ΕΤΟΣ ΜΕ. ΤΕΥΧΟΣ 524—525 α'. — β'.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

Μηνιαῖον Θεολογικὸν - Θρησκευτικὸν περιοδικόν.
Ὄργανον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ | ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ | 1962

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ
Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΜΕ΄.

Μηνιαῖον Θεολογικὸν - Θρησκευτικὸν περιοδικόν.
Ὄργανον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1962

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ: "ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ„
ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ Π. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1917
ΙΔΡΥΤΗΣ: Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ (†)
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Π. Σ. ΡΟΚΚΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ Τ. 524-525 α΄. - β΄.

Ο "ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ„ ΕΙΣ ΤΟ ΜΕ' (45ον) ΕΤΟΣ

Ὁ «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», συμπληρώσας τεσσαράκοντα καὶ τέσσαρα ἔτη ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτοῦ, εἰσέρχεται ἀπὸ τοῦ ἀνὰ χεῖρας τεύχους εἰς τὸ τεσσαρακοστὸν πέμπτον (45ον) ἔτος τῆς σταδιοδρομίας του.

Σκοπὸς τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἦτο - νὰ μεταλαμπαδεύσῃ εἰς τὰς καρδίας καὶ τὰς ψυχὰς τῶν Χριστιανῶν, τοὺς πολυτίμους θησαυροὺς τῆς θείας γνώσεως, νὰ διαφωτίσῃ τοὺς ἐν σκότει πορευομένους, νὰ στηρίξῃ τοὺς ἀσθενοῦντας τῇ πίστει, νὰ διακρατήσῃ τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν εἰς τὰς ἐθνικάς του παραδόσεις, νὰ ἐκθέσῃ καὶ ἀναπτύξῃ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ὑγιοῦς ἐπιστήμης θεολογικά, ἱστορικά, ἠθικά, ἀπολογητικά, ἑρμηνευτικά, δογματικὰ καὶ τῆς Χριστιανικῆς Βυζαντινῆς ἀρχαιολογίας θέματα καὶ νὰ συνεισφέρῃ τὸ γ' ἐπ' αὐτῷ, εἰς τὸν πλουτισμὸν τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης, εἰς δόξαν Θεοῦ.

Ὡσαύτως «ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς» διέθεσε τὰς σελίδας αὐτοῦ, ἰδίως κατὰ τὰς δύο τελευταίας δεκαετίας, εἰς τὴν δημοσίευσιν ἄρθρων καὶ μελετῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ ζήτημα τῆς κοινωνίας τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν, πρὸς ἀποτελεσματικωτέραν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ αὐτῶν ἔργου καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ κοινοῦ τούτου ἐδάφους προσέγγισιν τῶν Ἐκκλησιῶν.

Τὸ περιοδικὸν «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» ἱδρυθὲν ἐν ἡμέραις καταπτώσεως καὶ ἐθνικοῦ διχασμοῦ (1917), διεξήγαγεν ἐπιμόνους καὶ σθεναροὺς ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος, κατὰ τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναρχίας, κατὰ τῆς στείρας καὶ ἀγόνου ἀρνήσεως, ἀνέλαβε ἀγῶνας ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν καὶ Χριστιανικῶν ἰδεωδῶν καὶ ἐχαιρέτισε μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὴν ἐμμονὴν εἰς τὰς αἰωνίους καὶ ἀκαταλύτους ἐθνικὰς καὶ ἠθικὰς ἀρχάς.

Μόνη ἡ γνῶσις καὶ διάδοσις τῶν θησαυρῶν τῆς Χριστιανικῆς γνώσεως, ἡ στηρίζουσα τοὺς ἀσθενοῦντας ἐν τῇ πίστει καὶ ἐξασφαλίζουσα τὴν διακράτησιν τοῦ λαοῦ εἰς τὰς ἐθνικὰς αὐτοῦ παραδόσεις, δίδει τὸ ἀληθὲς νόημα τῆς ζωῆς, δίδει σκοπὸν εἰς τὰς ἀνθρωπίνας κοινωνίας, προορισμὸν εἰς τὰ ἔθνη, ὁδηγεῖ εἰς ζωὴν ἀναγνωρίζουσαν καθήκοντα καὶ ὑποχρεώσεις καὶ θυσίας, εἰς ζωὴν πειθαρχημένην, ἐργαζομένην καὶ δημιουργικήν.

Ἐὰν ὁ «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», ἀνταπεκρίθη εἰς τὸν ἱδρυτικὸν αὐτοῦ σκοπόν, περὶ τούτου μαρτυροῦσιν οἱ φιλόμουσοι αὐτοῦ ἀναγνῶσται καὶ ἡ ἐπὶ τεσσαράκοντα καὶ τέσσαρα συναπτὰ ἔτη ἔκδοσις αὐτοῦ. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ ὑποβάλλομεν θερμὰς εὐχαριστίας πρώτιστα πάντων εἰς τὴν Α. Παναγιότητα τὸν Μητροπολίτην Θεσσαλονίκης κ. Παντελεήμονα, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν προσφορὰν καὶ τὸ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον, ὀφείλει τὴν ἀπρόσκοπτον συνέχισιν τῆς ἐκδόσεως, ὡς καὶ πρὸς ἅπαντας τοὺς εὐγενεῖς συνεργάτας καὶ συνδρομητὰς τοῦ περιοδικοῦ.

Διὰ τοῦ τεύχους τούτου ὁ «Γ.Π.» εἰσερχόμενος εἰς τὸ 45ον ἔτος τῆς ἐκδόσεώς του, μὲ ἀμείωτον τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀποστολήν του, μὲ τὰς πολυτίμους εὐχὰς τοῦ σεπτοῦ Προκαθημένου τῆς Ἀποστολικῆς τῶν Θεσσαλονικέων Ἐκκλησίας, μὲ τὴν πολύτιμον συνεργασίαν διαπρεπῶν συνεργατῶν καὶ τὴν ὑλικὴν εἰσφορὰν ἀγαπητῶν ἀναγνωστῶν, ὑπόσχεται νὰ συνεχίσῃ τὰς εὐγενεῖς αὐτοῦ προσπαθείας «εἰς καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ». (Ἐφεσ. 4, 12).

ΕΚ ΤΗΣ Γ' ΓΕΝΙΚΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΕΙΣ ΝΕΟΝ ΔΕΛΧΙ ΤΩΝ ΙΝΔΙΩΝ

Ὑπὸ ΙΩΑΝΝΟΥ ΟΡ. ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ
Καθηγητοῦ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου

Ἀπὸ τῆς 19ης Νοεμβρίου μέχρι τῆς 5ης Δεκεμβρίου τοῦ παρελθόντος ἔτους 1961 συνετελέσθη εἰς τὴν πρωτεύουσαν πόλιν τοῦ ἀχανοῦς καὶ πολυανθρώπου κράτους τῶν Ἰνδιῶν, εἰς Νέον Δελχί, γεγονὸς παγκοσμίου χριστιανικῆς σημασίας· συνῆλθεν ἐκεῖ ἡ Γ' Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, τοῦ γιγαντιαίου ὄντως τούτου διεκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ καλλιεργείας καὶ ἀρχομένης ἐπαληθεύσεως τοῦ ἀπὸ πάσης ἐκκλησιαστικῆς πλευρᾶς ἢ μερίδος ἐπιποθουμένου καὶ ἐπιδιωκομένου ἑνωτικοῦ παγχριστιανικοῦ, διὰ τῆς Ἐκκλησίας διατρανουμένου, ἰδεώδους. Τὸ ἰδεῶδες τοῦτο ἐπαληθεύεται διὰ τῆς ἐπιγείου Ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν ἵδρυσεν ὁ εἷς τῆς Τριάδος ἐνανθρωπήσας Κύριος καὶ διὰ τὴν ὁποίαν ἐθέσπισεν Οὗτος ὡς οὐσιαστικώτερον αὐτῆς γνώρισμα τὴν ἐν τῇ ἀγάπῃ ἑνότητα, ὅταν ἤδη εἰς τὴν Ἀρχιερατικὴν Αὐτοῦ προσευχὴν ἐξήτει ἀπὸ τὸν Πατέρα νὰ «τηρήσῃ» τοὺς ἰδικούς Του ἐν τῷ ὀνόματί Του, «ἵνα ὦσιν ἕν», καθὼς αὐτοί, ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, εἶναι ἕν, (Ἰωάνν. 17, 11). Τὸ οὕτω ἠθελημένον καθίδρυμά Του ἐφωδίασεν ὁ Κύριος μὲ τὰ λειτουργήματα, τὰ χαρίσματα καὶ τὰς δυνάμεις ἐκείνας, διὰ τῶν ὁποίων ἀποβαίνει ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ ἀληθεῖ καὶ ἀσφαλεῖ συνεχίσει τοῦ ἔργου τοῦ θείου Ἱδρυτοῦ της φῶς καὶ ἀλήθεια καὶ ζωὴ καὶ εἰρήνη καὶ εὐδοκία εἰς τὸν κόσμον. Ταῦτα δὲ ὑπῆρξαν ἀκριβῶς ἀπ' ἀρχῆς καὶ ὑπάρχουν εἰς τὸν αἰῶνα αἱ ἰδιότητες καὶ τὰ ἐνεργήματα τοῦ θείου Λυτρωτοῦ καὶ Σωτῆρος Χριστοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἀπολυτρούμενον δι' Αὐτοῦ ἐκ τῆς ἁμαρτίας καὶ προαγόμενον εἰς τὴν δι' Αὐτοῦ ἀποκαλυπτομένην Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, βασιλείαν ἀγάπης, εἰρήνης καὶ δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν εἰδικὴν σχέσιν καὶ ἐνέργειαν Αὐτοῦ ἐν Χριστῷ πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Διὰ τῆς Ἐκκλησίας καλεῖται καὶ ἱκανοῦται ὁ ἄνθρωπος, ἀποδεχόμενος ἐν εὐγνωμοσύνῃ καὶ εὐθύνῃ τὴν θείαν ταύτην προσφοράν, νὰ ἐπαληθεύσῃ καὶ αὐτὸς δι' ἀνταποδιδομένης ἀγάπης, εἰρήνης καὶ δικαιοσύνης, οὐσιαστικοῦ καὶ ἀληθινοῦ περιεχομένου, τὸ δι' αὐτὸν ἀναληφθὲν ἔργον τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν κόσμον. Εἰς τὴν τοι-

αύτην ἀποστολὴν καὶ λειτουργίαν της διησφάλισεν ὁ θεῖος Ἱδρυτὴς τὴν Ἐκκλησίαν διὰ τῆς ἀποστολῆς καὶ ἐγκαθιδρύσεως εἰς αὐτὴν τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου, διὰ νὰ ὁδηγῇ Τοῦτο αὐτὴν εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Οὕτω ἀναδεικνύεται ἀληθῶς καὶ βεβαίως ἡ Ἐκκλησία ὡς ἡ τελειοτάτη κοινωνία τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ τούτων πρὸς ἀλλήλους, σύστοιχος καὶ σύμμετρος πρὸς τὴν ἔντασιν τῆς ἐν τῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ ὁμοφροσύνῃ κοινωνίας, ὡς ἡ τοιαύτη ἔντασις ἐκφαίνεται κατὰ τὰς πρὸς ἄλληλα σχέσεις καὶ τὰς πρὸς τὸν κόσμον ἐνεργείας τῶν τριῶν θείων προσώπων τῆς Ἁγίας καὶ Ὁμοουσίου καὶ Ζωοποιοῦ καὶ Ἀδιαιρέτου Τριάδος.

Πεδίον καὶ χῶρος ἐπαληθεύσεως τοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας θείου σχεδίου τῆς εἰρηνεύσεως καὶ τῆς ἐν ἁρμονίᾳ προαγωγῆς τῶν ἀνθρώπων προωρίσθη ν' ἀποβῇ αὐτὴ αὕτη ἡ ἱστορικὴ πραγματικότης, μετασχηματιζομένη εἰς ἀπαρχὴν τῆς θείας βασιλείας καὶ εἰς πρόγευσιν τῆς ἐσχατολογικῆς τῆς βασιλείας ταύτης τελειώσεως. Ἀποτελέσασα ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς ἱδρύσεώς της ἡ Ἐκκλησία, ἤδη ἀπ' αὐτῆς ταύτης τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ κεντρικώτερον καὶ οὐσιαστικώτερον ἱστορικὸν γεγονός, ἐπιδιώκει διὰ τοῦ λόγου τοῦ φωτισμοῦ καὶ διὰ τοῦ ἔργου τῆς ἐπαληθευομένης ἀγάπης καὶ δικαιοσύνης τὸν ἁγιασμόν, ἤτοι τὴν τελείωσιν τῶν φυσικῶν, ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν ἰδιοτυπιῶν καὶ χαρισμάτων τῶν ἀνθρώπων πασῶν τῶν διὰ τῶν αἰώνων ἱστορικῶν ἐποχῶν. Οὕτω ἡ Ἐκκλησία ἀποβαίνει, ὡς ἀκριβῶς καὶ ὁ θεῖος Ἱδρυτής της, τὸ βαθύτερον καὶ οὐσιαστικώτερον γνώρισμα καὶ κριτήριον συνάμα τῆς γνησιότητος τοῦ ἱστορικοῦ περιεχομένου τῶν ἀνθρωπίνων γενεῶν καὶ τῆς ὑπ' αὐτῶν διεκδικουμένης ἐν τῇ προόδῳ καὶ τῷ πολιτισμῷ ἀκμῆς καὶ τιμῆς.

Ἀλλ' ἡ ἱστορικὴ πραγματικότης τῆς ἐξελίξεως καὶ καταστάσεως τῶν ἀνθρώπων ὡς ἀτόμων, λαῶν καὶ κοινωνιῶν ἀποτελεῖ συνάμα, κατὰ τὴν συνεκδηλουμένην ἀντινομιακὴν καὶ διασπαστικὴν φορὰν τοῦ εἰς τὸ θέλημα καὶ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ ἀντιστρατευομένου ἀνθρωπίνου ἐγωϊσμοῦ, καὶ τὴν συνισταμένην τῆς διασπάσεως καὶ τῆς δυσαρμονίας εἰς ἅπαντα τὰ ἐπιφαινόμενα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Τὴν θλίψιν δὲ καὶ τὴν εὐθύνην ἐκ τούτου ἐπιτείνει καὶ ἡ διαπίστωσις ὅτι ἡ τοιαύτη κατάστασις τῆς ἀντιφατικῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος ἐκδηλοῦται διὰ τῆς μορφολογίας καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἱστορικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ, τοῦ ὁποίου τὰ ἀνθρώπινα μέλη, σὺν ταῖς λοι-

παῖς ἀντινομίαις αὐτῶν τῆς εἰς τὴν ἁμαρτίαν ἐμμονῆς των, ἀπέχουν ἀκόμη πολὺ καὶ ἀπὸ τὴν ἐκ τῆς ἰδικῆς των πλευρᾶς ἐπαλήθευσιν τοῦ «ἵνα ὦσιν ἓν» ἐκείνου τῆς ἀρχιερατικῆς, πρὸ τοῦ σταυρικοῦ πάθους, τοῦ Κυρίου προσευχῆς.

Οἱ εἰς τὸ βέβαιον τῆς προσευχῆς ταύτης ὡς ἐπαγγελίας καὶ εἰδικῆς προφητείας διὰ τὴν Ἐκκλησίαν πιστεύοντες θεωροῦν τὴν κατανόησιν καὶ τὴν προσπάθειαν, ἡ ὁποία κατὰ τὸν αἰῶνά μας ἀκριβῶς, τὸν τῆς «διασπάσεως τοῦ ἀτόμου», διὰ τῆς παγχριστιανικῆς οἰκουμενικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνωτικῆς κινήσεως ἐκδηλοῦται, ὡς φῶς παρηγορίας καὶ ἐλπίδος καὶ προλαμβανομένης ἐν τῇ πίστει βεβαιότητος, ὅτι εὑρισκόμεθα ἤδη εἰς τὸ λυκαγεὺς τῆς ἐσχατολογικῆς πραγματοποιήσεως τῶν ἀδιαψεύστων ἐπαγγελιῶν περὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ περὶ τῆς εἰς τὴν οὐσίαν καὶ εἰς τὸ ἔργον αὐτῆς ἐπιφυλαχθείσης ἐπαληθεύσεως τοῦ ἰδεώδους τῆς «τῶν πάντων ἑνώσεως». Συνίσταται δὲ τὸ ἰδεῶδες τοῦτο, διὰ τὸ ὁποῖον ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἀδιαλείπτως προσεύχεται, νῦν δὲ διὰ τῆς συμμετοχῆς της καὶ εἰς τὰ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως καὶ ὑπευθύνως ἐνεργεῖ, εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς «μιᾶς ποίμνης» ἐν τῇ πληρότητι τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης ὑπὸ τὸν «ἕνα Ποιμένα», τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐπὶ τὸ ἔργον τοῦτο εὑρίσκεται, ἀποκαλυπτόμενος καὶ ἐνεργῶν καὶ εἰς τοὺς καιροὺς ἡμῶν καὶ παρὰ τὰς ἀντινομίας ἡμῶν, αὐτὸς οὗτος ὁ αἰώνιος Ἀρχιερεὺς τῆς καταλλαγῆς, ὁ Ἀρχιποίμην τῶν ψυχῶν, ὁ φορεὺς καὶ δοτὴρ τοῦ ἀνεσπέρου φωτὸς τῶν διανοιῶν καὶ καρδιῶν, ὁ καθοδηγητὴς τῶν διαβημάτων καὶ ἐνεργημάτων τῶν ἀνθρώπων εἰς ἐπιτέλεσιν τῶν ἐντολῶν Αὐτοῦ, ὡς τῶν ὑψίστων ἀποκαλύψεων τοῦ ἁγίου θείου θελήματος. Τὸ θεῖον θέλημα, πρὸς τὸ συμφέρον καὶ μόνον τῶν ἀνθρώπων ἐκδηλούμενον, ἀποβλέπει καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ὑψίστην ἐπίγειον καὶ οὐράνιον τελίωσιν αὐτῶν, τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἀτόμων καὶ συνόλου, μέχρι τῆς πανανθρωπίνης διαπλατύνσεως τῆς ἐν Χριστῷ Οἰκουμένης εἰς τὴν διὰ τῆς Ἐκκλησίας προαγομένην καὶ ἐπισπευδομένην ἐπέλευσιν τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Ὑπὸ τὴν τοιαύτην δυναμικότητα τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὡς ὁμολογουμένης καὶ ἐνεργουμένης ἀληθείας περὶ τοῦ ἀποκαλυπτομένου ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ θελήματος τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ἱστορίᾳ συντελουμένου ἔργου Αὐτοῦ εἰς φωτισμὸν καὶ σωτηρίαν τοῦ κόσμου, εἶχε τεθῆ ἀπὸ τοῦ προπαρασκευαστικοῦ ἤδη σταδίου καὶ συνετελέσθη διὰ τοῦ ὅλου ἔργου καὶ τῆς δομῆς τῶν ἐπὶ μέ-

ρους θεολογικῶν καὶ πρακτικῶν θεμάτων ἡ Γ΄ Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Νέῳ Δελχὶ τῶν Ἰνδιῶν λήγοντος τοῦ σωτηρίου ἔτους 1961.

Τὰ κατὰ τὴν ἱστορικὴν ταύτην οἰκουμενικὴν ἐκδήλωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εἴχομεν τὴν ὑψηλὴν τιμὴν νὰ παρευρεθῶμεν ὡς ἐκπρόσωπος τῆς καθ' ἡμᾶς Ἁγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μετ' ἄλλων ἐκπροσώπων Σεβασμιωτάτων Ἱεραρχῶν καὶ ἐγκρίτων συναδέλφων καθηγητῶν τῶν παρ' ἡμῖν Πανεπιστημιακῶν Θεολογικῶν Σχολῶν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἐδέσσης καὶ Πέλλης κ. Διονυσίου, προτιθέμεθα νὰ διαπραγματευθῶμεν εἰς εἰδικώτερα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐκτενέστερα δημοσιεύματα ἡμῶν. Εἰς τοῦτο δὲ κινούμεθα καὶ διὰ τὸ ἀξιόλογον καὶ ἀξιομνημόνευτον τοῦ γεγονότος καθ' ἑαυτὸ καὶ διὰ τὴν σημασίαν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συμμετοχῆς εἰς αὐτὴν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὑπὸ ὅλως ἰδιαιτέρας συνθήκας πληρότητος καὶ ἑνότητος κατὰ τὴν παροῦσαν συνέλευσιν ἐκδηλωθείσης.

Εἰς τὸ παρὸν δημοσίευμα ἐπιθυμοῦμεν νὰ μεταφέρωμεν τὸ τελικὸν «Μήνυμα τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως πρὸς τὰς Ἐκκλησίας», ὡς καὶ τὴν «Δήλωσιν», τὴν ὁποίαν ὑπὸ ἰδιοτύπους συνθήκας κατεθέσαμεν οἱ ὀρθόδοξοι ἐκπρόσωποι ἀπὸ κοινοῦ εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Συνεδρίου, τὴν διαπραγματευθεῖσαν τὸ περὶ τῆς ἑνότητος θέμα καὶ ἡ ὁποία δήλωσις δὲν ἔχει ἴδει εἰσέτι, καθ' ὅσον ἡμεῖς γνωρίζομεν, οὐδαμοῦ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.

ΤΟ ΜΗΝΥΜΑ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΔΕΛΧΙ

«Ἡ Τρίτη Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Νέῳ Δελχὶ ἀπευθύνει τὴν παροῦσαν ἐπιστολὴν εἰς τὰς Ἐκκλησίας μέλη αὐτῆς καὶ εἰς τὰς κατὰ τόπους κοινότητας αὐτῶν.

Χαίρομεν καὶ εὐχαριστοῦμεν τὸν Θεὸν διὰ τοῦτο, ὅτι ἡμεῖς ἐδῶ βιοῦμεν μίαν βαθεῖαν κοινωνίαν, ἡ ὁποία εἶναι περιεκτικωτέρα ἀπὸ πρίν. Νέαι Ἐκκλησίαι μέλη—ἀξιόλογοι κατ' ἀριθμὸν καὶ δύναμιν—προερχόμεναι τόσον ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ὀρθόδοξον παράδοσιν τῆς ἀνατολικῆς χριστιανοσύνης, ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν Ἀφρικήν, Ἀσίαν καὶ Λατινικὴν Ἀμερικήν, ὡς καὶ ἀπὸ ἄλλα μέρη τοῦ κόσμου, καθιστοῦν αἰσθητόν, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἔχει ἐγκλιματισθῆ τώρα εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου. Ἐν τῇ κοινωνίᾳ ταύτῃ δυνάμεθα νὰ ὁμιλῶμεν καὶ νὰ ἐνεργῶμεν ἐλευθέρως, διότι ὅλοι εἴμεθα συνεργάται τοῦ Χριστοῦ. Κατεβάλομεν

μεταξύ μας προσπάθειαν νὰ συλλάβωμεν τὴν κλῆσίν μας διὰ μαρτυρίαν, ὑπηρεσίαν καὶ ἑνότητα.

Εἴμεθα ἀπὸ καρδίας εὐγνώμονες διὰ τὰς προσευχὰς ἀναριθμήτων χριστιανῶν καὶ διὰ τὴν συνεργασίαν των εἰς τὸ θέμα τοῦ συνεδρίου μας «Ἰησοῦς Χριστὸς—τὸ φῶς τοῦ κόσμου». Διὰ τούτου ἔχουν λάβει πολλοὶ ἐξ ὑμῶν μέρος εἰς τὴν ἐργασίαν μας. Τώρα ἐπιστρέφομεν εἰς τὰς Ἐκκλησίας μας, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ μαζί σας πράξωμεν ὅ,τι μᾶς ἔχει ἐδῶ ἀποσαφηνισθῆ.

Εἰς ὁλόκληρον τὸ κόσμον ἀναζητοῦνται μὲ ζῆλον, τοῦτ' αὐτὸ μὲ πάθος, νέαι δυνατότητες ζωῆς, ἐλευθερία καὶ εὐπορία. Εἰς μερικὰς χώρας ἐξ ἀντιθέτου κυριαρχεῖ ἀποκαρδίωσις ἀναφορικῶς πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, τὴν ὁποίαν δύναται νὰ προσφέρῃ μία τεχνικῶς ὑπερπροωδευμένη κοινωνία. Ὑπεράνω δὲ πάντων πλανᾶται ἡ ἀπειλητικὴ σκιὰ μιᾶς καταστροφῆς γιγαντιαίων διαστάσεων δι' ἑνὸς νέου πολέμου. Ἐν τούτοις ἡ ἀνθρωπότης δὲν ἀφίνει ἑαυτὴν νὰ παραλύσῃ διὰ τῶν ἐπαπειλουμένων τούτων. Δὲν παρουσιάζεται κατωτέρα καὶ ἡ δυναμικὴ ἐνέργεια τοῦ ἐκσπάσματος δι' ἀντίδρασιν. Ὡς χριστιανοὶ λαμβάνομεν μέρος εἰς τὴν θυελλώδη προσπάθειαν τῶν ἀνθρώπων διὰ ζωὴν καὶ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὴν πενίαν, τὴν καταπίεσιν καὶ τὴν ἀσθένειαν. Εἰς τὰς νέας δυνατότητας, αἱ ὁποῖαι διανοίγονται κατὰ τοὺς καιρούς μας εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, εὑρίσκεται ἐπὶ τὸ ἔργον ὁ Θεός. Εὑρίσκεται Οὗτος ἐπὶ τὸ ἔργον, καὶ ὅταν ἀκόμη αἱ δυνάμεις τοῦ κακοῦ ἐξεγείρωνται ἐναντίον του καὶ προκαλοῦν δι' ἑαυτὰς τὴν κρίσιν του. Δὲν γνωρίζομεν διὰ ποίων ὁδῶν μᾶς ὁδηγεῖ ὁ Θεός. Παρὰ ταῦτα ἐναποθέτομεν τὴν ἐμπιστοσύνην μας εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ ζωὴ ἡμῶν σήμερον καὶ διὰ παντός.

Ὁμιλοῦντες ὡς Χριστιανοὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ὀφείλομεν νὰ ἐκφράζωμεν τὴν ἀλήθειαν τῆς πίστεως ἡμῶν, ὅτι ὑπάρχει μία μόνον ὁδὸς πρὸς τὸν Πατέρα, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Υἱὸς Αὐτοῦ. Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης συναντῶμεν ἄνευ ὑπεκφυγῶν τὸν ἀδελφόν μας. Συναντῶμεν τὸν κατὰ Χριστὸν ἀδελφόν μας. Συναντῶμεν καὶ τὸν κατ' ἄνθρπον ἀδελφόν μας· πρὶν δὲ ἢ λαλήσωμεν εἰς αὐτὸν περὶ Χριστοῦ, ὁ Χριστὸς τὸν ἔχει ἤδη ζητήσει.

Ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ ὁδὸς καὶ ὀφείλομεν διὰ τοῦτο νὰ βαδίζωμεν μετ' ἀλλήλων, διὰ νὰ μαρτυρῶμεν περὶ αὐτοῦ καὶ διὰ νὰ ὑπηρετῶμεν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν ἐντολήν Του. Οὐδεμία ἄλλη ὑπάρχει πρὸς τοὺς ἀνθρώπους μεγαλυτέρα ὑπηρεσία ἀπὸ τὸ νὰ κηρύττωμεν εἰς αὐτοὺς τὸν ζῶντα Χριστόν. Οὐδεμία ἄλλη δραστικω-

τέρα μαρτυρία ὑπάρχει ἀπὸ μίαν ζωὴν ἀφιερωμένην εἰς τὸ ὑπηρετεῖν. Ἡ ἀδιαφορία ἢ μάλιστα καὶ ἡ ἐχθρότης τῶν ἀνθρώπων ἠμπορεῖ νὰ μᾶς ἐμποδίζουν νὰ ὁμιλῶμεν ἐλευθέρως. Ὁ Θεὸς ὅμως δὲν ἐξαναγκάζεται εἰς σιωπήν. Ὁμιλεῖ διὰ τῆς θείας Λατρείας καὶ διὰ τῶν παθημάτων τῆς Ἐκκλησίας Του. Αἱ προσευχαί της καὶ ἡ ὑπομονή της γίνονται— ἀναλαμβανόμεναι εὐμενῶς παρ' Αὐτοῦ—μέρος τῆς μαρτυρίας, ἡ ὁποία δίδεται περὶ τοῦ Χριστοῦ.

Ὑποχρεούμεθα νὰ ἐπεξεργαζώμεθα ἀπὸ κοινοῦ εἰς συγκεκριμένας ἐννοίας τὰς μορφὰς προσφορᾶς χριστιανικῆς ὑπηρεσίας καὶ νὰ ἐπαληθεύωμεν αὐτὰς ἀπὸ κοινοῦ. Εἰς κανένα τομέα δὲν ὑπῆρξεν ἡ χριστιανικὴ συνεργασία ὁλοκληρωτικωτέρα καὶ ἐνεργητικωτέρα ἀπὸ ἐκεῖ, ὅπου ἐβοήθησαν ἄνθρωποι εἰς παντοειδεῖς ἀνάγκας εὑρεθέντες. Οὐδὲν καθῆκον παρουσιάζεται διὰ τοὺς χριστιανοὺς πλέον ἐπεῖγον ἀπὸ τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ νὰ συνεργάζωνται οὗτοι εἰς ἐπίτευξιν κοινότητος εἰς τὰ ἔθνη καὶ εἰρήνης ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἐν ἐλευθερίᾳ μεταξὺ τῶν ἐθνῶν, ἵνα οὕτω παραμερισθοῦν ἀπὸ τὴν βάσιν των τὰ αἴτια τόσης πολλῆς ὑφισταμένης σήμερον δυστυχίας. Ὑποχρεούμεθα νὰ ὑψώσωμεν τὴν φωνήν μας ἐναντίον πάσης ἀδικίας, προσγινομένης εἰς οἱανδήποτε φυλὴν ἢ εἰς οἱονδήποτε ἄνθρωπον ἕνεκα τῆς φιλετικῆς του ὑπηκοότητος. Ὑποχρεούμεθα νὰ διδαχθῶμεν νὰ προσφέρωμεν καὶ διὰ τῶν κατὰ κόσμον ὀργανώσεων χριστιανικὴν συμβολὴν εἰς τὸ ὑπηρετεῖν τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη ἀπαιτεῖ ὄχι μόνον τὴν προσφορὰν ἐγκοσμίων ἀγαθῶν, ἀλλὰ ὑψηλὴν προσωπικὴν δρᾶσιν. Ἐν προκειμένῳ προηγοῦνται μὲ τὸ καλὸν παράδειγμα διὰ τῆς αὐθορμήτου προσωπικῆς προσφορᾶς των νέοι εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον.

Ἀπὸ κοινοῦ ὑποχρεούμεθα ν' ἀναζητῶμεν τὸ πλήρωμα τῆς χριστιανικῆς ἑνότητος. Πρὸς τοῦτο χρειαζόμεθα κάθε μέλος τῆς χριστιανικῆς οἰκογενείας ἐκ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς παραδόσεως, ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ τῶν νέων ἐκκλησιῶν, ἄνδρας καὶ γυναῖκας, νέους καὶ ἡλικιωμένους, ἐκ πάσης φυλῆς καὶ παντὸς λαοῦ. Οἱ ἐν Χριστῷ ἀδελφοί μας δίδονται εἰς ἡμᾶς, δὲν ἐκλέγονται ἀπὸ ἡμᾶς. Εἰς μερικὰ σημεῖα δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν ἀκόμη αἱ πεποιθήσεις μας νὰ ἐνεργῶμεν ἀπὸ κοινοῦ. Ἀλλ' ἔχομεν ἐπιτελέσει προόδους· ἔχομεν ἐπιτύχει νὰ ἐκφράζωμεν σαφέστερον τὴν ἑνότητα, τὴν ὁποίαν ζητοῦμεν. Διὰ τοῦτο ἂς ἀνακαλύπτωμεν παντοῦ ὅ,τι ἤδη δυνάμεθα νὰ πράττωμεν ἀπὸ κοινοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ νὰ τὸ πράττωμεν πιστῶς. Ἂς προσευχώμεθα καὶ ἂς ἐργαζώμεθα ἀδιακόπτως διὰ τὴν πληρεστέραν ἑνότητα, τὴν ὁποίαν θέλει ὁ Χριστὸς διὰ τὴν Ἐκκλησίαν Του.

Ἡ παροῦσα ἐπιστολὴ γράφεται ἀπὸ τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλ' ἡ καθαυτὸ ἐπιστολή, ἡ ὁποία ἀπευθύνεται σήμερον εἰς τὸν κόσμον δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ λέξεις. Ἡμεῖς οἱ χριστιανοὶ εἴμεθα—ὅπου καὶ ἂν εὑρισκώμεθα—ἐπιστολὴ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν κόσμον «ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίαις σαρκίναις». Τὸ μήνυμα ἀναγγέλλει ὅτι ὁ Θεὸς συμφιλιώνει τὸν κόσμον μετ' Αὐτοῦ ἐν Χριστῷ. Ἂς ἀπευθύνωμεν ἐν χαρᾷ καὶ ἐμπιστοσύνῃ τὸ παρὸν μήνυμα καὶ ἂς τὸ ζῶμεν οὕτω, «ὅτι ὁ Θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Πρώτη Κυριακὴ τοῦ (δυτικοῦ) ἑορταστικοῦ κύκλου τῶν Χριστουγέννων (Advent) 1961».

Ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ὀρθόδοξον «Δήλωσιν», τὴν ὁποίαν ἐν συνεχείᾳ ἐπιθυμοῦμεν νὰ γνωστοποιήσωμεν, δηλοῦμεν, ὅτι περιοριζόμεθα ἐνταῦθα νὰ δημοσιεύσωμεν διὰ πρώτην φοράν, καθ' ὅσον ἡμεῖς γνωρίζομεν, εἰς τὴν ἑλληνικήν, τὸ κείμενον τῆς ὑφ' ἁπάσης τῆς ὀρθοδόξου ἀντιπροσωπείας ἀρχικῶς ἐγκριθείσης, τελικῶς δὲ εἰς τὸ εἰδικὸν τμῆμα (Section) περὶ «Ἑνότητος» κατατεθείσης Δηλώσεως τῶν ἐκεῖ ὀρθοδόξων ἐκπροσώπων. Ἡ δήλωσις, οὕτω κατατεθεῖσα, ἐθεωρήθη ὡς «συμβολὴ» («Contribution») μόνον τῶν εἰρημένων ἐκπροσώπων εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο ἐπὶ τοῦ κεντρικοῦ θέματος τῆς ἑνότητος. Περὶ τὰ διαμειφθέντα μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων ἐκπροσώπων καὶ τὰ τελικῶς ἀποφασισθέντα σχετικῶς μὲ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἐπισήμου τούτου ὀρθοδόξου κειμένου, ἐπιφυλασσόμεθα ν' ἀσχοληθῶμεν μετὰ τὴν ὑποβολὴν καὶ δημοσίευσιν τῆς ἐπισήμου ἐκθέσεως τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου ἀντιπροσωπείας πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐνταῦθα σημειοῦμεν τοῦτο μόνον, ὅτι ὁ Πρόεδρος τοῦ Τμήματος περὶ «Ἑνότητος» Σεβασμιώτατος Ἀγγλικανὸς Ἐπίσκοπος τοῦ Bristol κ. Oliver Tomkins κατὰ τὴν τελικὴν εἰσήγησίν του πρὸ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως περὶ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς συνταχθείσης ἐκθέσεως τοῦ ὅλου Τμήματος, τοῦ ὁποίου οὗτος προήδρευσεν, τοῦ περὶ «Ἑνότητος», εἶπεν, ὅτι κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ κειμένου τῆς Ἐκθέσεως περὶ ἑνότητος ἐλήφθησαν σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν αἱ διὰ τῆς «συμβολῆς» τῶν Ὀρθοδόξων ἐκφρασθεῖσαι γνῶμαι καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἐγκριθεῖσα Ἔκθεσις περὶ ἑνότητος ἐκφράζει εἰς πολλὰ σημεῖα τὰς ἀπόψεις τῶν

'Ορθοδόξων'. Ἤδη εἰς τὰ ἐν πολυγράφῳ διανεμηθέντα ἐν Ν. Δελχὶ προσχέδια καὶ σχέδια τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος 'Εκθέσεως, καὶ συγκεκριμένως εἰς τὸ εἰς τὴν ἀγγλικὴν (Assembly Document 76, Unity), ἐγένετο εἰς τὸ κυρίως ἐκκλησιολογικὸν σημεῖον ἀσαφὴς μνεία τῆς «συμβολῆς» τῶν 'Ορθοδόξων διὰ παραπομπῆς εἰς τὸ κείμενον αὐτῆς, τὸ ὁποῖον θὰ δημοσιευθῇ, πιστεύομεν, ὡς ἐζήτησαν τοῦτο ῥητῶς αἱ ὀρθόδοξοι ἀντιπροσωπεῖαι, εἰς τὸ παράρτημα τῶν πρακτικῶν τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως καὶ δὴ ὡς «Δήλωσις» πλέον, ὡς ἐζητήθη ἐν τῇ Γενικῇ Συνελεύσει παρὰ τῶν ὀρθοδόξων. 'Ομοία παραπομπὴ γίνεται καὶ εἰς τὴν πρώτην ἔντυπον γερμανικὴν ἔκδοσιν τῶν κατὰ τὸ Ν. Δελχί, τὴν ὁποίαν ἔχομεν ὑπ' ὄψιν, ὑπὸ τὸν ἐν τῇ προηγουμένῃ σημειώσει μνημονευθέντα τίτλον (σελ. 60). Μὲ τὸ ὅλον κείμενον τῆς 'Εκθέσεως τοῦ Ν. Δελχὶ περὶ ἑνότητος καὶ μὲ τὰς ἐπ' αὐτῆς ἐπιδράσεις τῆς ὀρθοδόξου «συμβολῆς» ἤ, καθ' ἡμᾶς, ὀρθοδόξου «Δηλώσεως» ἐπιφυλασ-

---

[1]. Καταφανὴς ἡ τοιαύτη ἐπίδρασις τῶν ὀρθοδόξων ἀπόψεων παρουσιάζεται ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς 'Εκθέσεως τοῦ Τμήματος «'Ενότης», ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῆς «μιᾶς ἀποστολικῆς πίστεως» καὶ ἔνθα γίνεται ἀποδεκτὸν ὅτι «Αἱ ὁμολογίαι Πίστεως («Die Glaubensbekentisse») τῶν 'Εκκλησιῶν μαρτυροῦν τὴν ἀποστολικὴν ταύτην πίστιν». 'Εν τῇ ἐκδόσει Neu Delhi spricht. Das Wort der Vollversammlung des Oekumenischen Rates zu den Hauptthemen Zeugnis, Dienst., Einheit. Hrsg. von W. A. Visser' t Hooft, Stuttgart 1962, σ. 54.

'Η αὐτὴ ἐπίδρασις τῶν ὀρθοδόξων ἀπόψεων παρουσιάζεται ἐπίσης καὶ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς προμνημονευθείσης 'Εκθέσεως περὶ «'Ενότητος», ἔνθα ἀναπτύσσονται «αἱ συνέπειαι διὰ τὴν ζωὴν τῶν 'Ομολογιῶν» ἐκ τῶν τεθεισῶν βάσεων ἑνότητος καὶ δὴ εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 στοιχεῖον τοῦ μέρους II, B τῆς 'Εκθέσεως, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῆς ἀπαιτουμένης δογματικῆς συμφωνίας βάσει καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς 'Εκθέσεως λέγονται ἐπὶ λέξει τὰ ἀκόλουθα ὡς πρὸς τὴν ἐν τοῖς Συμβόλοις τῆς Πίστεως διατήρησιν τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως· «'Η πρώτη βάσις τῆς κοινωνίας ταύτης (τῆς ἐν Χριστῷ) εἶναι ἡ ἀποστολικὴ μαρτυρία ἐν τῇ 'Αγίᾳ Γραφῇ καὶ ἡ «πιστεύουσα ἀκοή». 'Αλλ' ἡ πρώτη βιβλικὴ αὕτη ἀποκάλυψις ἐδόθη εἰς τὴν ἀποστολικὴν 'Εκκλησίαν καὶ δι' αὐτῆς ἐμαρτυρήθη καὶ ἐβεβαιώθη ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τῶν κοινῶν ἡμῶν ἱστορικῶν ὁμολογιῶν τῆς Πίστεως, ἰδιαιτέρως δὲ ὑπὸ τοῦ 'Αποστολικοῦ Συμβόλου καὶ τοῦ τῆς Νικαίας - Κωνσταντινουπόλεως». 'Εν συνεχείᾳ δὲ γίνεται ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ τῆς 'Εκθέσεως μνεία καὶ σχετικὴ ἀνάπτυξις τῆς ἐννοίας τῆς «ἐν χρόνῳ οἰκουμενικότητος» («ecumenicity in time»), τὴν ὁποίαν ὑποδεικνύει ἡ «Δήλωσις» τῶν 'Ορθοδόξων, ἐν σημειώσει δὲ γίνεται παραπομπὴ καὶ εἰς παλαιοτέρας σχετικὰς ἀποφάσεις τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως καὶ δὴ τοῦ πρώτου Συνεδρίου «Πίστεως καὶ Τάξεως» ἐν Λωζάννῃ τῷ 1927. Ἔνθ. ἀν. σελ. 61.

σόμεθα ν' ἀσχοληθῶμεν προσεχῶς. Κατακλείομεν δὲ τὰς παρούσας προσημειώσεις διὰ τῆς ὑπομνήσεως ὅτι παρὰ τῶν κύκλων τοῦ ἐν Γενεύῃ ἑδρεύοντος Π.Σ.Ε. ἔχει ἤδη δοθῆ εὐρυτέρα δημοσιότης εἰς τὴν εἰσήγησιν, τὴν ὁποίαν εἶχε κάμει, ὡς μόνος τοιούτου εἴδους ἐπίσημος ὀρθόδοξος ὁμιλητής, ὁ ἐκ τῶν Διευθυνόντων τὸ Ἰνστιτοῦτον Οἰκουμενικῶν Σπουδῶν ἐν Μποσαὶ τῆς Ἑλβετίας ὀρθόδοξος θεολόγος (Δρ. Θ.) κ. Νικόλ. Νησιώτης ὑπὸ τὸν τίτλον «Μαρτυρία τῆς ὀρθοδόξου χριστιανοσύνης διὰ τὴν Μίαν ἀδιαίρετον Ἐκκλησίαν»[2]. Ὁ ἐκ τῶν μελῶν τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, (ἡ ὁποία γενικῶς ἐτήρησεν ἐπιφυλακτικὴν στάσιν εἰς τὴν ἔκφρασιν καὶ διατύπωσιν τοῦ ἀπολύτου τοῦ χαρακτῆρος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀναμιγνυομένης εἰς τὰ τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως), Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Μύρων κ. Χρυσόστομος ἐκθέτει ὡς ἀκολούθως τὰ ἐν Ν. Δελχὶ ὑπὸ τοῦ κ. Νικολ. Νησιώτη ἀφ' ἑνὸς καὶ ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου ἀντιπροσωπείας ἀφ' ἑτέρου περὶ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τῆς εἰς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν συμβολῆς της ἐκφρασθέντα· «Πολλὴ ἡ ἐπιθυμία διὰ θεολογικὴν συζήτησιν ἢ ἔστω διὰ θεολογικὸν διάλογον· Μέγα καὶ τὸ ὀρθόδοξον ἐνδιαφέρον εἰς τὸν τομέα αὐτόν. Ἀπόδειξις ὅτι εἷς ἐκ τῶν ὁμιλητῶν ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἑνότητος εἶχεν ὁρισθῆ ὁ Ὑποδιευθυντὴς τοῦ Ἰνστιτούτου Οἰκουμενικῶν Σπουδῶν ἐν Μποσαὶ τῆς Ἑλβετίας κ. Νικολ. Νησιώτης, Δ. Θ. Ἡ ὁμιλία του ἦτο συμβολὴ εἰς τὸν διάλογον, μὲ πνεῦμα καὶ κυρίως μὲ διαλεκτικὴν καὶ διάλεκτον Οἰκουμενιστικήν. Αἱ ἀπόψεις καὶ ἀντιλήψεις ἑνὸς Ὀρθοδόξου Θεολόγου εἰς γλῶσσαν συγχρονισμένην τοῦ τρέχοντος Οἰκουμενισμοῦ. Καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν συμβολὴν αὐτήν, ἡ ἑτέρα συμβολή, τῆς κλασσικῆς Ὀρθοδόξου Γλώσσης ἐν τῷ θέματι, μὲ ἕνα βραχὺ κείμενον, τὸ ὁποῖον συνώψισε τὰς περὶ ἑνότητος ἀπόψεις τῶν Ὀρθοδόξων Ἀντιπροσώπων εἰς τὸ Τμῆμα περὶ «Ἑνότητος» μέσα εἰς ὀλίγας γραμμάς»[3]. Τὸ εἰς «κλασσικὴν ὀρθόδοξον γλῶσσαν» ἱστορικὸν ἐκεῖνο κείμενον ἔχει ὡς ἀκολούθως.

---

[2] «The Ecumenical Review» Vol XIV—No 2— January 1962, σ. 192—202 (ἀγγλιστί), Γενεύη.

[3]. «Ἀπόστολος Ἀνδρέας», Κωνσταντινούπολις, ἔτος 11, ἀριθμ. 548, 10 Ἰανουαρίου 1962, σελ. 1. Μὲ τὰς ἰδέας τοῦ τοῦ κ. Νικολ. Νησιώτη, αἱ ὁποῖαι πάντως χρήζουν διασαφήσεών τινων, θ' ἀσχοληθῶμεν ὁμοίως προσεχῶς.

Η ΔΗΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑΣ [4]

«Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὸ τμῆμα ΕΝΟΤΗΣ χαιρετίζουν τὴν ἐν Ἁγίῳ Ἀνδρέᾳ τῆς Σκωτίας κατ' Αὔγουστον τοῦ 1960 γενομένην ἀποδεκτὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐπιτροπῆς «Πίστεως καὶ Τάξεως» ὡς σημαντικὸν καὶ παρορμητικὸν οἰκουμενικὸν ἐπίσημον κείμενον.[5] Ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις, ὅπως ἐκφράζεται αὕτη νῦν ἐν τῷ Παγκοσμίῳ Συμβουλίῳ τῶν Ἐκκλησιῶν, ἔσχε τὴν προέλευσίν της διὰ προτεσταντικῆς πρωτοβουλίας· δὲν ἐθεωρήθη ὅμως ἀπ' ἀρχῆς ὡς προτεσταντικὸν ἐγχείρημα, οὔτε ἄλλωστε ἔπρεπε νὰ θεωρῆται ὡς τοιοῦτον. Τοῦτο δέον νὰ τονισθῇ ἰδιαιτέρως τώρα, ὅτε ὅλαι σχεδὸν αἱ ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι κατέστησαν μέλη τοῦ Π.Σ.Ε. Ἐνώπιον τῆς καταστάσεως ταύτης αἰσθάνονται οἱ ὀρθόδοξοι ἀντιπρόσωποι ὑποχρεωμένοι νὰ ὑπογραμμίσουν τὴν

---

[4]. Εἰς τὸ γερμανιστὶ ἐν πολυγραφήσει διανεμηθὲν κείμενον (sectionspapiere No 9), ἐκ τοῦ ὁποίου γίνεται ἡ παροῦσα μετάφρασις, φέρεται εἰσέτι ὁ χαρακτηρισμὸς Erklärung der Orthodoxen Delegation. Εἰς τὴν σχετικὴν παραπομπὴν εἰς τὴν προμνημονευθεῖσαν γερμανικὴν ἔκδοσιν, Neu Delhi spiricht, σελ. 60, ὀνομάζεται πλέον τὸ ὀρθόδοξον κείμενον «συμβολὴ» («Beitrag der orthodoxen Teilnehmer im Protokoll der Section Einheit»).
Τῆς παρούσης μεταφράσεως ἐπεμελήθη κατ' ἀρχὴν ὁ ἐκ τῶν βοηθῶν ἐν τῷ ὑφ' ἡμᾶς Σπουδαστηρίῳ τῆς Συστηματικῆς Θεολογίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου κ. Γεωργ. Τσαναναῖς.

[5]. Ἐκ τῆς Ἐκθέσεως περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς «Πίστεως καὶ Τάξεως», εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται ἐνταῦθα ἡ «Δήλωσις» τῶν Ὀρθοδόξων καὶ ἡ ὁποία ἐγένετο ἀποδεκτὴ παρὰ τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης καὶ τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Π. Σ. Ε. ἐν Ἁγίῳ Ἀνδρέᾳ τῆς Σκωτίας, τῷ 1960, ἀποσταλεῖσα ἀκολούθως καὶ εἰς τὰ μέλη - Ἐκκλησίας πρὸς ἐξέτασιν καὶ λῆψιν θέσεως ἐπ' αὐτῆς, ὡς βάσις πρὸς ἐπεξεργασίαν διὰ τὴν σύνταξιν τῆς Ἐκθέσεως τοῦ Τμήματος «Ἑνότης» ἐν Ν. Δελχὶ ἐτέθη ἡ κατωτέρω κυρίως περικοπή. «Ἡ Ἐπιτροπὴ «Πίστεως καὶ Τάξεως» ἐννοεῖ ὑπὸ τὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶναι συγχρόνως θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ δῶρον Του εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Του, ἐκείνην τὴν ἑνότητα, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ εἰς πρὸς ἀλλήλους ὑποχρεώνουσαν κοινωνίαν πάντας τοὺς ἀναγνωρίζοντας τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς Κύριον παντοῦ καὶ εἰς πάντα τόπον. Ἐπιτυγχάνει τοῦτο διὰ τοῦ ἑνὸς βαπτίσματος εἰς Αὐτόν, διὰ τῆς ὁμολογίας τῆς μιᾶς ἀποστολικῆς πίστεως, διὰ τοῦ κηρύγματος τοῦ ἑνὸς Εὐαγγελίου, διὰ τῆς κλάσεως τοῦ ἑνὸς ἄρτου καὶ διὰ τῆς ζωῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἡ ὁποία ἐν μαρτυρίᾳ (ὁμολογίᾳ) καὶ ὑπηρεσίᾳ ἀπευθύνεται πρὸς πάντας. Συγχρόνως συνδυάζεται ἡ ἑνότης αὕτη μετὰ τῆς ὅλης κοινωνίας τῶν Χριστιανῶν εἰς ὅλους τοὺς τόπους καθ' ὅλας τὰς ἐποχάς, οὕτως ὥστε (ἱερατικὸν) λειτούργημα καὶ μέλη ν' ἀναγνωρίζωνται ὑπὸ πάντων καὶ πάντες, ὅταν ὑπάρξῃ ἀνάγκη, νὰ ἐγγυῶνται ἔργῳ καὶ λόγῳ διὰ τὰ καθήκοντα, διὰ τὰ ὁποῖα ὁ Θεὸς καλεῖ τὴν Ἐκκλησίαν».

θεμελιώδη διαφοράν, ἡ ὁποία ὑφίσταται μεταξὺ τῆς ἰδίας αὐτῶν θέσεως ἀπέναντι τοῦ προβλήματος τῆς Οἰκουμένης καὶ ἐκείνης, ἥτις ἔχει περιληφθῆ εἰς τὸ ἐπίσημον κείμενον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου. Τὸ οἰκουμενικὸν πρόβλημα κατὰ τὴν συνήθη αὐτοκατανόησιν τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως εἶναι πρωτίστως πρόβλημα τοῦ προτεσταντικοῦ κόσμου. Τὸ κύριον πρόβλημα ἐν τῇ συναρτήσει ταύτῃ εἶναι τὸ τῆς «κατατετμημένης ὁμολογιακῆς μορφῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ» («Denominationalismus»). Συνεπείᾳ τούτου τὸ πρόβλημα τῆς χριστιανικῆς ἑνότητος ἢ τῆς χριστιανικῆς ἐπανενώσεως ἐξετάζεται συνήθως ἐκ τῆς ἐπόψεως διομολογιακῆς τινος συμφωνίας ἢ συνδιαλλαγῆς. Ἐν τῷ προτεσταντικῷ κόσμῳ τῆς ἀδεσμεύτου ἀνταλλαγῆς τῶν γνωμῶν μία τοιαύτη τοποθέτησις εἶναι τελείως φυσική. Διὰ τοὺς ὀρθοδόξους ὅμως εἶναι αὕτη ἀνάρμοστος. Διὰ τοὺς ὀρθοδόξους τὸ θεμελιῶδες οἰκουμενικὸν πρόβλημα εἶναι τὸ τοῦ Σχίσματος. Οἱ ὀρθόδοξοι δὲν δύνανται νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἰδέαν μιᾶς «ὁμοτιμίας (ἐξισώσεως, Paritaet) τῶν χριστιανικῶν ὁμολογιακῶν ὁμάδων (Denominationen)» οὔτε ἐπίσης νὰ φαντασθοῦν τὴν χριστιανικὴν ἐπανένωσιν ὡς, οὔτε ὀλίγον οὔτε πολύ, διομολογιακὴν συγκόλλησιν (παράθεσιν, adjustment). Ἡ ἑνότης ἔχει διασπασθῆ καὶ δέον ὅπως κερδηθῇ ἐκ νέου. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν εἶναι μία Ὁμολογία, μία ἐκ τῶν πολλῶν, μία μεταξὺ τῶν πολλῶν. Διὰ τοὺς ὀρθοδόξους ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι **ἡ** (καθαυτό) Ἐκκλησία. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἔχει τὴν ἀντίληψιν καὶ συνείδησιν ὅτι ἡ ἐσωτερική της δομὴ καὶ ἡ διδασκαλία της συμπίπτει πρὸς τὸ ἀποστολικὸν μήνυμα (κήρυγμα) καὶ τὴν παράδοσιν τῆς ἀρχαίας ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εὑρίσκεται εἰς ἀδιάσπαστον καὶ συνεχῆ διαδοχὴν τοῦ μυστηριακοῦ λειτουργήματος (τῆς ἱερωσύνης, sakramental ministry), τῆς μυστιαριακῆς ζωῆς καὶ τῆς πίστεως. Ἡ ἀποστολικὴ διαδοχὴ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος καὶ τῆς μυστηριακῆς ἱερωσύνης εἶναι πράγματι διὰ τοὺς ὀρθοδόξους οὐσιῶδες καὶ προσδιοριστικὸν καὶ διὰ τοῦτο ὑποχρεωτικὸν στοιχεῖον τῆς ὑπάρξεως τῆς Ἐκκλησίας καθόλου. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καταλαμβάνει συμφώνως πρὸς τὴν ἐσωτερικήν της πεποίθησιν καὶ ἐν γνώσει τῆς καταστάσεως ἰδιαιτέραν τινὰ καὶ ἔκτακτον (ἀσυνήθη) θέσιν ἐντὸς τῆς διῃρημένης χριστιανοσύνης, ὡς φορεὺς δηλαδὴ καὶ μάρτυς τῆς παραδόσεως τῆς ἀρχαίας ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας, ἐκ τῆς ὁποίας προέρχονται διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἐλαττώσεως (ὑποβιβάσεως, Reduktion) καὶ τοῦ ἀποχωρισμοῦ (Separation) ὅλαι αἱ ὑφιστάμεναι χριστιανικαὶ ὁμολο-

γίαι. Ἐξ ὀρθοδόξου ἀπόψεως δύναται ἡ παροῦσα οἰκουμενικὴ προσπάθεια νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς «οἰκουμενικότης ἐν χώρῳ», ἡ ὁποία ἀποσκοπεῖ εἰς συμφωνίαν μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν ὁμολογιῶν, ὅπως αὗται ὑφίστανται ἐπὶ τοῦ παρόντος. Ἡ προσπάθεια αὕτη εἶναι ἐξ ὀρθοδόξου ἐπόψεως πλήρως ἀνεπαρκὴς καὶ ἀτελής. Τὸ κοινὸν βάθρον, τὸ κοινὸν μᾶλλον ὑπόβαθρον, τῶν ὑφισταμένων χριστιανικῶν ὁμολογιῶν δύναται νὰ εὑρεθῇ καὶ πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ ἐν τῷ παρελθόντι, ἐν τῇ κοινῇ αὐτῶν ἱστορίᾳ, ἐν ἐκείνῃ τῇ κοινῇ ἀρχαίᾳ καὶ ἀποστολικῇ παραδόσει, ἐκ τῆς ὁποίας προέρχονται ὅλαι αἱ χριστιανικαὶ ὁμολογίαι. Τοῦτο τὸ εἶδος τῶν οἰκουμενικῶν προσπαθειῶν δύναται ἀληθῶς νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς «οἰκουμενικότης ἐν χρόνῳ». Αὐτὴ αὕτη ἡ Ἔκθεσις τῆς Ἐπιτροπῆς «Πίστεως καὶ Τάξεως» ἀναφέρει «συμφωνίαν (ἐν τῇ πίστει) μὲ ὅλας τὰς ἐποχάς» καὶ μάλιστα ὡς κανονιστικὴν προϋπόθεσιν διὰ τὴν ἑνότητα. Ὀρθόδοξοι Θεολόγοι προτείνουν τὴν νέαν ταύτην μέθοδον οἰκουμενικῆς ἐρεύνης καὶ τὸ νέον τοῦτο κριτήριον οἰκουμενικῆς ἀξιολογήσεως ὡς τὸν βασιλικὸν βράχον, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ὑπὸ τῶν κεχωρισμένων χριστιανικῶν ὁμολογιῶν θὰ ἀνακαλυφθῇ ἐκ νέου ἡ ἑνότης διὰ τῆς ἐπανόδου των εἰς τὸ κοινὸν αὐτῶν παρελθόν. Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης δύνανται αἱ κεχωρισμένων ἐπιδιώξεων χριστιανικαὶ ὁμολογίαι νὰ συναντηθοῦν ἐν τῇ ἑνότητι μιᾶς κοινῆς παραδόσεως. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι πρόθυμος νὰ συμμετάσχῃ εἰς τὴν κοινὴν ταύτην ἐργασίαν ὡς εἷς μάρτυς, ὅστις ἀδιασπάστως ἔχει διαφυλάξει τὸν θησαυρὸν τῆς ἀποστολικῆς πίστεως καὶ παραδόσεως. Οὐδεμία στατικὴ ἀνασύστασις ἀρχαίων τύπων ἀναμένεται, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ δυναμικὴ ἐκ νέου ἀνακάλυψις ἑνὸς μονίμου ἤθους, τὸ ὁποῖον ἐγγυᾶται ἀποκλειστικῶς τὴν συμφωνίαν «ὅλων τῶν ἐποχῶν». Οὐδεμία ἐπίσης ἄκαμπτος ὁμοιομορφία θὰ ὤφειλε νὰ ὑπάρχῃ, ἀφ' ὅτου ἡ αὐτὴ πίστις, μυστηριώδης εἰς ἐσωτάτην οὐσίαν καὶ ἀδιερεύνητος καὶ προσηκόντως δι' ἀνθρωπίνων ἐννοιῶν ἄφατος, δύναται παρὰ ταῦτα ἀκριβῶς νὰ ἐκφρασθῇ κατὰ διάφορον εἶδος καὶ τρόπον. Τὸ ἄμεσον ἀντικείμενον τῆς οἰκουμενικῆς ἐρεύνης εἶναι κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῆς Ὀρθοδοξίας ἡ ἀνασύστασις μιᾶς χριστιανικῆς συνειδήσεως, ἡ ἐκ νέου ἀνακάλυψις τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως, τὸ πλήρωμα χριστιανικῆς κατανοήσεως καὶ πεποιθήσεως ἐν συμφωνίᾳ μὲ ὅλας τὰς ἐποχάς».

Η ΣΙΩΠΗ

Ὑπὸ Π. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ
καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσ)νίκης

Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὅτε ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δυσηρεστημένος ἀπὸ τὰς ἔριδας, ἀπηύθυνε τὸν Συντακτήριον λόγον. Πρὸς τὸ τέλος τοῦ λόγου αὐτοῦ ἔλεγε μεταξὺ ἄλλων, ὅτι θὰ ἐσίγα εἰς τὸ ἑξῆς ἡ δηκτικὴ καὶ φλύαρος γλῶσσά του, ἡ ὁποία προεκάλει φθόνον καὶ ἀντιθέσεις. Βεβαίως ἡ γλῶσσα ἦτο εἰλικρινὴς καὶ δικαία, οἱ δὲ ἀνωτέρω λόγοι του ἀπέβλεπον εἰς τὸ νὰ δώσουν ἓν παράδειγμα αὐτοκριτικῆς, ἡ ὁποία ἔλειπεν εἰς τοὺς χρόνους του, ὅπως λείπει καὶ τώρα. Ἠθέλησε κάποτε νὰ πραγματοποιήσῃ κυριολεκτικῶς τὴν ἐξαγγελίαν ταύτην.

Κατὰ τὴν πρὸ τοῦ Πάσχα τοῦ 382 νηστείαν, ἡ ὁποία ἔπιπτε τότε μεταξὺ τῆς 27 Φεβρουαρίου καὶ τῆς 17 Ἀπριλίου, ἐτήρησεν ἀπόλυτον σιωπήν· μαζὶ μὲ τὴν νηστείαν τροφῆς, τὴν ὁποίαν λόγῳ τῆς σωματικῆς ἀσθενείας δὲν ἠδύνατο ἴσως νὰ τηρήσῃ πλήρως, ἐφήρμοσε καὶ νηστείαν τῶν λόγων. Κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη ὁ διαπρεπὴς ρήτωρ εἶχεν ἐκφέρει περίσσειαν λόγων καὶ εἶχεν ἐνίοτε ὁδηγηθῆ εἰς ἐκρήξεις θυμοῦ. Τώρα λοιπὸν ἐζήτει νὰ ἐπιτύχῃ ἓν ἰσοζύγιον μεταξὺ λόγου καὶ σιωπῆς, συγχρόνως δὲ νὰ περιστείλῃ τὰς ἐκρήξεις τοῦ θυμοῦ. Πέραν δὲ τούτου ἐπεδίωκε ν' ἀπολαύσῃ ἐντονώτερον τῶν ἀγαθῶν τῆς ἡσυχίας.[1]

Δέκα τρεῖς ἐπιστολαὶ τοῦ Γρηγορίου, ἀναφέρονται εἰς τὸ ἐντυπωσιακὸν τοῦτο ἐπεισόδιον.[2] Διηγεῖται σχετικῶς εἰς ἕνα ἀποδέκτην τὸν μῦθον τῶν χελιδόνων καὶ τῶν κύκνων. Αἱ χελιδόνες ὑπερηφανεύοντο, διότι ᾄδουν εἰς ἐπήκοον τῶν ἀνθρώπων καὶ χάριν αὐτῶν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς κύκνους. Ἐκεῖνοι ὅμως ἀπήντησαν ὅτι τὸ ᾆσμα των δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητον ἀλλὰ λαμπρόν. Ἂν δὲν ψάλλουν τό-

---

[1] Ἐπιστολὴ 107 πρὸς Κληδόνιον P. G. 37, 208.

[2] Ἐπιστολαὶ 107 - 119.

σον συχνὰ καὶ δὲν ἐμφανίζωνται ἐνώπιον πολυπληθοῦς ἀκροατηρίου, παρὰ ταῦτα ἡ ᾠδική των δραστηριότης παρουσιάζει ἓν μέγα πλεονέκτημα· ὅτι οὗτοι φιλοσοφοῦν κατὰ τὴν μουσικὴν καὶ δὲν τὴν ἀναμιγνύουν μὲ τοὺς θορύβους. Τὰς χελιδόνας ἀποστρέφονται οἱ ἄνθρωποι παρ' ὅλα τὰ φλύαρα ᾄσματά των. Καὶ προσθέτει ὁ Γρηγόριος τὸ ἐπιμύθιον· «τότε θὰ ψάλλουν οἱ κύκνοι, ὅταν σιωπήσουν αἱ κουροῦναι».[3]

Ὅτε ὁ συγγενής του ἱερεὺς Κληδόνιος τοῦ ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ, δὲν τοῦ τὴν ἠρνήθη, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι θὰ τὸν ἤκουε μόνον χωρὶς νὰ ὁμιλῇ ὁ ἴδιος, διότι δὲν εἶχε μόνον στόμα, ἀλλὰ καὶ ὦτα, τὸ ν' ἀκούῃ δὲ κανεὶς ὅσα πρέπει δὲν εἶναι ἀτιμότερον ἀπὸ τὸ νὰ τὰ λέγῃ.[4] Ἐδέχθη τὸν ἀξιωματοῦχον Κελεύσιον μὲ πολλὴν εὐγένειαν, ἀλλὰ χωρὶς ν' ἀρθρώσῃ λέξιν.[5] Ἄλλοτε δὲ ἐνεφανίσθη ἐνώπιον μοναχῶν ὡς κινουμένη ζωγραφιά.[6]

Ἐν τῷ μεταξύ, ὡς ἦτο φυσικόν, ἐδημιουργήθη ὁλόκληρος θρύλλος περὶ τὴν στάσιν ταύτην τοῦ Γρηγορίου, καθ' ὅσον δὲν καθίσταντο εἰς ὅλους ἀντιληπτὰ τὸ αἴτιον καὶ ὁ σκοπὸς τῆς σιωπῆς. Ἀλλ' οὗτος δὲν ἄφισε πλέον καιρὸν πρὸς περαιτέρω ἐπεξεργασίαν καὶ ἐπέκτασιν τοῦ θρύλλου. Ἀναγγέλλει λύσιν τῆς σιωπῆς διὰ τὸ Πάσχα, ὁπότε θὰ ἐνεφανίζετο εἰς συγκέντρωσιν μοναχῶν. Ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ καὶ ὁμιλῶν πλέον τοὺς ἀδελφούς, οὕτως ὥστε καὶ τὸν πόθον αὐτῶν νὰ ἱκανοποιήσῃ καὶ κατὰ τῆς μικρολογίας ἄλλων ν' ἀμυνθῇ. Θὰ ἐνεφανίζετο λοιπὸν ἐνώπιόν των ὄχι ἀλληγορούμενος καὶ εἰκαζόμενος, ἀλλὰ νοούμενος καθαρῶς πλέον.[7] Ἐσιώπησεν ὅτε ἦτο καιρός, τώρα ὅμως εἶναι πάλιν καιρὸς ν' ἀρχίσῃ τὴν ὁμιλίαν· ἀλλ' ἐνῷ θὰ ὁμιλῇ πρὸς τοὺς ἄλλους, θὰ σιωπᾷ καθ' ἑαυτόν.[8]

Ἡ ἡσυχία ἀπετέλεσε γενικῶς εἰς τὸν ἀσκητικὸν βίον ὅρον ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς τελειότητος· ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἡ συναφὴς πρὸς αὐτὴν ἐξωτερικὴ ἡσυχία, διὰ τῆς ὁποίας ἀποδιώκονται αἱ αἰτίαι τῶν παθῶν. Ἡ κατάστασις αὐτὴ ἔδωσε τ' ὄνομά της εἰς τὴν

---

[3] Ἐπιστολὴ 114 πρὸς Σελεύκιον P. G 37, 312.

[4] Ἐπιστολὴ 109 πρὸς Κληδόνιον P. G. 37, 208.

[5] Ἐπιστολὴ 114 P. G. 37, 212.

[6] Ἐπιστολὴ 112 P. G. 37, 209.

[7] Ἐπιστολὴ 116 πρὸς Εὐλάλιον P. G. 37, 213.

[8] Ἐπιστολὴ 118 πρὸς Εὐλάλιον P. G. 37, 213.

τελευταίαν ἀναλαμπὴν τοῦ βυζαντινοῦ ἀσκητικοῦ μυστικισμοῦ· τὸν ἡσυχασμόν.

Εἰδικώτερον δὲ καὶ ἡ πρὸς τὴν σιωπὴν τάσις ἦτο ἀρρήκτως συνδεδεμένη μὲ τὴν χριστιανικὴν ἄσκησιν, ὅπως ἦτο ἐξ ἄλλου συνδεδεμένη καὶ μὲ τὰς ἀσκητικὰς κινήσεις τῶν Πυθαγορείων καὶ τῶν Γνωστικῶν. Ἀλλ' ἡ προσπάθεια τῶν πρώτων μοναχῶν, ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο, συνίστατο εἰς τὴν ἀποφυγὴν τῆς φλυαρίας καὶ εἰς τὴν κατὰ περιπτώσεις σιγήν. Ὁ ἀββᾶς Ποιμὴν φέρεται λέγων ὅτι, «ὅποιος ὁμιλεῖ χάριν τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, καλῶς πράττει· ὅποιος σιγᾷ χάριν τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, ὁμοίως».[9] Πάντως βραδύτερον τὸ στοιχεῖον τῆς σιωπῆς, ἂν καὶ δὲν ἐκυριάρχησε μονομερῶς εἰς τὴν σκέψιν τῶν ἀσκητῶν, ἐτονίσθη ἐμφαντικώτερον, συνδεθὲν κυρίως μὲ τὴν ἐσωτερικὴν προσευχήν. Ἐκρίθη ὅτι ἡ προσευχή, ὡς προϊὸν τῆς διαθέσεως τῆς καρδίας, δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐκφωνῆται, καθ' ὅσον ἄλλωστε ἡ ἐκφώνησις, προβάλλουσα ἐξωτερικὰ ἐρεθίσματα, εἶναι δυνατὸν νὰ διακόψῃ τὴν προσήλωσιν εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς προσευχῆς. Οὕτω προέκυψεν ἡ ἐσωτερικὴ νοερὰ προσευχή, ἀποκρυσταλλωθεῖσα εἰς τὴν μονολόγιστον «προσευχὴν τοῦ Ἰησοῦ», τὴν ἀδιαλείπτως ἐπαναλαμβανομένην.

---

[9] Ἀποφθέγματα Πατέρων 721.

Η ΦΥΣΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ [1]

Ὑπὸ ΙΩ. Ν. ΦΡΑΓΚΟΥΛΑ Δ. Θ.
Διευθυντοῦ τοῦ Ἀνωτέρου Ἐκκλησιαστικοῦ
Φροντιστηρίου Θεσσαλονίκης

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Τὸν «Θεὸν οὐδεὶς πώποτε τεθέαται» καὶ «οὐδεὶς ἀνθρώπων εἶδεν, οὐδὲ ἰδεῖν δύναται».[2] Ὁ Θεὸς εἶναι ἀπρόσιτος καὶ ἀκατάληπτος καὶ ἀχώρητος εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου. «Ἄπειρον οὖν τὸ Θεῖον καὶ ἀκατάληπτον καὶ τοῦτο μόνον αὐτοῦ καταληπτόν, ἡ ἀπειρία καὶ ἀκαταληψία»,[3] γράφει καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Ἡ οὐσία

---

[1] W. Barton, Jesus of Nazareth (with a charten on the Christ of art), Boston 1903, σ. 48 καὶ 465 κέ. Π. Βραΐλα Ἀρμένη, Φιλοσοφικαὶ Μελέται, ἐν Κερκύρᾳ 1864, σ. 240 - 51. Γεωργίου Ἰ. Δέρβου, Γραμματολογία, τόμος τρίτος, ἐν Ἀθήναις 1910, σ. 475 - 8. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἑρμηνεία τῆς Ζωγραφικῆς τέχνης, ἔκδ. Ἀ Παπαδοπούλου - Κεραμέως, ἐν Πετρουπόλει 1909, σ. 226. Τρύφωνος Εὐαγγελίδου, Ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν Ἀθήναις 1901, σ 126. Κωνσταντίνου Ν. Καλλινίκου, Ὁ Χριστιανικὸς ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1921, σ. 321 - 8. Κωνσταντίνου Δ. Καλοκύρη, Ἡ οὐσία τῆς ὀρθοδόξου ἁγιογραφίας, Ἀθῆναι 1960, σ. 42 κέ. Κωνσταντίνου Κοντογόνου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τόμος πρῶτος, ἐν Ἀθήναις 1866, σ. 34 - 5. ἀρχιμ. Μεθοδίου Κοντοστάνου (νῦν μητροπολίτου Κερκύρας), ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὰ Εὐαγγέλια, ἐν Ἀθήναις 1933 σ. 284 - 7. J. Mansi, Sacrorum Consiliorum nova et amplissima collectio, τόμ. 12, Paris 1901, σ. 963, 1018 καὶ 1143 Στ. Ἀ Νικολαΐδη, Ὁ Ναζωραῖος, Ἀθῆναι (1940), σ. 43 - 7. Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἔκδ. ἑβδόμη, ἐν Ἀθήναις, τόμ. Δ' σ. 77. G. Ricciotti, μετάφρασις Ὑακίνθου Δημητρίου, Ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἀθῆναι, σ. 196 - 200. G Santayana, The Sense of Beauty, New York 1892, σ. 189. Ἀ Σοκολώφ, Περὶ τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ βιβλιοκρισίαν Γρ. Παπαμιχαήλ, Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος 9 (1912) 520 - 2. Γεωργίου Ἀ. Σωτηρίου, Ὁ Χριστὸς ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν Ἀθήναις 1914, σ 11 κέ Φρειδερίκου Γ. Φαρράρ, μετάφρ. (Α. Παπαδιαμάντη), ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν Ἀθήναις 1898, σ. 74, 85 καὶ 119 καὶ Migne, Ε. Π. τόμοι: 1, 6, 8, 9, 11, 13 20, 26, 29, 42, 55, 57, 69, 80, 94, 95, 97, 100, 135, 137, 145 καὶ P.L. τόμοι: 2 καὶ 22.

[2] Α' Ἰω. 4 12α καὶ Α' Τιμ. 6, 16.

[3] Δαμασκηνοῦ. Ἔκδοσις ἀκριβὴς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, I, 4 (Migne, τ. 94, σ. 800).

τοῦ Θεοῦ δὲν συλλαμβάνεται διὰ τῶν σωματικῶν αἰσθήσεων καὶ δὲν εἶναι ὁ Θεὸς ὑποκείμενον τῆς ἐποπτείας, διότι αἱ αἰσθήσεις μας εἶναι κατεσκευασμέναι νὰ ἀντιλαμβανώμεθα μόνον τὸν περιβάλλοντα ἡμᾶς κόσμον. Ὁ Θεὸς εἶναι ὑπεραισθητός.

Ἀλλ' ὁ Θεὸς ὅμως ἐξ ἀπείρου ἀγάπης πρὸς τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον, ἀπεκάλυψε τὸν ἑαυτόν Του εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ ἔργου τῆς Ἀπολυτρώσεως. «Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν», «ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος».[4]

Μόνον ἑπομένως ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς θείας Ἐνανθρωπήσεως, ἀφοῦ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἔγινεν ἄνθρωπος καὶ ὡς εἷς ὅμοιος πρὸς ἡμᾶς περιεπάτησε καὶ ἔζησεν εἰς τὴν γῆν, δυνάμεθα νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν, τὴν φυσικὴν μορφήν, τοῦ Θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ.

«Πῶς εἶναι δυνατόν, γράφει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, νὰ ζωγραφηθῇ τὸ ἀόρατον; Πῶς δύναται νὰ παρασταθῇ «τὸ ἄποσον καὶ ἀμέγεθες καὶ ἀόριστον καὶ ἀνείδεον;» Πῶς δύναται νὰ χρωματισθῇ τὸ ἀσώματον; Πῶς δύναται νὰ λάβῃ σχῆμα τὸ ἀσχημάτιστον;».

Ἀλλ' ὅταν ἴδῃς, συνεχίζει ὅτι ὁ ἀσώματος ἔγινε πρὸς χάριν σου ἄνθρωπος, τότε «ποιήσεις τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς τὸ ἐκτύπωμα». Ὅταν ὁ ἀόρατος ἔγινεν ὁρατὸς ἐν σαρκί, τότε «εἰκονίσεις τὸ τοῦ ὁραθέντος ὁμοίωμα». Ὅταν ὁ ἄποσος καὶ ἀμεγέθης, ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, ἔλαβε δούλου μορφὴν καὶ διὰ τοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον περιεβλήθη, περιέκλεισε καὶ ποσότητα καὶ μέγεθος καὶ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα, τότε «ἐν πίναξι χάραττε καὶ ἀνατίθει πρὸς θεωρίαν τὸν ὁραθῆναι καταδεξάμενον».[5] «Τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ χρωματουργοῦντες τὴν εἰκόνα προσκυνοῦμεν»,[6] ἀποφαίνεται καὶ ἡ Ζ' Οἰκουμ. Σύνοδος. Καὶ ἕτερος ἐκκλ. συγγραφεὺς προσθέτει: «καὶ προσκυνοῦμεν τῆς ἀνθρωπότητος τὸ ὁρώμενον καὶ βλέπομεν τὸν χαρακτῆρα τῆς προσληφθείσης τῷ Θεῷ Λόγῳ σαρκός, καὶ προσκυνοῦμεν τῆς θεανδρικῆς μορφῆς τὸ ἐκτύπωμα».[7]

---

4 Ἰω. 3, 16α καὶ Φιλιπ. 2, 6 - 7.

5 Δαμασκηνοῦ, Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας, λόγος α' (Migne, τ. 94 σ. 1328 - 9).

6 J. Mansi, ἔ. ἀ. σ. 1143.

7 Νικηφόρου, Ἀντίρρησις καὶ ἀνατροπὴ Α' 19 (Migne τ. 100 σ. 232).

Ποία ὅμως ἦτο ἡ φυσικὴ μορφὴ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου τοῦ Θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ;

Οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ οἱ πρῶτοι ἀκροαταί Του, δὲν ἔδωσαν προσοχὴν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν μορφὴν καὶ παράστασιν τοῦ Χριστοῦ. Κατεγοητεύθησαν ἀπὸ τὴν ὑπέροχον καὶ φωτεινὴν διδασκαλίαν Του καὶ προσέφερον ὁλόκληρον τὸν ἑαυτόν των κατὰ τὸ διάστημα ποὺ ἔζησαν μαζί Του εἰς τὰ ὡραῖα, μεγάλα καὶ θαυμαστά, τὰ ὁποῖα ἤκουον καὶ ἔβλεπον.

Ἀλλὰ καὶ κατόπιν, ὅταν ὁ Χριστὸς ἀνελήφθη εἰς τοὺς Οὐρανούς, οἱ Ἀπόστολοι ἤνοιξαν τὴν ψυχήν των εἰς τὸ Φῶς, τὴν Ἀλήθειαν, τὸ Καθῆκον, ἐνηγκαλίσθησαν τὴν Ἰδέαν καὶ ἐλησμόνησαν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου τοῦ Διδασκάλου των. Οὕτως εἰς τὰ γραπτά των μνημεῖα, τὰ Εὐαγγέλια καὶ τὰς Ἐπιστολάς, ἐνδιέτριψαν εἰς τὴν σωτηριολογίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ οὐδεμίαν εἴδησιν ἄφησαν διὰ τὴν μορφὴν καὶ τὴν σωματικὴν γενικῶς ἐμφάνισιν τοῦ Χριστοῦ. Οὐδὲν ἑπομένως αὐθεντικὸν γνωρίζομεν περὶ τῆς μορφῆς τοῦ Χριστοῦ.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι τινὲς ἐνόμισαν ὅτι εὗρον μαρτυρίαν, ἀναφερομένην ἐν μέρει εἰς τὴν ἐξωτερικὴν μορφὴν τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὴν ἀφήγησιν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ διὰ τὸν τελώνην Ζακχαῖον. Ὁ εὐαγγελιστὴς γράφει: «καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόματι καλούμενος Ζακχαῖος καὶ αὐτὸς ἦν ἀρχιτελώνης καὶ οὗτος ἦν πλούσιος καὶ ἐζήτει ἰδεῖν τὸν Ἰησοῦν τίς ἐστι, καὶ οὐκ ἠδύνατο ἀπὸ τοῦ ὄχλου, ὅτι τῇ ἡλικίᾳ μικρὸς ἦν, καὶ προδραμὼν ἔμπροσθεν ἀνέβη ἐπὶ συκομορέαν, ἵνα ἴδῃ αὐτόν, ὅτι ἐκείνης ἤμελλε διέρχεσθαι».[8] Ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἁγιογραφικοῦ χωρίου συνεπέραναν ὡρισμένοι, ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο μικρὸς κατὰ τὸ ἀνάστημα, κοντός.

Ἀλλ' εἶναι σαφές, ὅτι τὸ ὑποκείμενον τοῦ ἐπεισοδίου ἐδῶ δὲν εἶναι ὁ Χριστός, ἀλλ' ὁ τελώνης Ζακχαῖος καὶ ἑπομένως ὁ Ζακχαῖος «τῇ ἡλικίᾳ, δηλαδὴ κατὰ τὸ ἀνάστημα, μικρὸς ἦν» καὶ διὰ τοῦτο ἀνέβη εἰς τὴν συκομορέαν διὰ νὰ ἴδῃ τὸν διερχόμενον Χριστόν. Ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι τὸ «μικρὸς ἦν» ἀναφέρεται εἰς τὸν Χριστόν, ἐρωτᾶται κατὰ τί ἐξυπηρετεῖτο ὁ Ζακχαῖος ἀνερχόμενος εἰς τὸ δένδρον διὰ νὰ ἴδῃ ἕνα ἄνθρωπον κοντόν, ὁ ὁποῖος ἀσφαλῶς θὰ ἐκαλύπτετο ὑπὸ τοῦ συνωστιζομένου πλήθους;

Καὶ οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐπίσης δὲν ἠσχολήθησαν μὲ τὸ ζήτημα

---

8 Λουκ. 19, 3-4.

Η ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΣΚΕΨΙΣ

Ὑπὸ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Δ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ π. Θ.

«Ἡ Θρησκεία ὑπεχώρησε σὰν κοινωνικὸ φαινόμενο. Δὲν διέπει πιὰ τὸν κόσμο. Ἀλλὰ καὶ οὔτε μπορεῖ κανεὶς νὰ διαπλάση σήμερα τὸν κόσμο κατὰ τρόπο ἀντιθρησκευτικό. Στὴν ἐποχή μας σημειώθηκε μία ἀξιόλογη ἀφύπνισις τῆς θρησκευτικῆς σκέψεως ποὺ θὰ ἔκανε τοὺς φιλοσόφους τοῦ τέλους τοῦ περασμένου αἰῶνος νὰ ἀπορήσουν. Ἡ θρησκευτικὴ σκέψις ἔπαυσε νὰ αἰσθάνεται ὅτι πλήσσεται ἀπὸ τὴν φιλοσοφία καὶ τὴν ἐπιστήμη. Καὶ ἐγκαταλείπει τὸν σκοταδισμὸ καὶ τὶς μισοεπιστημονικὲς θεωρίες τοῦ μοντερνισμοῦ. Οὔτε ἡ ἐπιστήμη, οὔτε ἡ φιλοσοφία ἔχουν καμμίαν δύναμιν ἐναντίον τῆς θρησκευτικῆς σκέψεως. Ὑπάρχει ἕνας θρησκευτικὸς στοχασμὸς αὐτόνομος καὶ ἄτρω-

---

τῆς μορφῆς τοῦ Χριστοῦ. Οἱ περισσότεροι εἶχον ἐπηρεασθῆ κατά τινα τρόπον ἐκ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ περιβάλλοντος τὸ ὁποῖον, ὡς γνωστόν, ἀπηγόρευεν ἐκ τοῦ φόβου τῆς εἰδωλολατρείας πᾶσαν παράστασιν τῶν ἐμψύχων ὄντων. Ἐξ ἄλλου δέ, ἠλεκτρισμένοι καὶ αὐτοί, ὅπως καὶ οἱ Ἀπόστολοι, ἀπὸ τὰ νάματα τῆς ὑπερκοσμίου Ἀγάπης, συνεκέντρουν τὰς σκέψεις των μόνον εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ. Τὴν μορφὴν τοῦ Χριστοῦ, τὴν ἀνέκφραστον, εἶχον ἀποτυπωμένην οἱ χριστιανοὶ ἐντὸς τῶν καρδιῶν των.

Τὸ πνεῦμα ὅμως τὸ ἐρευνητικὸν καὶ τὸ ἀνήσυχον, τὸ ὁποῖον ἤρχισε πρωΐμως νὰ ἀναπτύσσεται εἰς τὸ χριστιανικὸν περιβάλλον, δὲν ἄφησεν ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλον τῆς σπουδῆς του καὶ τὴν μελέτην καὶ συζήτησιν περὶ τῆς μορφῆς τοῦ Χριστοῦ. Οἱ χριστιανοὶ ἠθέλησαν νὰ μάθουν πῶς ἦτο γενικῶς κατὰ τὴν ἐξωτερικήν Του ἐμφάνισιν, τὴν φυσικὴν μορφήν, Ἐκεῖνος, ὁ Χριστός, ὁ ὁποῖος ἔφερεν εἰς τὸν κόσμον τὴν ὡραίαν ζωὴν καὶ κάποτε ἐδίδαξεν οὕτως, ὅπως «οὐδέποτε ἐλάλησεν ἄνθρωπος».[9]

(Συνεχίζεται).

---

[9] Ἰω. 7, 46.

τος, ποὺ ἐπιτρέπει ἄλλωστε στὸν θρησκευτικὸ στοχαστὴ νὰ ἐπεμβαίνη σημαντικὰ στὴ φιλοσοφικὴ σκέψη ἢ στὴν καλλιτεχνικὴ δημιουργία»[1]. Ἡ διαπίστωσις αὐτὴ εἶναι τοῦ διαπρεποῦς ἐκπροσώπου τοῦ συγχρόνου εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος Gaëtan Picon. Καὶ δικαιολογεῖ δὲ αὐτήν, διότι «ποτὲ δὲν ἦταν πιὸ ἔντονο, ἀλλὰ καὶ πιὸ δικαιολογημένο τὸ αἴσθημα, ὅτι ζοῦμε σὲ μιὰ περίοδο ἀναστατώσεως χωρὶς προηγούμενο».

Ἡ γενικὴ αὐτὴ ἀναστάτωσις ἔκαμε τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο, τὸν σύγχρονο στοχαστή, νὰ ἐγκύψη μετὰ τῆς δεούσης προσοχῆς εἰς τοὺς τομεῖς ἐκείνους τοῦ πνευματικοῦ βίου, ποὺ παρουσιάζουν καθολικότητα, ὅσον καὶ ψυχικὴν ἀναγκαιότητα. Προσπαθεῖ ἡ σύγχρονος σκέψις νὰ ἄρη τὰς νέας ἀμφιβολίας ποὺ ἐγεννήθησαν σὲ πολλοὺς στοχαστὰς ἀπὸ τὸν δογματισμὸ τῆς ὑλιστικῆς ἐπιστήμης τοῦ περασμένου αἰῶνος καὶ νὰ δώση εἰς τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον στήριγμα, νόημα καὶ σκοπὸν εἰς τὴν πνευματικὴν ὑπόστασιν τῆς ζωῆς του. Διότι καθὼς λέγει ὁ Λούβαρις «οὐδεὶς ἔχει ἐπὶ μακρὸν τὴν δύναμιν νὰ βαστάζη τὴν ζωὴν αὐτήν, ἄν δὲν ἔχῃ νόημα καὶ σκοπόν, ποὺ δίδει εἰς αὐτὴν μόνον ἡ πίστις εἰς τὸν Θεόν, ὡς πηγὴν καὶ ὡς ἐγγυητὴν τῶν ἀξιῶν, αἱ ὁποῖαι διέπουν τὸν βίον. Διὰ τοῦτο ἡ νοσταλγία, ἡ ἀγωνία καὶ ἡ ζήτησις. Καὶ ὅταν τέλος συναντήσῃ ὁ ἄνθρωπος τὸν Θεόν, τότε τὴν νοσταλγίαν διαδέχεται ἡ πλήρωσις, ἡ ἀγωνία παραχωρεῖ τὴν θέσιν της εἰς τὴν εἰρήνην τῆς ψυχῆς καὶ τόσον ὁ κόσμος ὅσον καὶ ἡ ζωὴ πλημμυρίζουν ἀπὸ φῶς ἐκ τῶν ἄνω καὶ γεμίζουν ἀπὸ νόημα»[2]. Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος «ἐκουράσθη ἀπὸ τὸ καταθλιπτικὸν συναίσθημα, τὸ ὁποῖον γεννᾶ βίος χωρὶς νόημα, χωρὶς ψυχικὴν ἀσφάλειαν, χωρὶς κεντρικὴν ἀξίαν, ὅπως εἶναι κατ' ἀνάγκην πᾶσα μορφὴ βίου χωρὶς Θεόν»[3] — καταστάσεις τὰς ὁποίας ἐδημιούργησεν ἡ φυσιοκρατία καὶ ὁ θετικισμὸς τοῦ περασμένου αἰῶνος.

Ὁ σύγχρονος στοχαστὴς — καὶ μαζὶ μὲ αὐτὸν πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης — εἰς τὸ πνεῦμα διαβλέπει τὴν λύτρωσιν ἀπὸ τὸ ἄγχος μιᾶς ἁμαρτωλῆς ἐποχῆς. Καὶ στροφὴ πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ ἐμβάθυνσις εἰς τὰς πνευματικὰς ἐπιστήμας, συνεπάγεται καὶ συνεπιφέρει στροφὴν

---

[1] Gaëtan Picon: Ὁ χαρακτὴρ τοῦ συγχρόνου πνεύματος, εἰς Πανόραμα τῶν συγχρόνων ἰδεῶν, Ἀθῆναι 1957.

[2] Ν. Λούβαρι: Οὐσία καὶ Ὑφὴ τῆς Θρησκείας, Ἀθῆναι 1957

[3] Τοῦ αὐτοῦ: Μεταξὺ δύο κόσμων, Ἀθῆναι 1949.

πρὸς τὴν Θρησκείαν καὶ τὸ θρησκευτικὸν φαινόμενον καθόλου. Ἡ ἀξία δὲ τῆς στροφῆς αὐτῆς, ἔγκειται εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ βάθους, τῆς οὐσίας τοῦ φαινομένου τῆς Θρησκείας. Διότι τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον δὲν συγκινεῖ πλέον ὁ τύπος, ἡ ἐπιφάνεια, ἀλλὰ ἀναζητεῖ μετὰ θέρμης τὸ βάθος, τὴν οὐσίαν. Μὲ τὴν ἀναζήτησιν αὐτὴν δὲν γίνεται ἀρνητὴς τῶν παλαιῶν, ἀλλὰ ἐρευνητὴς τῆς ὑφῆς, τῆς οὐσίας αὐτῶν. Ἡ ἀπὸ τοῦ μεσαίωνος ἐπικρατήσασα ἐπιφανειακὴ τυπολατρεία δὲν ἱκανοποιεῖ πλέον, ἀλλὰ προσπαθεῖ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, ὁ σύγχρονος στοχαστής, νὰ θεμελιώσῃ αὐτὴν ἐπὶ τῆς πραγματικῆς βάσεως, ἡ ὁποία εἶναι ἡ οὐσία ἑκάστης ἐκδηλώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ὥστε νὰ ἐκλείψῃ ἡ ἀβεβαιότης, ἡ ἀμφιβολία, αὐτὴ αὕτη ἡ ἄρνησις. Δὲν ἀρνεῖται ἡ ὑγιῶς ἐρευνῶσα καὶ ἄνευ προκαταλήψεως σύγχρονος σκέψις, ἀλλὰ στερεώνει καὶ ξεδιαλύνει τὰ ἀπὸ τοῦ μεσαίωνος συσκοτισθέντα θεμέλια.

Ἐνῶ ἡ διαβεβαίωσις τοῦ Nietzsche ὅτι «ὁ Θεὸς ἀπέθανεν» ἐχρησίμευσεν ὡς ἰαχὴ νίκης καὶ θριάμβου τῆς φυσιοκρατίας τοῦ θετικισμοῦ καὶ τῆς φαντασιοδοξίας τοῦ περασμένου αἰῶνος, ἡ κήρυξις τοῦ «θανάτου τοῦ ὑλισμοῦ» ὑπὸ τοῦ Heisenberg καὶ ἡ κατάδειξις τῆς πορείας τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης πρὸς τὴν θρησκείαν ὑπὸ τοῦ Bavink, ὡδήγησε σήμερον εἰς τὴν καθολικὴν ἀναγνώρισιν τῆς θρησκείας ὡς συστατικοῦ στοιχείου τοῦ πνευματικοῦ βίου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκπηγάζουν πᾶσαι αἱ μορφαὶ τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ ὡς ροπὴ νοσταλγικὴ πρὸς διασκελισμὸν καὶ ὑπέρβασιν τῶν ὁρίων τοῦ πεπερασμένου καὶ αἰσθητοῦ κόσμου.

Μὲ τὰς κατευθύνσεις αὐτὰς καὶ τὴν συμπαράστασιν τοῦ συνόλου σχεδὸν τῶν ἐπιστημῶν θεωρητικῶν τε καὶ θετικῶν[4] ἡ σύγχρονος θρησκευτικὴ σκέψις ἔλαβε τοσαύτην ἀνάπτυξιν καὶ ὤθησιν πρὸς τὰ ἄνω, ὥστε δικαιολογεῖ πᾶσαν ἀναμονὴν εὑρέσεως τῆς γαλήνης διὰ τὴν τεταραγμένην ψυχὴν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου—ποὺ προκαλεῖ τὴν νοσταλγίαν πρὸς λύτρωσιν — εἰς πλείστους ὅσους συγχρόνους στοχαστάς. Καὶ ἡ ἀνάπτυξις αὕτη τῆς συγχρόνου θρησκευτικῆς σκέψεως καὶ διανοήσεως, παρουσιάζεται ὄχι μόνον ἐπὶ εὐρωπαϊκοῦ ἐπιπέ-

---

[4] Ὁ Albert Einstein εἰς τὸ βιβλίον του «Πῶς βλέπω τὸν κόσμο» γράφει: «Ἕνας σύγχρονός μας εἶπε, καὶ δὲν εἶχε λάθος, πὼς σ' αὐτὸν τὸν ματεριαλιστικὸ αἰῶνα ποὺ ζοῦμε, οἱ σοβαροὶ ἐργάτες τῆς ἐπιστήμης, εἶναι οἱ μόνοι βαθύτατα θρησκευτικοὶ ἄνθρωποι»

δου, ἀλλὰ ἐπὶ παγκοσμίου καὶ πανανθρωπίνου, ὄχι μόνον ἐπὶ χριστιανικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἐξωχριστιανικοῦ τοιούτου· ἐπὶ τὸ ἀκριβέστερον, ἐπὶ πανανθρωπίνου καὶ πανθρησκειακοῦ.

Ἐπὶ τοῦ χριστιανικοῦ πεδίου ἱστάμενοι, παρατηροῦμεν τὴν σύγχρονον θρησκευτικὴν σκέψιν νὰ καλύπτῃ πάντα τὸν πνευματικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπὶ δὲ τοῦ ζητήματος τοῦ βάθους καὶ τῆς οὐσίας τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὰς διαφόρους ἐκφάνσεις τῆς γνώσεως τῆς συγχρόνου πραγματικότητος, πλεῖστοι ὅσοι χριστιανοὶ φιλόσοφοι, στοχασταὶ καὶ διανοούμενοι, ἠσχολήθησαν, ἐνεβάθυνον καὶ διετύπωσαν τὰς σκέψεις των.

Μὲ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ τοῦ Ἐτιὲν Ζιλσόν, τοῦ Ροζὲ Μέλ, τοῦ Ζὰκ Μαριταίν, τοῦ Ἀνρὺ ντὲ Λυμπάκ, τοῦ Πιὲρ Τεϊλὰρ ντὲ Σαρντέν, μὲ τὸν χριστιανικὸ ὑπαρξισμὸ τοῦ Κιρκεγκάαρντ, τοῦ Σεστώφ, τοῦ Μπερντιάγεφ, τοῦ Κὰρλ Μπάρτ, τοῦ Γκαμπριὲλ Μαρσέλ, τοῦ Μπέρξον, τοῦ Σέλερ, τοῦ Κὰρλ Γιάσπερς, μὲ τὴν ἔρευναν τῆς οὐσίας τοῦ Χρστιιανισμοῦ ὑπὸ τοῦ Νικολάου Λούβαρι, τοῦ Ρομάνο Γκαουρντίνι κ. ἄ., μὲ τὴν ἄνθησιν τῆς συγχρόνου κοσμοθεωριακῆς ἰδεαλιστικῆς λογοτεχνίας καὶ ποιήσεως,— ποὺ ἀντικατέστησε τοὺς μελαγχολικοὺς τόνους καὶ ποιητικοὺς στεναγμούς, ποὺ σκόρπιζε ὁ πεσσιμισμὸς τοῦ περασμένου αἰῶνος—, ὁ Χριστιανικὸς θρησκευτικὸς στοχασμὸς ἔλαβε τεραστίας διαστάσεις κατὰ τὴν ἐποχήν μας[5]. Καὶ ἐκ τῆς ἀναπτύξεως ταύτης, τῆς ἀντικειμενικῆς καὶ ψυχρᾶς ἐρεύνης, καταρρίπτονται αἱ θεωρίαι καὶ δοξασίαι τῶν ἀρνητῶν τοῦ περασμένου αἰ-

[5] Ἐκεῖ ὅπου παρατηρεῖται στασιμότης καὶ οὐδεμία πρόοδος καὶ στροφή, μᾶλλον δὲ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸν πνεῦμα, εἶναι εἰς τὸν τομέα τῆς μουσικῆς δημιουργίας—πλὴν τοῦ ἡμετέρου Π. Πετρίδη μὲ τὸ περίφημον ὀρατόριόν του «Ἅγιος Παῦλος» καί τινων ἄλλων ξένων. Τοῦτο καθίσταται ἐμφανές, ἐὰν συγκρίνωμεν τὴν σύγχρονον ἐποχὴν μετὰ τοῦ ἀμέσου παρελθόντος. Ἐνῶ δηλ. εἰς τὰς δημιουργίας τῶν διαφόρων μεγαλοφυῶν συνθετῶν, ἀπὸ τοῦ Παλεστρίνα καὶ τοῦ Μπάχ, μέχρι τοῦ Μπετόβεν, τοῦ Μόζαρτ καὶ τοῦ Μπροῦκνερ, σφύζει καὶ δρᾷ τὸ Χριστιανικὸν πνεῦμα καὶ ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Βάγνερ, ὁ συνθέτης τοῦ Πάρσιφαλ, ὁμολογεῖ ὅτι ἡ μουσικὴ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (δηλ. τοῦ ἀμέσου παρελθόντος) εἶναι δημιούργημα τοῦ Χριστιανισμοῦ, κατὰ τὴν σύγχρονον ἐποχήν, ἂν καὶ ἡ ἀξία αὐτῶν ἀναγνωρίζεται καὶ γίνεται παραδεκτὴ ὑπὸ πάντων, καλλιτεχνικὴ ὅμως δημιουργία νέων ἔργων μὲ θρησκευτικὴν πνοὴν δὲν πραγματοποιεῖται.

[6] Ἡ ἰνδικὴ φιλοσοφία ἐθεωρήθη, ὄχι ἀδικαιολόγητα, ὅτι ὑπῆρξε καὶ εἶναι ὑπαρξιστική.

ώνος, ώς τοῦ Feuerbach, ὁ ὁποῖος προσεπάθη νὰ καταδείξῃ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι παραίσθησις, προβολὴ καὶ ἀνάκλασις τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, τοῦ Marx, ποὺ ὁρμώμενος ἐκ τῆς θεωρίας ταύτης, ἀπαιτεῖ τὸν ἀφανισμὸν τῆς θρησκείας, τοῦ Nietzsche, ποὺ διαγιγνώσκει τὴν σημασίαν τῆς συντριβῆς τῆς πίστεως διὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν καὶ τόσων ἄλλων ποὺ ἐνομίσθη ὅτι χαράσσουν νέας ὁδοὺς ἐπὶ τῆς καθόλου διανοήσεως.

Ἡ ἀπὸ αἰώνων ἐπικρατοῦσα σύγχυσις ἐπὶ τοῦ «θρησκευτικοῦ» καὶ τοῦ «μεταφυσικοῦ» τῶν ἐξωχριστιανικῶν θρησκειῶν, διὰ τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐπ' αὐτῶν τῆς συγχρόνου σκέψεως, δύναταί τις νὰ εἴπῃ— ἂν ὄχι ὅτι διελύθη ἡ σύγχυσις, καθ' ὅτι πρόωρον τοῦτο—ὅτι τίθεται ὁ στοχαστὴς αὐτῶν ἐπὶ νέων βάσεων καὶ ἀντικρύζει τὰ διάφορα φαινόμενα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου μὲ διάθεσιν ρεαλιστικήν. Ἀναδεικνύονται καὶ ἐπὶ τῶν πεδίων τῶν θρησκειῶν αὐτῶν κατὰ τὴν σύγχρονον ἐποχήν, μεγάλοι φιλόσοφοι, στοχασταὶ καὶ διανοούμενοι, ποὺ ἐρευνόμενον τὸ ἔργον αὐτῶν δίδει τὰς γενικὰς γραμμὰς τῶν νέων κατευθύνσεων τῆς συγχρόνου σκέψεως.

Ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῶν Οὐπανισὰδ οἱ Ἰνδοὶ στοχασταὶ δὲν ἠσχολήθησαν σοβαρὰ παρὰ μὲ ἕνα μόνον μεγάλο πρόβλημα: τὴν δομὴ τῆς ἀνθρωπίνης μοίρας[6], οἱ σύγχρονοι ἐπιχειροῦν ἀληθινὰ ἐπαναστατικὰς καινοτομίας. Ἡ κεντρικὴ ἰδέα τοῦ Ἰνδοῦ φιλοσόφου Σρὶ Ἀουρομπίντο ἐπὶ παραδείγματι, ποὺ ἐπιχειρεῖ μίαν νέαν σύνθεσιν, τῶν ἐκ παραδόσεως στοιχείων ποὺ εὑρίσκοντο εἰς ἀποσύνθεσιν, εἶναι τὸ πῶς ἡ μοναδικὴ καὶ αἰωνία ἀλήθεια νὰ προσαρμόζηται εἰς τὰς ἀνθρωπίνας ἱστορικὰς ἀνάγκας καὶ εἰς τὰς ἰδιαιτέρας συνθήκας τῶν ἠθῶν, τῶν θρησκευμάτων καὶ τῆς γνώσεως. «Ἡ κεντρικὴ θέλησις ποὺ ἐνυπάρχει βουβὰ εἰς τὴν ζωήν, δὲν πρέπει πιὰ νὰ εἶναι ἡ ζωικὴ θέλησις τῆς φυσικῆς ὑπάρξεως, ἀλλὰ ἡ πνευματικὴ θέλησις, ἡ ὁποία, ἕως τώρα, σπάνια μόνον μᾶς ἀποκαλύπτεται καὶ γιὰ τὴν ὁποίαν ἔχουμε πολὺ ἀμυδρὰν ἰδέαν καὶ πολὺ ἀμυδρὰν ἀνταύγειαν».[7]

Ἡ σύγχρονος θρησκευτικὴ σκέψις τῶν ἰνδοϊστικῶν θρησκειῶν, εἶναι διατεθημένη νὰ παραδεχθῇ ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι τρόποι προσ-

---

[7] **Σρὶ Ἀουρομπίντο: Ὁ ἀνθρώπινος κύκλος,** Madras 1948,

πελάσεως τοῦ μυστηρίου. Ὡς θρησκεία ὁ σύγχρονος ἰνδοϊσμὸς φαίνεται νὰ ἔχῃ μίαν τάσιν νὰ γίνῃ μία «ἀνοικτὴ» θρησκεία, πρᾶγμα σημαντικὸν διὰ τὸ θρησκευτικὸν καὶ πνευματικὸν καθόλου μέλλον τῆς Ἀσίας. Τὴν ἔκφρασιν τῆς τάσεως ταύτης εὑρίσκομεν κατὰ τρόπον ἁδρὸν εἰς τὰ κείμενα τοῦ Μαχάτμα Γκάντι. «Ἡ ἀμεροληψία τῆς κρίσεως μᾶς βοηθᾶ νὰ λύσωμε πολλὰς δυσκολίας· ἀκόμη δὲ καὶ ὅταν ἀσκοῦμε κριτική, μποροῦμε νὰ τὸ κάνωμε μὲ ταπεινοφροσύνη καὶ εὐγένεια ποὺ δὲν ἀφίνουν νὰ δημιουργηθῇ καμμία πικρία»[8]. Μὲ τὸν μέγιστον ποιητὴν τοῦ αἰῶνος μας Ἰνδὸν Ραμπιντρανὰθ Ταγκόρ, αἱ διδασκαλίαι τῶν παλαιῶν ἰνδῶν φιλοσόφων, περὶ ἀφανισμοῦ τῆς ἀτομικότητος, περὶ ἀσκήσεως, περὶ φυγῆς, παρακάμπτονται καὶ κηρύττεται ἡ αἰσιοδοξία καὶ ἡ χαρά, ἐξαίρεται ἡ θετικὴ ἀξία τοῦ πόνου καὶ ἐπιβάλλεται ὡς καθῆκον ἡ δημιουργικὴ ἐργασία.

Δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητη καὶ ἡ θέσις τὴν ὁποίαν κατέχει ἡ σύγχρονος βουδδιστικὴ σκέψις. Πάντως ὅμως, δὲν πρέπει νὰ παραβλεφθῇ ἡ πολιτική, πνευματικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἀφύπνισις τοῦ Ἰσλὰμ ὥστε «νὰ γίνῃ τοῦτο ἓν τῶν μεγαλυτέρων προβλημάτων τοῦ παρόντος κόσμου». Αὐτὴ δὲ «εἶναι ὑπόθεσις ἑνὸς βιβλίου: τοῦ Κορανίου»[9]. Ἐξετάζοντας τὴν σημερινὴν κατάστασιν τοῦ Ἰσλάμ, ὁ Ἐμὶλ Ντερμεγκέμ, καὶ ἑρμηνεύοντας τὴν παρατηρουμένην ἀναγέννησιν, ἀναφέρει ὅτι αὐτὴ ἐκδηλώνεται τόσον εἰς τὴν λογοτεχνίαν, ὅσον καὶ εἰς τὴν θρησκείαν. «Τὸ μεγάλο πρόβλημα, ποὺ προσλαμβάνει μερικὰς φορὰς ἀγωνιώδη μορφή, εἶναι ὁ συγκερασμὸς τῆς παραδόσεως καὶ τῆς συγχρόνου ζωῆς, τὸ γράψιμο εἰς ἓν ὕφος προσηρμοσμένο εἰς τὰς νέας ἀνάγκας, ἡ ἀνανέωσις τῶν ἐκ παραδόσεως σχημάτων καὶ δημιουργία μέσα ἀπὸ αὐτά»[10].

⁂

Μὲ τὴν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἐξέτασιν τῆς συγχρόνου θρησκευτικῆς σκέψεως, δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἔρευνα τοῦ καθόλου «θρησκευτικοῦ φαινομένου» μὲ τὰς διαφόρους ἐκδηλώσεις του, καθ' ὅσον εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ σύγχρονος θρησκευτικὴ ἀγωνία λαμβάνει συχνὰ μορφὰς

---

[8] Μαχάτμα Γκάντι: Ἐπιστολὲς πρὸς Ἀσράμ, ἔκδ. Albin Michel 1948.

[9] Georges Reyer: Mohamet, Paris Match, Ἰανουάριος 1958.

[10] Ἐμὶλ Ντερμεγκέμ: Ὁ Μωάμεθ καὶ ἡ ἰσλαμικὴ παράδοσις, ἔκδ. Le Seuil 1955.

ξένας πρὸς κάθε θρησκείαν, ὡς: μορφὰς αἰσθητικὰς ἢ λογοτεχνικάς, εἰς τὰς ὁποίας κρύπτονται ψευδομυστικιστικαὶ ἐμπειρίαι, μορφὰς ἠθικολογικάς, ὅπως ἡ ὑπερρεαλιστικὴ κίνησις, μορφὰς κοινωνικάς, πολιτικάς, ποὺ ἐμφανίζονται ὡς «μετατοπίσεις» ἢ προεκτάσεις τοῦ· θρησκευτικοῦ φαινομένου.

Ἀναμφισβήτητον πάντως τυγχάνει πὼς ἡ θρησκεία κατέστη πηγὴ καὶ τροφὴ τῆς συγχρόνου σκέψεως. Ἡ σύγχρονος στροφὴ ἄλλωστε πρὸ τὸν θρησκευτικὸν στοχασμὸν ἦτο ἀναγκαία—παράλληλα πρὸς τὴν σύγχρονον ἀνάπτυξιν τῶν ἄλλων πεδίων τοῦ ἐπιστητοῦ— καθ' ὅ,τι οἱ ἄνθρωποι, ὡς μεθοριακὰ ὄντα, βαδίζομεν ἐπὶ τῶν ὁρίων, ὅπου πεπερασμένον καὶ ἄπειρον ἐφάπτονται ἀλλήλων. Ἦτο ἀναγκαία διὰ νὰ ἐξέλθη ἡ ἀνθρωπότης τῆς τραγικῆς ἀγωνίας εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐμπλακεῖ ἀπὸ τὰς πάσης φύσεως παραδόξους ἢ καὶ ἀληθοφανεῖς κοσμοθεωρίας καὶ βιοθεωρίας.

Παρ' ὅλα ταῦτα, ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ τραγικὴ ἀγωνία ἐξέλιπε ἢ καὶ θὰ ἐκλείψη καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὸ ἄμεσον μέλλον, καθ' ὅσον τὴν ἐποχήν μας οὐδόλως χαρακτηρίζει σταθερότης καὶ ἐμμονή, ἀλλὰ ἡ ἀστάθεια καὶ ἡ ρευστότης εἰς τὰς διαφόρους ἐκφάνσεις τῆς καθόλου διανοήσεως. Καὶ τοῦτο, διότι εὑρισκόμενοι εἰς τὸ μεταίχμιον δύο κόσμων—ἀπερχομένου καὶ ἐπερχομένου—, μόλις παρεκάμψαμεν τὸν παρελθόντα καὶ βαδίζομεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ μέλλοντος.

Ὁ σκεπτικισμὸς οὗτος δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς μεμψιμοιρία καὶ ὡς μὴ ἱκανοποίησις ἐκ τῆς ἀξίας τῆς καθόλου στροφῆς πρὸς τὸ πνεῦμα. Οὗτος προέρχεται ἐκ τῆς προαναφερθείσης ἀσταθείας καὶ ρευστότητος καὶ ἐκ τοῦ ἀντικρύσματος τῆς παραχρῆμα ἀνυψώσεως καὶ καταρρίψεως τῶν διαφόρων ἀξιῶν τοῦ πνεύματος κατὰ τὴν σύγχρονον ἐποχήν.

ΕΠΙ ΤΗ ΕΟΡΤΗ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Ὑπὸ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Θ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ
Θεολόγου Καθηγητοῦ

Ἡ πεῖρα τῶν προγενεστέρων ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς ζωῆς καὶ τῆς προόδου τῶν ἐπιγιγνομένων. Ἡ ἐπισταμένη ἄρα μελέτη τῶν γεγονότων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ζωήν, τοὺς ἀγῶνας, τὰς ἐπιτυχίας καὶ τὰς ἀποτυχίας ἀκόμη ἐκείνων[1], καὶ ἡ συχνὴ ἀνάκλησις εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν προσώπων καὶ πραγμάτων τοῦ παρελθόντος, συντελεῖ σπουδαίως εἰς τὴν ὀρθὴν ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων ἡμῶν καὶ τὴν πρόοδον ἡμῶν.

Διὰ τοῦτο ἀνατρέχει εἰς τὸ παρελθὸν ἡ ἱστορία, ἐρευνᾷ δὲ καὶ μελετᾷ τὰ γεγονότα, συστηματοποιεῖ τὰς περὶ αὐτὰ πληροφορίας της, ἀναζητεῖ καὶ εὑρίσκει τὰ αἴτιά των, ἐλέγχει καὶ ἀξιολογεῖ τὰ ἀποτελέσματα καί, ἐν συνεχείᾳ, ἐξιστορεῖ τὰ τῆς ζωῆς, τῆς δράσεως καὶ τῶν κατορθωμάτων ἐκείνων, μᾶλλον τῶν διακριθέντων ἐξ ἐκείνων, πραγμάτων καὶ προσώπων τοῦ παρελθόντος, τὰ ὁποῖα διεδραμάτισαν ἔξοχον ρόλον εἰς τὴν διαμόρφωσιν σπουδαίων γεγονότων, τὴν ἀνάπτυξιν ἀξιολόγου πολιτιστικῆς καταστάσεως καὶ τὴν δημιουργίαν εὐνοϊκῶν συνθηκῶν ζωῆς διὰ τοὺς λαούς.

Τὴν ἐξέχουσαν ταύτην ἀξίαν τῆς πείρας ἀναγνωρίζουσα καὶ τιμῶσα συγχρόνως τοὺς πρωτεργάτας καὶ συντελεστὰς πάσης προόδου ἡ ἀνθρωπότης, παραδίδει ἀνέκαθεν εἰς τοὺς ἐπιγιγνομένους τὴν ἱστορίαν τῶν γεγονότων καὶ τὰ κατορθώματα τῶν ἑκάστοτε διακρινομένων προσώπων, ὁτὲ μὲν ὑπὸ τὴν γλαφυρὰν περιβολὴν τῶν μύθων ἢ τῶν παραθυρίων τὴν θυμοσοφίαν, ὁτὲ δὲ ὑπὸ τὴν ἄψυχον ὕλην, μὲ βοηθὸν τὸν χρωστῆρα ἢ τὴν σμίλην, καὶ δι' ἄλλων ἄλλοτε μέσων καὶ τρόπων, καὶ δι' ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων ἀφιερωμένων εἰς τὴν μνήμην τούτων.

---

[1] «Μέγα γὰρ ὄφελος ἡ ἐπίσκεψις τῶν παρελθόντων πρὸς τὸ μὴ τοῖς ὁμοίοις αὖθις περιπεσεῖνη». Μεγ. Βασιλείου. Ὅροι κατὰ πλάτος Ε. Π. 31, 10 16 α.

Τὴν συνήθειαν ταύτην, τῶν ἑορτῶν καὶ τῶν πανηγύρεων, παραλαβοῦσα ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἱδρύσεώς της ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀναγνωρίζουσα τὴν ἀξίαν τῆς πείρας, διαιωνίζει καὶ διὰ τούτων τὰ γεγονότα τῆς ἱστορίας της, ἑορτάζουσα τὴν μνήμην αὐτῶν καὶ τῶν προσώπων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἔζησαν πραγματοποιοῦντα τὰς ἀρχάς της, καὶ ὁ βίος των ἀποτελεῖ κατὰ κοινὴν ἀναγνώρισιν, ὑπόδειγμα αἰώνιον καὶ κατὰ πάντα ἄξιον τῆς ἀναστροφῆς τῶν πιστῶν της. Ἐξιστορεῖ δὲ κατ' αὐτὰς ἐξυμνοῦσα τὰ τοῦ βίου, τῶν ἀγώνων, τῶν θυσιῶν, τῶν νικῶν καὶ τῶν ἐπιτυχιῶν τῶν προσώπων τούτων, διὰ τοὺς θέλοντας εὐσεβῶς ζῆν.

Ἐκ τῶν Ἑορτῶν τούτων τῆς Ἐκκλησίας μία τυγχάνει, ὡς γνωστόν, καὶ ἡ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν μεγάλη ἑορτή.

Ἑορτὴ τῶν Φωστήρων Της, μεγάλων κηρύκων τῆς τρισηλίου Θεότητος, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Πατέρων ἀληθῶς ἐνδόξων, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν «τῆς Τριάδος ἐκλόγια, ἀκηράτου λειμῶνος τε ἄνθη μυρίπνοα καὶ τερπνότατα. . .τῶν Ἀποστόλων ὁμότροποι καὶ τῆς Οἰκουμένης Διδάσκαλοι, διαπρύσιοι κήρυκες καὶ ἀείρροοι ποταμοὶ τοῦ Πνεύματος»[2], ἀγωνισταὶ δὲ καὶ πρόμαχοι τῆς Ὀρθοδοξίας ἀπτόητοι καὶ ἀκαταμάχητοι, εἰς εὐσέβειαν ἀνυπέρβλητοι, ὅσον καὶ εἰς ἔμπρακτον ἀγάπην καὶ φιλανθρωπίαν ἀμίμητοι. Ἐκ τῆς παιδικῆς ἡλικίας των τραφέντες μὲ τὰ ἀγαθὰ τῆς πίστεως τῆς Χριστιανικῆς καὶ τῆς ἀληθείας, ὡς καὶ τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας, καὶ συνενώσαντες εἰς τὴν ψυχήν, τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ζωήν των τὸ ἀθάνατον Ἑλληνικὸν μὲ τὰ θεῖα τοῦ Ναζωραίου διδάγματα εἰς ἕν, ὑπῆρξαν δημιουργοὶ τοῦ ἀκαταλύτου διὰ τῶν αἰώνων πολιτισμοῦ, τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ, καὶ ἀσφαλεῖς καὶ πιστοὶ ἔκτοτε ὁδηγοί[3]. Διὰ τοῦτο ὀρθῶς καὶ δικαίως ἡ Ἑορτὴ τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, μελιρρύτων διδασκάλων, ἐθεωρήθη ὡς ἡμέρα καὶ Ἑορτὴ τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Ἱδρύθη δὲ ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ τῷ 1100, διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἀγάπην, τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸν σεβασμὸν τῶν λαῶν τῶν αἰώνων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἤριζον διὰ τὸ ποῖος ἐκ τῶν Τριῶν, «Βασίλειος ὁ ἔνθεος νοῦς; Γρηγόριος, ἡ θεία φωνή; ἢ Ἰωάννης, ὁ παγκόσμιος λαμπτήρ;»[4] σπου-

---

[2] **Μηναῖον Ἰανουαρίου, Ἀθῆναι 1904.**

[3] G. Florovsky. **Μην. Περιοδ. Ἑλληνοχριστιανικὴ Ἀγωγή Ἀθῆναι 1957.**

[4] **Μηναῖον Ἰανουαρίου.**

δαιότερος καὶ ἀξιώτερος ποιμὴν καὶ διδάσκαλος, καὶ σοφὸς καὶ ἀγωνιστὴς τοῦ ὡραίου καὶ πρωταθλητὴς τοῦ καλοῦ ὑπῆρξεν.

Μὲ τὸ πλούσιον τοῦτο ἐθνικὸν καὶ χριστιανικὸν νόημά της παρέλαβε αὐτὴν καὶ τὴν ἑορτάζει τὸ Ἑλληνικὸν ἡμῶν Ἔθνος ἕως τῆς σήμερον. Ἑορτάζετο δὲ πάντοτε καὶ μάλιστα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μαύρης δουλείας, ὁπότε, ἡ ἑορτὴ τῶν Τριῶν τούτων Ἱεραρχῶν, μεγάλων πνευματικῶν δημιουργῶν, ἦτο διὰ τὸν δοῦλον Ἕλληνα ἡ ἀσφαλιστικὴ δικλεὶς εἰς πλουσίας ἐθνικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἐκδηλώσεις, ὑπὸ τὰ ἀποχαυνωμένα βλέμματα τοῦ ἀσιάτου τυράννου του, καὶ διετήρησε τὴν πίστιν τοῦ Ἔθνους εἰς τὰ πεπρωμένα του, ὑποδαυλίζουσα αὐτὴν κανονικῶς, ἐν ἀσφαλείᾳ δὲ καὶ ὑπὸ κανονικὴν θέρμανσιν τὸν λέβητα τῆς ψυχῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους, ἕως ὅτου ἔφθασεν ἡ ἡμέρα τῆς ἐνδόξου ἐθνικῆς ἡμῶν παλιγγενεσίας.

Ἐκ τῶν τριῶν τούτων φωστήρων τῆς τρισηλίου Θεότητος καὶ ἰσαξίων μελιρρύτων ποταμῶν τῆς σοφίας, θὰ περιωρισθῶμεν εἰς τὴν ἔξαρσιν τῆς προσωπικότητος τοῦ Μ. Βασιλείου.

Ὁ περιορισμὸς ἡμῶν οὗτος εἰς μίαν ἐκ τῶν Τριῶν ἰσαξίων κατὰ πάντα προσωπικοτήτων, δὲν ὀφείλεται βεβαίως εἰς τὴν προτίμησιν ἡμῶν πρὸς τὸν Βασίλειον, ἀλλ' ὅτι «πρῶτος ἐν αὐτοῖς οὐκ ἐστιν· οὔτε μήγε δεύτερος· ἀλλ' εἰ τὸν ἕνα λέξης, οἱ δύο παρέπονται». Προβαίνοντες εἰς τὴν δημοσίευσιν, ὁμολογοῦμεν τὰς ἐλλείψεις ἡμῶν καὶ τὴν ἀδυναμίαν διὰ τὴν ἄψογον ἀντιμετώπισιν Προσωπικότητος, ὁποία ἡ τοῦ Μεγάλου Πατρὸς καὶ Διδασκάλου καὶ σοφοῦ καὶ ἁγίου, τὴν ὁποίαν ἐγκωμιάζων καὶ ὁ ἐν πολλοῖς ἰσότιμος καὶ Πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας ὡσαύτως περίοπτος, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ἔλεγε:

Σοῦ τὴν φωνὴν ἔδει παρεῖναι, Βασίλειε,
τοῖς ἐγχειρεῖν ἐθέλουσι, τοῖς ἐγκωμίοις σου·
ἀλλά, Πάτερ, συγγνώμων γινόμενος, τὴν χάριν,
νέμοις ἀφθόνως ἡμῖν[5].

1. *Ἡ προσωπικότης.*

Ἐκ τῶν ὄντων τῆς γῆς, τὰ ὁποῖα φέρουν εἰς τὴν ὕπαρξίν των τὴν μυστηριώδη ἐκείνην ἐν ἐνεργείᾳ δύναμιν «ζωή», ὁ ἄνθρωπος τυγχάνει τὸ ὅλως διάφορον. Ἡ διαφορά του ἔγκειται ὄχι βεβαίως εἰς ἐκείνην τοῦ σώματος καὶ τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς του τόσον, ὅσον εἰς ὅ,τι

[5] Ποίημα Ι. Δαμασκηνοῦ. Μηναῖον Ἰανουαρίου.

κατέχει καὶ ὅ,τι καθιστᾶ αὐτὸν ὂν «προσωπικόν». Τὸν νοῦν δηλαδή, τὴν βούλησιν, τὸ συναίσθημα, τὴν συνείδησιν, τοὺς πόθους τῆς γνώσεως, τῆς τιμῆς καὶ τῆς δόξης, τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς αἰωνιότητος, μὲ τὴν ἰδέαν τοῦ καλοῦ, τοῦ ὡραίου καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, τὰ ὁποῖα, καίτοι παραμένουν δυνάμεις μυστικαί, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐκδηλώσεις ἄγνωστοι καὶ ἀκατάληπτοι εἰς τὴν φύσιν καὶ τὴν οὐσίαν των, ἀποτελοῦν ἐν τούτοις, ὡς ἓν ἁρμονικὸν σύνολον, περιεχόμενον τοῦ πνεύματος καὶ ἐκδηλώσεις τῆς ψυχῆς, ἀνυπολογίστου ἀξίας διὰ τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ἐνῷ τὰ λοιπὰ ἐπίσης ζῶντα ὄντα, εἰς τὰ ὁποῖα «τὴν τοῦ λόγου ἔλλειψιν διὰ τῆς τῶν αἰσθητηρίων περιουσίας παρεμυθήσατο»[6] ὁ Δημιουργός, περιορίζονται εἰς τὰ ἔνστικτα καὶ τὰς ὁρμάς των ἀπολύτως, καὶ αὐτὴ ἡ φύσις ὅλη, παρ' ὅλην τὴν ἐν αὐτῇ παρατηρουμένην τάξιν, ὡραιότητα, ἁρμονίαν καὶ σκοπιμότητα διαχύτους εἰς τὴν σύστασίν της καὶ τοὺς διέποντας αὐτὴν νόμους, στερεῖται τούτων καὶ ἐκείνων, ὁ ἄνθρωπος μόνος ἐξ ὅλων κέκτηται, θεία δωρεᾶ, πάντα ταῦτα τὰ γνωρίσματα τῆς προσωπικότητος, καὶ δι' αὐτῶν ἔχει τὴν συναίσθησιν ἑαυτοῦ καὶ τῶν πράξεών του, γνωρίζει τὸ περιβάλλον του καὶ διακατέχεται χάρις εἰς αὐτά, ἀπὸ δημιουργικὰς τάσεις καὶ ἔφεσιν ἀκόρεστον πρὸς τὸ τέλειον, ἡ ὁποία κατὰ τὸν Γκαῖτε, ἀποτελεῖ καὶ τὴν ὑψίστην εὐτυχίαν διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ταύτην βεβαίως, ἀπολαμβάνει ὁ ἄνθρωπος διαμορφώνων καὶ τελειοποιῶν ἑαυτόν, διὰ συνεχοῦς καὶ ἐπιπόνου προσπαθείας, ἀπολυτρούμενος τῶν γηΐνων, ἀποβαίνων ἁρμονικῶς ἀπηρτισμένη καὶ ἑνιαία πνευματικὴ ὀντότης, ἱκανὴ νὰ ἐπιβάλλῃ τὸν νόμον τοῦ πνεύματος ἐφ' ἑαυτῆς καὶ ἐπὶ τοῦ περιβάλλοντός της, πραγματοποιοῦσα οὕτω τὸν ἀκριβέστερον σκοπὸν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀλλὰ καὶ διότι τυγχάνει ὁ ἄνθρωπος ὂν ζῶν ἐν τῇ φύσει καὶ φέρει σῶμα ὑλικόν, τοῦ ὁποίου ὁ ἁρμονικὸς σύνδεσμος καὶ συνύπαρξις μετὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς ἀποτελεῖ δι' αὐτὸν τὴν ζωήν, δέχεται διὰ τῶν αἰσθητηρίων του καὶ τὰς ἐκ τοῦ περιβάλλοντός του ἐπιδράσεις, καὶ κατὰ τρόπον θαυμάσιον μεταποιεῖ αὐτὰς καὶ μετουσιώνει διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς του. Τοιουτοτρόπως, αἱ ψυχο-πνευματικαὶ καταβολαί, τὰς ὁποίας φέρει ἐκ γενετῆς, αὐξανόμεναι ἐκ τῶν διαφόρων εἰς βαθμὸν καὶ ποιότητα ἐπιδράσεων τοῦ περιβάλλοντος, δημιουργοῦν διαφόρους ἀξιολογικὰς κατευθύνσεις καὶ διακρύνουν τοὺς ἀνθρώπους εἰς διαφόρους κατὰ τὸ ποιὸν τοῦ

---

[6] **Μεγάλου Βασιλείου. ὁμιλία εἰς τὴν ἑξαήμερον. Ε Π. 29, 197 α.**

πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς τάξεις. Ὅσον δὲ ἐξελίσσεται τὸ πνεῦμα καὶ ἀναπτυσσομένη πλουτίζεται ἡ ψυχή, κατὰ τοσοῦτον καθίσταται πολυπλοκωτέρα ἡ προσωπικότης καὶ κατὰ συνέπειαν, πληθύνονται αἱ διαφοραὶ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ αὐξάνεται ὁ ἀριθμὸς τῶν τάξεων. Οὗτος εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν κατ' ἀρχὴν ἀπόλυτον καὶ ἀκριβοδικαίαν κατάταξιν καὶ νὰ χωρίσωμεν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τάξεις καὶ νὰ τοποθετήσωμεν ἕκαστον ἀσφαλῶς εἰς τὴν τάξιν του. Διότι τὸ πολύπλοκον οὕτω τῆς προσωπικότητος δὲν μᾶς ἐπιτρέπει. Ἐκτὸς τούτου, καὶ τὰ εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν κριτήρια τυγχάνουν πτωχὰ καὶ ἀνεπαρκῆ.[7] Παρὰ ταῦτα, διὰ τὴν μελέτην καὶ τὴν ἀπονομὴν τοῦ δικαίου θαυμασμοῦ ἡμῶν, ὅπου ἀνήκει, διακρίνομεν, ἔστω καὶ κατὰ συνθήκην, τὰς ἑξῆς τάξεις τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ γνωρίσματα, ὡς εἴπομεν, τῆς προσωπικότητός των.

Οὕτως ἐὰν ἀντιπαρέλθωμεν μετὰ πολλῆς βεβαίως συμπαθείας καὶ ἀγάπης τὴν τάξιν ἐκείνην τῶν «ἠδικημένων» ἀπὸ τὴν φύσιν, - τῶν πνευματικῶς δηλαδὴ ἀναπήρων - καὶ ἐκείνη - τῶν ψυχικῶς ἀνωμάλων -, ἔχομεν τὴν τάξιν τῶν «κανονικῶν», εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ἡ πλειονότης, καὶ τὴν τάξιν τῶν «ὑπεραναπτύκτων», εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν αἱ ἰδιοφυΐαι, σποραδικὸν βεβαίως φαινόμενον εἰς τὸ πλῆθος, καὶ αἱ ὁποῖαι τὴν ὑπεροχὴν των ὀφείλουν εἰς μίαν τῶν πνευματικῶν ἱκανοτήτων ἢ τῶν ψυχικῶν δυνάμεών των, δυσαναλόγως πάντοτε πρὸς τὰς ἄλλας ὑπερανεπτυγμένην. Διακρίνονται δὲ οὗτοι, εἰς διαφόρους τύπους. Ἤτοι: Οἱ μὲν διὰ τὸ Θεωρητικόν, τὸν ὑπερανεπτυγμένον τουτέστι νοῦν καὶ τὴν πληρότητα τῶν θεωρητικῶν γνώσεων, οἱ δὲ διὰ τὸ Κοινωνικόν, οἱ ὁποῖοι ζοῦν ὠφελοῦντες ὅσον εἶναι δυνατὸν εὐρυτέρας κοινωνίας ἀνθρώπων. Ἄλλοι διὰ τὸ Θρησκευτικὸν καὶ τὸ Ἠθικόν, μὲ συνεπῆ κατὰ πλάτος καὶ βάθος θρησκευτικὸν καὶ ἠθικὸν βίον. Ἕτεροι πάλιν, διὰ τὸ Καλλιτεχνικόν, διακρινόμενοι εἰς ἐπίδοσιν εὐρεῖαν, ἔρευναν, μελέτην, σύλληψιν καὶ δημιουργίαν ἔργων, κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὡραίου, ἐκ τῆς ἀφθόνου εἰς μορφὰς καὶ σχήματα φύσεως καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ των κόσμου, τῶν ἱστορικῶν ἐπίσης γεγονότων καὶ τῆς ἀενάως ἀνανεουμένης ζωῆς. Ἕτεροι διὰ τὸ Οἰκονομικόν, εἰς ὅσα ἀφοροῦν εἰς τὸν χρόνον καὶ τὸν τρόπον ἐπιλογῆς καὶ ἀποκτήσεως

---

[7] A. Carrel. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ὁ ἄγνωστος. ἑλ. ἀπόδ. **Ν. Α. Τζαρτζάνου** σ. 244.

ἀγαθῶν καὶ ἀξιῶν, τὸ ποιὸν αὐτῶν, τὸ ποσὸν καὶ τὴν διαχείρισίν των εἰς σκοποὺς προόδου. Οἱ δὲ τέλος, διὰ τὸ Δυναμικόν, τὴν ἀπόκτησιν, κατοχὴν καὶ ἄσκησιν δυνάμεως ἐπιβολῆς καὶ κυριαρχίας, κατὰ τρόπον ὥστε νὰ καταστοῦν οὗτοι «κύριοι» καὶ ὁδηγοὶ τοῦ ὅσον εὐρυτέρου περιβάλλοντος, φυσικοῦ καὶ ἀνθρωπίνου, εἰς σκοποὺς καὶ δρόμους καλοὺς καὶ ἀγαθούς.

Οἱ τῆς τρίτης ταύτης τάξεως, ὡς οἱ ἀνωτέρω, ἀνήκοντες εἰς ἕνα καὶ μόνον τύπον, καίτοι τυγχάνουν ἀξιόλογοι καὶ ἐν πολλοῖς ἀξιοθαύμαστοι, διότι κατέχουν ἱκανότητας ψυχικὰς καὶ δυνάμεις πνευματικὰς μεγίστης ἀξίας καὶ ὠφελιμότητος, ἐν τούτοις οὐδένα ἔχουν νὰ προβάλουν, ὅστις νὰ δύναται νὰ ὀνομασθῇ «Μεγάλη Προσωπικότης». Διότι ἕκαστος τούτων κέκτηται μίαν τῶν δυνάμεων ἢ τῶν ἱκανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου δυσαναλόγως πρὸς τὰς ἄλλας ἀνεπτυγμένην, μονομερῶς δὲ καὶ ἐπὶ βλάβει τῶν ἄλλων, αἱ ὁποῖαι παραμένουν ἀντιθέτως ὑπανάπτυκτοι ἐπὶ ζημίᾳ τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος. Ἡ μονομερὴς δὲ αὕτη ὑπερανάπτυξις, ὡς εἶναι ἑπόμενον, ἀπομακρύνει τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ ἔργον του ἀπὸ τὴν ἰδανικὴν πληρότητα. Ἐνῶ ἡ πλήρης καὶ ἐν ταὐτῷ ἐνηρμονισμένη ἀνάπτυξις τῶν ἐν δυνάμει εἰς τὸν ἄνθρωπον εὑρισκομένων ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν ἱκανοτήτων καὶ δυνάμεων, εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον, δημιουργεῖ τὴν ἀληθῶς μεγάλην προσωπικότητα. Τοιοῦτος ἀποβαίνει βεβαίως ἐκεῖνος μόνον, ὅστις κατέστη διὰ τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς παιδείας ἱκανὸς νὰ διακρίνῃ καὶ νὰ ζῇ τὰς ἀξίας, καθ' ὅλον τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος αὐτῶν, καὶ νὰ ρυθμίζῃ πρὸς αὐτὰς πᾶσαν τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν ψυχικὴν δραστηριότητά του μετ' ἐπιτυχίας. Καθὼς δὲ εἶναι κύριος ἑαυτοῦ ἐν παντὶ καὶ πάντοτε, καὶ τῶν ἔξωθεν πάσης φύσεως ἐπιδράσεων, κατὰ τὸ φυσικῶς δυνατόν, ἀφιερώνει ἑαυτὸν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἰδεώδους, ἐν τῇ ὁποίᾳ αὐξάνεται συγχρόνως καὶ τελειοῦται, καὶ τοῦ ὁποίου τὴν πραγματοποίησιν ἐπιδιώκει πάσῃ θυσίᾳ εἰς τὴν ζωήν του καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων.

Αἱ προσωπικότητες αὗται, φωτειναὶ διάνοιαι, ἄνθρωποι μὲ «νοῦν καὶ καρδίαν μεγάλην», εἰς τὴν ὕπαρξιν τῶν ὁποίων καὶ τὴν ζωὴν ζῇ καὶ κινεῖται ἁρμονικῶς καὶ ἀπεριορίστως τὸ παρελθὸν μὲ ὅ,τι ὡραῖον καὶ ἀγαθόν, ὅσον καὶ τὸ παρὸν καὶ αὐτὸ τὸ μέλλον, εὐγενεῖς ψυχαὶ διαγράφουσαι τὴν πορείαν των μὲ τὸν διακαῆ πόθον τῆς αἰωνίου ἀληθείας, συλλαμβάνουσαι καὶ διοχετεύουσαι διὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἔργων των τὰς περὶ αὐτήν γνώσεις, κατακτηταὶ τοῦ πνεύματος,

ὑψώνοντες σύμβολα εὐγενῆ καὶ ἀπόψεις ἰδεῶν διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν πρόοδον τοῦ συνόλου, ἀξιῶν αἰωνίων καὶ ἀκαταλύτων, ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἕκαστος ἐξ αὐτῶν καὶ «τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν», καθὼς ΕΚΕΙΝΟΣ, σπανίως ἐμφανίζονται ἀνὰ τοὺς αἰῶνας.

Ἐκ τούτων λοιπόν, τῶν ἀληθῶς μεγάλων καὶ σπανίων ἀνὰ τοὺς αἰῶνας προσωπικοτήτων ὑπῆρξε καὶ παραμένει εἷς, ὁ Μέγας Βασίλειος. Διότι ἡ μεγάλη αὕτη μορφὴ κατέχει ὅλα τὰ τῶν ἀνωτέρω τύπων ἐξέχοντα γνωρίσματα, ἁρμονικῶς καὶ εἰς ὕψιστον βαθμὸν ἀνεπτυγμένα, προσεγγίζοντα δὲ τὸ τέλειον. Τυγχάνει δηλαδή, ὁ Βασίλειος, καθὼς θὰ ἴδωμεν, θεωρητικός, συγχρόνως κοινωνικός, θρησκευτικὸς καὶ ἠθικός, ὅπως οἰκονομικὸς καὶ δυναμικός. Πλήρης κατὰ πάντα προσωπικότης, εἰς τὴν ὁποίαν συνυπάρχουν ἐν πλήρει ἐξελίξει, ἀκμῇ καὶ δράσει, πνευματικαὶ δυνάμεις μεγάλης ἐκτάσεως καὶ ἰσχύος, ἄξία γνωστικὴ ὅσον εἰς ἐλαχίστους τῶν ἀνθρώπων, κοινωνικότης ἀπεριόριστος, θρησκευτικότης βαθεῖα καὶ ἠθικότης μεστὴ ὑψηλῆς πνοῆς, μετ' ἐσωτερικοῦ βιώματος συγχρόνως καὶ ἔργων ἀγαθῶν, καλλιτεχνικότης δημιουργός, ἱκανὴ εἰς ἀριστοτεχνικὰς συλλήψεις, ἀναλύσεις καὶ συνθέσεις, εἰς τάσιν καὶ ἔφεσιν ἀκόρεστος, οἰκονομικὰ δὲ καὶ δυναμικὰ τάλαντα ἐν ἀφθονίᾳ καὶ ἐπιμελῶς καλλιεργημένα.

2. Ἡ ἐποχή του.

Εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἱκανοτήτων τοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν χαρισμάτων τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐπιδροῦν πλεῖστοι ὅσοι φανεροὶ καὶ ἀφανεῖς παράγοντες, ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοί. Τοιοῦτοι δυνατὸν νὰ εἶναι ὅσα κληροδοτοῦν οἱ γεννήτορές του εἰς σωματικὴν καὶ πνευματικὴν καταβολήν, τὸ οἰκογενειακόν, τὸ κοινωνικὸν καὶ τὸ φυσικὸν περιβάλλον, ἡ οἰκονομικὴ κατάστασίς του, αἱ θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαὶ πεποιθήσεις, τὰ ἰδανικὰ μὲ τὰ ὁποῖα ἐμποτίζεται τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχή, ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ πολιτιστικὴ κατάστασις τοῦ λαοῦ εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει τὸ ἄτομον, ἡ πνευματικὴ κληρονομία τούτου, αἱ τάσεις τῆς ἐποχῆς του καὶ αἱ ἐφέσεις τῶν συγχρόνων του, καὶ τέλος, αἱ ἀπαιτήσεις τῶν ἐπερχομένων γενεῶν καὶ «γεγονότων».

Τῶν ἐπιδράσεων τούτων οὐδεὶς ἐξαιρεῖται εἰς οἱανδήποτε τάξιν καὶ ἂν ἀνήκει. Πολὺ δὲ περισσότερον, ὅταν προώρισταί τις νὰ καταστῇ χρυσοῦς κρίκος ἁλύσεως διεκεκριμένων προσωπικοτήτων, πνευμάτων πρωτοπόρων εἰς τὸ δρόμον τῆς τελειώσεως, ὅπως ὁ Βασίλειος,

τοῦ ὁποίου τὴν ὑψηλὴν προσωπικότητα εἰς οὐδὲν μειώνει, ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι ὑπῆρξε δημιούργημα πλείστων ἐκ τῶν συντελεστῶν τούτων καὶ τῶν εὐνοϊκῶν συνθηκῶν, καὶ καρπὸς εὔχυμος καὶ ὡραῖος τῆς ἐποχῆς του.

Πράγματι. Εἰς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἀνέτελλεν ἐξ ἀνατολῶν ὁ Φωστὴρ αὐτός, ὡς ἀστὴρ ἀπὸ τοῦ ὁρίζοντος τῆς χώρας τῶν Καππαδόκων, διὰ νὰ διαγράψῃ τροχιὰν φωτεινὴν ὑπεράνω τῆς πόλεως τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Ἄστεως τῆς Παλλάδος, καὶ νὰ μεσουρανήνῃ ἐν τέλει εἰς τὴν Καισάρειαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ Πάνθεον τῶν Μεγάλων Μορφῶν καὶ τὴν χορείαν τῶν Ἁγίων, ἐλάμβανον χώραν νέαι, μεγάλαι εἰς ἔκτασιν καὶ βάθος πολιτικαί, κοινωνικαί, πολιτιστικαὶ κινήσεις καὶ ζυμώσεις, ἀναδημιουργίαι καὶ ἀνακατατάξεις μεγάλης ἱστορικῆς σημασίας. Πολιτικὰ γεγονότα καὶ κοινωνικὰ καὶ ἐξ αὐτῶν προβλήματα τεράστια εἶχον ἀνακύψει, μὲ τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὴν ἁλματώδη ἐξάπλωσιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ναζωραίου, ἀνὰ τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος. Νέα πνευματικὴ καὶ ἀνθρωπιστικὴ κίνησις εἶχε δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὸ κήρυγμα τῶν Ἀποστόλων Του, ἡ ὁποία μετέβαλε ριζικῶς τὸν τρόπον καὶ τὴν μορφὴν τῆς ἀτομικῆς οἰκογενειακῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, καὶ ἔφερεν ἐντελῶς νέαν κατάστασιν πραγμάτων.

Τὸ Ρωμαϊκὸν ὅμως κράτος καὶ ὅσοι εἶχον συνδέσει μαζί του τὰ συμφέροντά των, διότι διέβλεπον κίνδυνον κατὰ τῆς ἁμαρτωλῆς ὑποστάσεώς του ἀπὸ τὴν ταχεῖαν διάδοσιν, διείσδυσιν καὶ ἐξάπλωσιν τῶν νέων ἰδεῶν, ἀντέδρων παντὶ τρόπῳ κατ' αὐτῶν καὶ τῶν φορέων των. Καθὼς δὲ διὰ τὴν ἐπικράτησιν νέων ἰδεῶν ἀπαιτοῦνται πάντοτε ἀνάλογοι πρὸς τὴν ἀξίαν των θυσίαι ἐκ μέρους τῶν φορέων των, οὕτω προσεφέρθησαν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας ἑκατόμβαι θυσιῶν μύριοι καὶ ποταμοὶ αἵματος τῶν ἐκλεκτῶν τοῦ Χριστοῦ διὰ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ ροῦ τῆς Ἱστορίας, ἕως ὅτου ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῶν κοσμογονικῶν ἐκείνων χρόνων ἡ γεννηθεῖσα ἐκ τοῦ αἵματος τῶν ὀπαδῶν ΕΚΕΙΝΟΥ μεγάλη μορφὴ τοῦ Κωνσταντίνου.

Τότε κατέλαβε ὁριστικῶς πλέον τὴν θέσιν τῆς πόλεως τῶν Γράκχων ἐκείνη ἡ τοῦ Βύζαντος, ὡς ἀπαρχὴ νέας ζωῆς, μεγάλης ἱστορικῆς περιόδου, σύμβολον νέας ἐποχῆς, ἀρχὴ αἰώνων διὰ τὴν Ἱστορίαν καὶ τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ ἀπὸ τὰς θυσίας ἐκείνας εἰς κόπους καὶ μόχθους, εἰς αἷμα ἄφθονον καὶ ζωὴν ἑκατομμυρίων, ἀνέζησεν εἰς τὸ πνεῦμα τῶν λαῶν ἀντὶ τῆς προκαταλήψεως ὁ ἱερὸς πόθος τῆς ἀληθείας,

ἀντὶ τοῦ φόβου ἡ πίστις, ἀντὶ τῆς ἔχθρας ἡ φιλία, ἀντὶ τοῦ μίσους καὶ τοῦ φθόνου ἡ ἀγάπη. Διότι ἀπὸ τὴν τρομερὰν ἐκείνην καὶ ἄνισον σύγκρουσιν τῶν ὅπλων μὲ τὴν Πίστιν, τῆς ὕλης μὲ τὴν Ἰδέαν, τοῦ μίσους μὲ τὴν Ἀγάπην, τοῦ σκότους μὲ τὸ Φῶς, τοῦ θανάτου μὲ τὴν Ζωήν, τῆς ἀπογυμνωμένης ὡσὰν τὰ μάρμαρα τῶν θεῶν της καὶ ἀποσκελετωμένης νεκρᾶς θρησκείας τῶν εἰδώλων, μὲ τὴν ὅλως ἀκμὴν καὶ σφρῖγος καὶ ζωὴν καὶ πνεῦμα καὶ ἰδέαν καὶ πίστιν θρησκείαν τοῦ Ναζωραίου, ἐξῆλθεν, ὡς ἦτο ἑπόμενον, νικητὴς ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία, ἡ Θεία Διδασκαλία, ἡ αἰωνία ἀλήθεια καὶ μαζί της τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, τὸ καλὸν δηλαδὴ καὶ τὸ ὅσιον, τὸ ὡραῖον καὶ τὸ ἀγαθόν. Ἐξῆλθον δὲ ἡνωμένα εἰς ἕν. Εἰς αἰώνιον ἕν.

Ἡ εὐτυχὴς αὕτη θεία καὶ γονιμοποιὸς συνάντησις εἰς τὸ πῦρ τῶν διωγμῶν καὶ τοὺς οὐρανομήκεις καπνοὺς τῶν θυσιῶν τῶν καιομένων μαρτύρων, τῶν ὁσίων καὶ τῶν ἁγίων, καὶ ἡ συγχώνευσις τῶν ἀΰλων ἀπὸ τῆς γῆς πρὸς τὸν Οὐρανόν, καὶ ἀπὸ τοῦ Οὐρανοῦ πρὸς τὴν γῆν, θείων δυνάμεων, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθεν ὡς ἀπὸ δένδρου καρπὸς καὶ ὡς ἀπὸ καμίνου ἑπταπλασίως πυρακτωθείσης αἰωνίου λαμπρότητος χρυσός, ὁ Ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμός, ὅ,τι ὑπέροχον ἐπὶ τῆς γῆς, Θεῖον καὶ ἀνθρώπινον δημιούργημα, εὗρε γόνιμον ἔδαφος εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν τῶν Κωνσταντίνων, τῶν Ἰουστινιανῶν, τῶν Ἡρακλείων καὶ τῶν Βασιλείων, καὶ ἀξίους ἐργάτας καὶ καλοὺς γεωργούς, ἀόκνους καὶ δημιουργικούς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἕνα ἐκ τῶν θεμελιωτῶν του, τὸν Φωστῆρα τοῦτον τῆς Τρισηλίου Θεότητος, τὴν σάλπιγκα τῆς Θεολογίας, τῶν δογμάτων τὸν θησαυρὸν τὸν ἀνεκλάλητον, τῆς φιλοσοφίας τὸν ἐραστήν, τὴν μυστικὴν θείας ἀναβάσεως κλίμακα, Βασίλειον τὸν Μέγαν, τὸν παμμακάριστον[9].

Εἰς τοιαύτην λοιπὸν ἐποχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν θεμελιοῦται ὁ ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμὸς καὶ ἀναδημιουργεῖται ἐπὶ ἀκαταλύτου καὶ αἰωνίου σημασίας βάσεως ἡ ἀτομικὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ ζωή, γεννᾶται, ἀνδροῦται, ζῇ καὶ δημιουργεῖ, ὡς πρωτεργάτης καὶ θεμελιωτής, σπορεὺς ἄοκνος καὶ ἀριστοτέχνης οἰκοδόμος, ὁ Μέγας Βασίλειος.

(Συνεχίζεται).

---

[9] Μηναῖον Ἰανουαρίου

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΣ ΑΠΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΣΚΟΠΙΑΣ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Ὑπὸ ΧΡΗΣΤΟΥ ΠΑΠΑ
Θεολόγου καθηγητοῦ

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εὐρύτατος λόγος γίνεται περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς διαρρυθμίσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς προσαρμογῆς αὐτῆς εἰς τὴν σύγχρονον κοινωνικὴν προβληματικότητα, καὶ μία μεγάλη βιβλιογραφία ἔχει δημιουργηθῆ γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημα αὐτό. Δὲν εἶναι βέβαια δυνατὸν εἰς τὰ στενὰ ὅρια ἑνὸς μικροῦ ἄρθρου νὰ δώσωμεν πλήρη εἰκόνα τῆς ὅλης αὐτῆς ἐπιστημονικῆς κινήσεως, - ἀφοῦ καὶ εἰδικὴ ἕδρα ἔχει ἱδρυθῆ τελευταίως εἰς πολλὰ ξένα Παν/μια διὰ τὴν σχετικὴν ἔρευναν τοῦ ὅλου προβλήματος, - θὰ διαλάβωμεν ὅμως ὅσα εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ ζητήματος.

Δύο εἶναι κυρίως τὰ βασικώτερα αἴτια, τὰ ὁποῖα συντελοῦν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ὅλης συγχρόνου κοινωνικῆς προβληματικότητος.

Αον) Ἡ μηχανοποίησις τῆς ζωῆς ἐν γένει, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπορρέουν α) ἡ μαζικοποίησις τοῦ ἀτόμου, καὶ β) ὁ αὐτοματισμὸς τοῦ χρόνου εἰς μίαν ἑνιαίαν αὐτόματον συνεχῆ δρᾶσιν.

Βον) Αἱ ποικίλαι ψυχονευρωτικαὶ περιπτώσεις, ἰδία μεταξὺ τῶν νέων, μὲ δύο ἐπίσης διακλαδώσεις· α) τὴν ἀγχώδη ὑλιστικὴν ζωὴν τῆς παντελοῦς ἀπιστίας καὶ β) τὴν τάσιν πρὸς τὴν εὔκολον ἄνοδον καὶ τὸ εὔκολο κέρδος ἄνευ οὐδενὸς κόπου.

Ἡ σημερινὴ βιομηχανικὴ κίνησις μετέβαλε, κατὰ τὸν Tonies[1] τὴν κοινότητα εἰς μίαν ἀνώνυμον μᾶζαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας πολλαὶ ἀλληλοσυγκρουόμεναι δυνάμεις, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀφανεῖς, δίδουν μίαν ἰδιότυπον ποιοτικὴν μάχην ἐπικρατήσεως - ἴσως διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν Ἱστορίαν - διὰ τὴν ἀξιοποίησιν ὡρισμένων παραγόντων τῆς συγχρόνου ζωῆς ἐντὸς τοῦ παρόντος καὶ τοῦ προσεχοῦς μέλλοντος.

Κατὰ τὸν Jaspers[2], πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἑνὸς ποιοτικοῦ, ἰδιορύθμου ἡμιαφανοῦς ἀγῶνος, «ἀγῶνος ἄνευ μετώπου», ὡς λέγει

---

[1] Παν Καννελλόπουλος. «Κοινωνία τῆς Ἐποχῆς μας» σελ. 70 - 71.

[2] K. Jaspers. «Die Geistige Situation der zeit» s. 177.

ὁ ἴδιος χαρακτηριστικῶς· περὶ ἑνὸς ἀγῶνος, ὁ ὁποῖος διεξάγεται ἐντὸς τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου καὶ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν τὰ πάντα ἀφανῶς ἀπειλούντων νὰ διαστρέψουν ἀντινομιῶν τῆς ζωῆς.

Κατὰ τὸν Jung, ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος ἐπ' ἐλάχιστον χρόνον ζῇ ὡς πρόσωπον καθ' ἑαυτόν·[3] ζῇ κατ' ἀνάγκην ὡς μεμονωμένος ἀτομιστής, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ὡς μία τῶν βασικῶν μορφῶν τῶν «Komplex»[4] τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου. Εὐρυτέρα μορφὴ τῆς καταστάσεως ταύτης εἶναι ὁ τρόπος τῆς ζωῆς εἰς τὴν σημερινὴν κοινωνίαν, ὅστις ὡδήγησε, κατ' ἀνάγκην, τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ζωὴν τῆς προσωπικῆς ἀπομονώσεως καὶ τοῦτο πάλιν ἐπειδὴ προϋποθέτει μέγα ψυχικὸν κενόν, εἰς ἀναζήτησιν τρόπου συγκαλύψεως αὐτοῦ ἐντὸς τῆς ὁμαδικῆς ζωῆς. Ἀλλὰ προτοῦ ἐξηγήσωμεν τί σημαίνει ὁμαδικοποίησις τῆς προσωπικῆς ζωῆς παιδαγωγικῶς, θὰ πρέπει ν' ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὴν διευκρίνησιν τοῦ ὅρου μηχανοποίησις τῆς ζωῆς.

Ἐξετάζων, ὁ Jaspers, τὴν νοοτροπίαν τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου, γράφει: «ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς τεχνικῆς[5] καὶ τῶν διαφόρων ἄλλων ἱστορικῶν γεγονότων, ἀπέκτησε μίαν ἕξιν εἰς τὴν ὑπερεκτίμησιν τοῦ ὑλικοῦ παράγοντος καὶ τῶν ὑλικῶν μέσων τῆς ζωῆς γενικώτερα»· ὅταν ὅμως ἕνας κοινωνικὸς ρυθμὸς λαμβάνει θέσιν νόμου τρόπον τινά, τότε ἀφ' ἑνὸς μὲν μαζικοποιεῖται τὸ ἄτομον, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐὰν τὰ κίνητρα καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ ρυθμοῦ τούτου εἶναι καθαρῶς ὑλικά, δημιουργεῖται μία ἀντίφασις μεταξὺ τῆς βαθυτέρας ἠθικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς λειτουργίας τῆς τοιαύτης ἐξωτερικῆς ὑλικῆς μορφῆς τῆς ζωῆς.[6] Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ὑπογραμμίση κανεὶς μίαν περίεργον φαινομενικότητα τῆς ἐκδηλώσεως τῆς νεωτέρας ζωῆς· αὐτὸ δηλαδή, τὸ ὁποῖον κατὰ βάθος χαρακτηρίζεται ὡς προβληματικότης, ἐμφανίζεται ἐξωτερικῶς ὡς μία βαθεῖα ἱκανοποίησις, ὡς ἕνας θρίαμβος ἄνευ προηγουμένου. Ἀλλ' ἀκριβῶς εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εὑρίσκεται τὸ πλέον παράδοξον γεγονός· ἡ θέσις τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου δὲν ἔγινε ἁπλῶς διλημματική, ἀλλὰ τραγικὴ εἰς τὸ μεγαλύτερον σημεῖον τοῦ θριάμβου της. Διότι τὰ καθαρῶς ὑλικὰ κίνητρα ἢ τὰ κατώτερα αὐτοῦ ἔνστικτα, τὰ ὁ-

---

[3] C. G. «Das seelen problens des modernen menschen» s. 358.

[4] J. Jacobz: «Komplexin der psychologie C: G Jung» s. 18.

[5] K. Jaspers. «Die Geistige situation der zeit» s. 67.

[6] Er. V. Asteri «Geschichte der philosophie» s. 285-287. Kap, Kant. «Die Ideen».

ποῖα ἔσυραν αὐτὸν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ νομιζομένου θριάμβου, ἔγιναν αὐτὰ ταῦτα αὐτοσκοπός, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ προσωπικοῦ ἐγωϊσμοῦ, μὲ σταθερὰν κατεύθυνσιν τὴν πλήρωσιν ἑνὸς ὑστερικοῦ πόθου ἀποκτήσεως περισσοτέρων ὑλικῶν ἀγαθῶν.

Τοῦτο ὅμως ὡδήγησεν - καὶ ὁδηγεῖ πάντοτε - εἰς τὴν σύγκρουσιν τῶν ἀτομικῶν συμφερόντων καὶ γενικώτερον, ἐπὶ κοινωνικοῦ ἢ ἐθνικοῦ ἐπιπέδου, εἰς τὴν σύγκρουσιν τῶν γενικωτέρων συμφερόντων, ἡ ὁποία μὲ τὴν τεχνικὴν ἀνάπτυξιν ἔλαβε παγκόσμιον χαρακτῆρα καὶ παρουσιάζεται πλέον ὡς παγκόσμιος κίνδυνος.

Τὸ πλέον, ὅμως μυστικὸν καὶ ὀδυνηρὸν παιγνίδι τῆς ὅλης καταστάσεως παίζεται - ἀπὸ ψυχολογικῆς κυρίως ἀπόψεως - συνεπεία τῆς βαθείας ἐπιδράσεως τοῦ αὐτοματισμοῦ τοῦ χρόνου. Ἡ αὐτόματος μηχανικὴ ἐνέργεια καὶ ἡ παρομοία ἐπίδρασίς της ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἑνοποίησε τὸν χρόνον, μέχρι τοῦ σημείου νὰ μεταβάλη αὐτὸν εἰς μίαν ἑνιαίαν, ὁμοιόμορφον κατὰ βάσιν, ἀλλὰ καὶ ἐντὸς συνεχοῦς ἑλκυστικῆς ποικιλίας φαινομενικῶς κινουμένην κοινωνικὴν πραγματικότητα, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν μεταβολὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἁπλοῦν ἐξάρτημα μιᾶς ἐξωτερικῆς φόρμας, οὐδὲν οὐσιῶδες ἔρεισμα ἐχούσης.

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος μεταβάλληται εἰς ἐξάρτημα τοῦ χρόνου, δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ διασπάση τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἀσκουμένην ἐπίδρασιν μέσῳ τοῦ χρόνου καὶ τότε ἐντὸς τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἐμφανίζονται ὅλα τὰ ποιοτικῶς ἀνάλογα καὶ ἀντίστροφα ἐκεῖνα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα διὰ μέσου τῆς Ἱστορίας ἐκαλλιεργήθησαν ὑπὸ ἀναλόγους συνθήκας ὡς σαφῶς ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν ὁ Jung. Ἐντὸς τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου λέγει ὁ ἴδιος ὑπάρχουν «Ἀρχέτυποι», δηλαδὴ «ζωντανοὶ ψυχικοὶ ὀργανισμοί, προικισμένοι μὲ γεννητικὴν δύναμιν».[7] Ἐξ αὐτῶν προέρχονται «als kinder der urfamilie»[8] οἱ τύποι «von situationen» καὶ οἱ τύποι «von figuren», δηλαδή, «ψυχικὲς μορφές»,[9] μὲ ἀνάλογον καὶ σύμφωνον πρὸς τὴν φύσιν των ἐξωτερικὴν ἐπίδρασιν μεταμαρφοῦται εἰς μίαν ζῶσαν ἐνεργὸν ἐσωτερικὴν κατάστασιν, ἡ ὁποία πάλιν συσχετίζεται καὶ συνάπτεται στενῶς μὲ τὸ τρέχον περιεχόμενον τῆς συνειδή-

---

[7] C. G. Jung, «psychologische Typen». S. 574.

[8] α) J. Jacobi, «Archetypus in der psychologie C. G. Jungs». S. 66 β) J. jung: «Seelenprobleme». S. 126.

[9] J. Jacobi, ibidem. S. 67

σεως, «bewussteins» εἰς τρόπον, ὥστε τοῦτο ν' ἀποτελῇ μίαν σαφῆ μέν, ἀλλὰ ὑποκειμενικὴν ἀπεικόνισιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου.[10]

Τοῦτο ἀκριβῶς ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος οὕτω περικλείει τὴν ἑξῆς διττὴν προβληματικότητα: α) Ἐνῶ ἕως τώρα - πρὸ τῆς ἀναπτύξεως δηλαδὴ τῆς αὐτομάτου ἐπιδράσεως τοῦ χρόνου δι' ὅλων τῶν συγχρόνων μηχανικῶν μέσων (κινηματογράφου, Ραδιοφώνου, ἐντύπου κ.λ.π.) - ὁ ἄνθρωπος διεμόρφωνε τὴν σύγχρονον πρὸς αὐτὸν κοινωνικὴν πραγματικότητα - παράδοσιν, ἤθη, ἔθιμα κ.λ.π. - ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐνεργοῦ δράσεως τῶν ἀρχετύπων, κατορθώνων οὕτω νὰ διασπάσῃ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπίδρασιν τοῦ χρόνου (ὁ ὁποῖος δὲν εἶχεν ἀκόμη αὐτοματοποιηθῆ), εἰς τρόπον, ὥστε ὁ χρόνος νὰ ἐργάζηται πάντοτε ὑπὲρ τοῦ σωφρονισμοῦ καὶ τῆς καλλιτερεύσεως τοῦ ἀνθρώπου, σήμερον γίνεται τὸ ἀντίθετον· ὁ ἄνθρωπος καὶ ἰδίως ὁ νέος διαμορφώνει ἤδη ἐσωτερικὰς καταστάσεις, συμφώνως πρὸς τὴν ἀσυστηματοποίητον καὶ τὴν εὐθαίρετον μηχανικὴν ἐπίδρασιν. Οὕτως, ὁ χρόνος ἐργάζεται πλέον διὰ τὴν ποιοτικὴν ὑποβάθμισιν τῆς πνευματικῆς του φύσεως. Ὡς παρατηρεῖται δὲ εἰς τὰ σύγχρονα σχολεῖα, ἡ ὑποβάθμισις αὐτὴ ἀρχίζει μετὰ τὸ 13ον ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ συνεχίζεται χωρὶς ἀντίστοιχον πρὸς αὐτὴν ἀντίστασιν.

Κατὰ τὸν Jung ἡ ἐπίδρασις τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου «εἶναι τὸ κλειδὶ μὲ τὸ ὁποῖον ἔρχεται εἰς φῶς ἡ ζωντανὴ ἐσωτερικὴ πραγματικότης, διὰ τῆς ὁποίας ἀποδεικνύεται ἡ κατάφασις τῆς θρησκείας πρὸς τὴν ἐσωτέραν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου»,[11] ὁ δὲ Καθηγητὴς τῆς ψυχολογίας εἰς τὸ ἐν Βέρνῃ τῆς Ἑλβετίας Πανεπιστήμιον κ. Schar γράφει «Ἡ ἐπίδρασις τῆς θρησκείας - ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου - κατευθύνει τὴν ὅλην ἐσωτερικὴν πνευματικὴν οἰκοδομὴν εἰς τὴν πλήρη αὐτῆς τελείωσιν καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ περιεχομένου τῆς προσωπικότητος εἰς ἁρμονικὴν ἐξωτερικὴν ζωήν, εἰς τρόπον ὥστε ν' ἀποδεικνύηται ἡ καλλιέργεια τῆς θρησκευτικότητος ὡς τὸ ἄριστον μέσον ἀναπτύξεως μιᾶς ζωντανῆς ἁρμονικῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πραγματικότητος.[12] Ἄλλοτε δηλ. ὁ ἄνθρωπος κατ' ἀπαίτησιν αὐτῆς ταύ-

---

[10] «Naturerklärung und psyche» Studien aus den C. G. Jung institut. Zürich B. IV 1952. Feil Ab. W. paulis.

[11] C. G. Jung: «Von den wurzeln des Bewusstseins» s. 10.

[12] Schär: «Religion und Seele» 2. A. 163.

της τῆς ἐσωτερικῆς του πραγματικότητος - κατ' ἀπαίτησιν τῆς ἀρχετύπου βαθυτέρας ὑποστάσεώς του ὑπὸ τὴν ἁπλῆν ἐπίδρασιν τῆς θρησκευούσης οἰκογενείας, τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ μετ' αὐτῆς συνεργαζομένου σχολείου, κατώρθωνεν εὐκόλως νὰ δημιουργήση ἢ νὰ παρατείνη τὴν παράδοσίν του μὲ τὰ ἁγνὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, μίαν ἐθνικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἀτμόσφαιραν, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν - ἐκτὸς ἐξαιρέσεων - ἐκαλλιεργοῦντο προσωπικότητες ἱκαναὶ νὰ φέρουν τὴν εὐθύνην τῶν σοβαρωτέρων κοινωνικῶν ἢ ἐθνικῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους. Σήμερον ὅμως ἡ ἐσωτερικὴ φωνὴ τοῦ πραγματικοῦ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς νὰ σιγήση, δὲν δύναται νὰ διέλθη τὸ «τρέχον περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως» ἔγκλειστος ἐσωτερικὸς κατήγορος, διὰ νὰ κηρύττη συνεχῶς τὴν ὑφισταμένην ἀντίφασιν μεταξὺ ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πραγματικότητος. Οὕτω ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης δημιουργεῖται τὸ αἴσθημα τῆς ἀνεστιότητος μὲ τὰς παντοίας ἀνησυχίας διὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, ἡ ἐγωπάθεια καὶ ὁ ὑστερικὸς ἐξτρεμισμός, ἡ μόνωσις καὶ τὸ ἀνικανοποίητον.

Ἀπὸ παιδαγωγικῆς ἀπόψεως κυρίως ὁ μηχανικὸς αὐτοματισμὸς εἰς οὐδὲν πταίει ὡς τοιοῦτος, διότι οὐδείς δύναται νὰ ἀρνηθῆ τὴν πολλαπλῆν ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς τεχνικῆς προόδου, ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ κατάχρησις τῆς ἐξυπηρετήσεως ταύτης.

Ἡ ἀγωγὴ δηλαδὴ σήμερον δὲν ἀσκεῖται οὔτε ἀπὸ τὸ Σχολεῖον μόνον, οὔτε ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἀγωγὴν ἀσκεῖ σήμερον καὶ ὁ κινηματογράφος, τὸ ραδιόφωνον, τὸ ἔντυπον κ.λ.π. καὶ τὸ κορύφωμα τοῦ κακοῦ εὑρίσκεται εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς εἰς τὸ ἑξῆς σημεῖον. «Ἡ μία καὶ ἑνιαία μηχανικὴ ἐπίδρασις ἀσκεῖται ἐπὶ ἀνθρώπων διαφόρου φύλου, ἡλικίας, μὲ διάφορον πνευματικὸν ἐπίπεδον, μὲ διάφορα ἐνδιαφέροντα, καὶ μὲ τελείως διάφορον ἀφομοιωτικὴν ἱκανότητα».[13] (Ἕνα κινηματογραφικὸν ἔργον ἐπὶ παραδείγματι ἢ μίαν ἐκπομπὴν τὴν ἀκούει πλῆθος ἀνθρώπων, τὸ ὁποῖον διαφέρει κατὰ φῦλον καὶ ἡλικίαν, κατὰ τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον καὶ τὰ ἐνδιαφέροντα· συνεπῶς ἡ μία ἐκπομπὴ ἢ τὸ αὐτὸ ἔργον ἔχει διάφορον σημασίαν διὰ τὸν κάθε ἀκροατὴ ἢ θεατή).

Ἡ ὁμοιόμορφος αὕτη ἐπίδρασις ἐπὶ τελείως ἀνομοίου ἐπιπέδου ἔχει ὑψίστην σημασίαν διὰ τὴν μικροτέραν ἡλικίαν κυρίως, ἂν καὶ

---

[13] H. Zbinden: «Grundfragen der Schulform» v. 4-5-61.

διὰ τοὺς μεγαλυτέρους εἰς οὐδὲν σχεδὸν ὑπολείπεται ἡ συνεπείᾳ ταύτης ψυχικὴ προβληματικότης τῆς τῶν μικροτέρων.[14]

Καὶ διὰ μὲν τοὺς μικροὺς τὸ σφάλμα εἶναι προφανὲς· διότι ὁμοιάζει μὲ τὸ σφάλμα, τὸ ὁποῖον θὰ ἐγίνετο ἐὰν ἠθέλαμεν νὰ παραδίδωμεν ἕνα μάθημα τοῦ αὐτοῦ περιεχομένου καὶ μὲ τὴν ἰδίαν μέθοδον εἰς ὅλους τοὺς μαθητὰς ὅλων τῶν τάξεων. Ἀλλὰ τὸ σφάλμα δὲν σταματᾶ ἕως ἐδῶ, ἡ ὁμοιόμορφος ἐπίδρασις τείνει πάντα πρὸς κατάργησιν πάσης διαφορᾶς ἡλικίας μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν, καὶ δι' αὐτὸ παρατηρεῖται σήμερον τὸ περίεργον φαινόμενον τῆς συμπεριφορᾶς τῶν μεγάλων πρὸς τοὺς μικρούς, ὡς ἐὰν νὰ ἦσαν συνομήλικοί των, τῶν δὲ μικρῶν πρὸς τοὺς μεγάλους ὁμοίως χωρὶς κανέναν σεβασμὸν καὶ καμμίαν συστολήν, ὁμιλοῦν καὶ συμπεριφέρονται πρὸς αὐτοὺς ὡς παλαιοὶ φίλοι.

Ἡ λέξις ὅμως φίλοι ἐδῶ εἶναι πολὺ ἢ ὀλίγον ἀπατηλή, διότι ὅταν τὸ παιδὶ δὲν ζῇ καὶ δὲν συμπεριφέρηται ὡς παιδὶ μὲ τὰ ἄλλα παιδιά, καὶ ὁ ἔφηβος ὡς καὶ ὁ νέος ὁμοίως, ἀλλὰ φέρει ὁλόκληρον τὸ βάρος τῆς συμπεριφορᾶς τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας μετὰ τὸ 13ον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὅπως συνήθως γίνεται, δὲν τοῦ παρέχεται οὐδεμία φυσιολογικὴ προϋπόθεσις ὁμαλῆς ψυχοσωματικῆς ἀναπτύξεως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δημιουργεῖ βαθυτάτας ψυχονευρωτικὰς διαταραχὰς συνοδευομένας ἀπὸ διάφορα «komplex» ἐλαφρᾶς ἢ βαρείας μορφῆς.[15] Τὸ ἕτερον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ αὐτοματισμοῦ τοῦ χρόνου εἶναι, ὡς εἴπομεν, ἡ μαζικοποίησις τῶν συνειδήσεων· ἐπειδὴ ἐν Ἑλλάδι ἡ ἐκπαίδευσις ἀκόμη ἔχει χαρακτῆρα ὀχλοκρατικόν, δὲν δύναται νὰ γίνῃ οὐδεμία κατὰ βάθος καλλιέργεια τῆς προσωπικότητος, παρὰ καταβάλλεται προσπάθεια καλλιεργείας αὐτῆς μέσῳ τοῦ ὀχλοκρατικοῦ πνεύματος, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν παραποίησιν τῆς προσωπικότητος ἀφ' ἑνός, καὶ τὴν δημιουργίαν πεποιθήσεων, ὅτι τὸ ἄτομον ταὐτίζεται μὲ τὸν ὄχλον καὶ μέσῳ αὐτοῦ προάγεται ὀχλοκρατικῶς· περιττὸν ἴσως νὰ τονισθῇ, ὅτι εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εὑρίσκεται καὶ ρίζα τοῦ ἐν μέρει ἢ ἐν πολλοῖς ἀκόμη ἀκαταστάτου πολιτικοῦ βίου, ἐν Ἑλλάδι, ὡς ὀρθῶς ἐτόνισε εἰς μίαν παράδοσίν του τὸν παρελθόντα Μάϊον, ὁ Καθηγητὴς τῆς Πολιτικῆς Κοινωνιολογίας κ. A. de Quervain εἰς τὸ Παν/μιον τῆς Βέρνης. Εἰς τὴν κατάστασιν δὲ αὐτὴν συντείνει ἀποφα-

---

[14] Ibidem.

[15] H. Zbinden: «Grundfragen der schulform» Ibidem.

στικῶς ὁ μηχανικὸς αὐτοματισμὸς τοῦ χρόνου, διὰ τῆς συνεχοῦς ἐπιδράσεως τοῦ ὁποίου ὡς εἴπομεν, τὸ παιδὶ μεταβάλλεται εἰς ἕνα ἁπλοῦν ἐξάρτημα τῆς συνεχῶς ἐναλλασσομένης ἐξωτερικῆς πραγματικότητος, μὲ τὸ βέβαιον ἀποτέλεσμα τῆς δημιουργίας ἀσυναρτήτων χαρακτήρων, ἀνικάνων διὰ πᾶσαν ὑπεύθυνον καὶ σοβαρὰν ὑπηρεσίαν· εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν τὸ παιδὶ δὲν ζῇ πλέον ὡς πρόσωπον, παρὰ ὡς μᾶζα, σκέπτεται καὶ ἐνεργεῖ ὡς ὄχλος, εἰς τρόπον ὥστε κάθε ἀντίθετος προσπάθεια πρὸς καλλιέργειαν μιᾶς αὐτοτελοῦς προσωπικότητος νὰ ἀποβαίνῃ, ἂν μή τι ἄλλο, τοὐλάχιστον ματαία. Ὁ Korvath εἰς ἕνα περισπούδαστον μυθιστόρημά του «Νεολαία χωρὶς Θεὸ» γράφει χαρακτηριστικῶς: «ἐξελισσόμεθα πλέον ὁλοταχῶς πρὸς τοὺς χρόνους τῆς πολιτικῆς ἀναισθησίας. Αὐτὴ θὰ εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν ψαριῶν» καὶ ἐξακολουθεῖ ὁ ἴδιος «νομίζω πλέον ὅτι ἡ γῆ μας εἰσέρχεται εἰς τὸ ζώδιον τῶν ἰχθύων, ὁπότε ἡ ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων θὰ μένῃ ἀσυγκίνητη ὅπως ἡ μούρη τῶν ψαριῶν», οἱ λόγοι αὐτοὶ ἔχουν ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τοὺς Ἕλληνας, καὶ διὰ κάθε λαὸν ἴσως, ὁ ὁποῖος ἔζησεν ὑπὸ μίαν μακραίωνα ἔντονον παράδοσιν, ὡς εἶναι ἰδιαιτέρως ἡ Ἑλληνική, ὅταν ἡ παράδοσις αὕτη πρὸς στιγμὴν παύσῃ νὰ τροφοδοτῇ τὸν ἄνθρωπον, τότε ἐμφανίζεται εἰς τὸ προσκήνιον τῆς ζωῆς ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος, «προκύπτει κάθε τὶ τὸ ὁποῖον ἔγινε μορφὴ τῆς ψυχῆς εἰς τὸ παρελθόν, ἀλλὰ ἐξ ἐπιδράσεως ἐσφαλμένων ἐξωτερικῶν γεγονότων», ὡς λέγει ὁ K. Jaspers,[16] ὁ δὲ κ. Παν. Κανελλόπουλος[17] εἰς μίαν ἀνακοίνωσίν του πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, γράφει τὰ ἑξῆς: «Γνωρίζοντες τὸν κίνδυνον, ὁ ὁποῖος ἀπειλεῖ τὴν ὅλην ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου, δὲν καλούμεθα (οὔτε δυνάμεθα) νὰ ἀνακόψωμεν τὰς ἀντικειμενικὰς ἐξωτερικὰς ἐξελίξεις, αἱ ὁποῖαι τὸν ἐγέννησαν, ἀλλὰ καλούμεθα νὰ ἀντισταθῶμεν μέσα μας εἰς τὸν νέον ἄνθρωπον - τὸν ἀλλόφυλον, τὸν βάρβαρον, - ὁ ὁποῖος ἤρχισε νὰ γεννᾶται».

Δὲν εἶναι ἀνάγκη ἴσως νὰ λεχθοῦν περισσότερα περὶ τῆς ἐπιδράσεως καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς μαζικοποιήσεως τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ αὐτοματισμοῦ τοῦ χρόνου, διότι διὰ τὰ περαιτέρω δύναται κανεὶς νὰ παραπέμψῃ εἰς τὰ καθ' ἡμέραν συμβαίνοντα.

(Συνεχίζεται)

---

[16] α) K Jaspers. «Von ursprung und Ziel der Geschichte» s. 261. V. Fischer - Bücherei.

β) Albert Wellek. «Die Anschanung vom Menschenin der modernen psychologie s. 59 - 69.

[17] Παν. Κανελλοπούλου: «Νέοι παράγοντες τῆς Ἱστορίας καὶ τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπου». σελ. 38.

Η ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΩΡΙΓΕΝΗΝ

Ὑπὸ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Γ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ π. Θ.

Ἡ προσευχὴ ἀναφέρεται εἰς τὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἀποτελεῖ ἓν σπουδαῖον θέμα ἐν τῇ Θεολογικῇ ἐπιστήμῃ, περὶ τὸ ὁποῖον ἠσχολήθησαν πολλοὶ πατέρες διεξοδικῶς ἢ παρεμπιπτόντως. Ὡς πρᾶξις ἡ προσευχὴ ἀπετέλεσε μέριμναν συνεχῆ ὅλων τῶν μεγάλων μορφῶν τῆς ἐκκλησίας, ἀποστόλων καὶ μετέπειτα πατέρων καὶ συγγραφέων. Ἡ σπουδαιότης τοῦ θέματος ὑπῆρξεν ἀφορμή, ὥστε ὅλοι σχεδὸν οἱ ἀνωτέρω ν' ἀναφέρωνται εἰς τὴν προσευχὴν ὁμιλοῦντες περὶ τῆς ἐννοίας, τῆς ἀξίας, τῆς ἀναγκαιότητος, τοῦ τρόπου καὶ τῶν προϋποθέσεων τῆς προσευχῆς. Ἡ Καινὴ Διαθήκη, ὡς γνωστόν, σποραδικῶς βεβαίως, ἀναφέρεται εἰς πολλὰς ἀπόψεις τοῦ θέματος. Ἐντεῦθεν λαμβάνων ἀφορμὴν ὁ μέγας Ὠριγένης καὶ στηριζόμενος ἐπ' αὐτῆς, ἔτι δὲ καὶ ἐπὶ τῆς Π. Διαθήκης καὶ εἰς τὰς μέχρι τῆς ἐποχῆς του ὑπαρχούσας σχετικὰς γνώμας ἄλλων πατέρων, ἔχων δὲ ὑπ' ὄψιν του καὶ τὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς του, προβαίνει εἰς τὴν συγγραφὴν εἰδικοῦ «περὶ εὐχῆς» ἔργου. Συγκεκριμένως τὴν συγγραφὴν τούτου προεκάλεσαν γράμματα τοῦ φίλου του Ἀμβροσίου καὶ μιᾶς χριστιανῆς γνωστῆς εἰς τὸν Ἀμβρόσιον, τῆς Τατιανῆς, διὰ τῶν ὁποίων ἐζήτουν οὗτοι ἀπὸ τὸν Ὠριγένην νὰ χαρακτηρίσῃ τοὺς ἰσχυριζομένους ὅτι οὐδεμία ὠφέλεια προέρχεται ἀπὸ τὰς εὐχὰς καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ προσευχὴ εἶναι περιττή. Ὁ Ὠριγένης ἀποδεικνύει ψευδῆ τὴν γνώμην αὐτῶν καὶ συγχρόνως ἐξετάζει τὰ περὶ τῆς σημασίας, τοῦ σκοποῦ, τῆς ἀναγκαιότητος, τῆς ὠφελείας, τοῦ περιεχομένου καὶ τοῦ τρόπου τῆς προσευχῆς, ὅπως καὶ τὰ περὶ διαθέσεως τοῦ προσευχομένου, τοῦ τόπου καὶ τῶν μερῶν τῆς προσευχῆς.

Εἰς τὴν σχετικὴν πατερικὴν συγγραφικὴν παραγωγὴν ἐξέχει τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ πρώτου ἐπιστήμονος θεολόγου, διὰ τὴν ἐν αὐτῷ διακρινομένην ὁλοκληρωτικὴν ἐξέτασιν τοῦ θέματος καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ διδομένην δέουσαν καὶ ἐπιτυχῆ ἑρμηνείαν ἐπὶ τῶν διαφόρων ἐπὶ μέρους τοῦ θέματος ζητημάτων. Διὰ τοῦτο καὶ θεω-

ρεῖται ὡς τὸ σπουδαιότερον ἐκ τῶν ἄλλων πρακτικῆς φύσεως συγγραμάτων του. Ἐγράφη πιθανώτατα ἐν Καισαρείᾳ περὶ τὸ 233. Ἀποτελεῖται δὲ ἀπὸ 33 κεφάλαια καὶ διαιρεῖται εἰς δύο μέρη ἐκ τῶν ὁποίων τὸ α΄ (κ. 3 - 17) πραγματεύεται περὶ προσευχῆς καθόλου, τὸ δὲ β΄ (κ. 18 - 30) εἶναι ἑρμηνεία λεπτομερὴς τῆς Κυριακῆς προσευχῆς. Εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην τὸ περιεχόμενον ἐξετάζεται ὡς ὅλον καὶ δὲν γίνεται λόγος περὶ τῶν ἐπὶ μέρους ἑρμηνειῶν, τὰς ὁποίας δίδει ὁ Ὠριγένης εἰς τὴν Κυριακὴν προσευχήν.

Ἀλλ' ἂς ἔλθωμεν εἰς τὴν κατὰ τὸν Ὠριγένην διαπραγμάτευσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος. Κατ' αὐτὸν ἡ προσευχὴ ἀποτελεῖ ἀγαθόν, ὅταν βεβαίως συνοδεύεται ἀπὸ νηστείαν, δικαιοσύνην, ἐλεημοσύνην.[1] Ἡ ἀξία αὐτῆς ἐμφαίνεται εἰς τὴν κατ' αὐτὴν ἐπικοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων μετὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ πατρὸς πάντων τῶν ἀνθρώπων.[2] Ἡ προσευχὴ νοεῖται ὡς σύνδεσμος ἑνώνων τοὺς προσευχομένους ὅλους νοερῶς ὡς πρὸς τὸ ἓν καὶ μοναδικὸν πρόσωπον τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ὁποῖον καὶ ἀπευθύνεται.

Ἡ δύναμις τοῦ Κυρίου ἡ κατὰ τὴν προσευχὴν παροῦσα εἶναι αὐτή, ἡ ὁποία ἑνώνει τοὺς προσευχομένους εἴτε εἰς Ἔφεσον εἴτε εἰς Κόρινθον εὑρίσκονται. Ἡ δύναμις τῆς προσευχῆς καθ' ἑαυτὴν εἶναι τεραστία, ὅταν βεβαίως αὕτη γίνεται μὲ ὅλας ἐκείνας τὰς πρεπούσας προϋποθέσεις. Δι' αὐτῆς ἐξεπληρώθη ἡ ἐπιθυμία τῆς Ἄννης,[3] ὡς καὶ τοῦ Ἐζεκίου,[4] ὁ δὲ Ἠλίας προσευχηθεὶς ἐσταμάτησε τὴν βροχὴν ἐπὶ τρία καὶ ἥμισυ ἔτη.[5] Ἡ συνεχὴς μετὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς προσευχῆς ἐπικοινωνία εἶναι ἱκανὴ νὰ μᾶς δίδῃ τὴν δύναμιν τῆς νίκης τοῦ διαρκῶς ἐν τῇ ζωῇ προσβάλλοντος ἡμᾶς πειρασμοῦ, καθ' ὅτι διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Διαβόλου καὶ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ Θεοῦ, ἐνεργεῖ ὁ Θεὸς ἐντὸς ἡμῶν τὸ θέλημά του, ἀναμορφώνων τὴν ὕπαρξιν ἡμῶν.[6]

Ἡ προσευχὴ εἶναι ἀπαραίτητος διότι ἐὰν ὁ Κύριος προσηύχετο καὶ ἐλάμβανε τὰ ἐν τῇ προσευχῇ αἰτούμενα καὶ δὲν ἦτο περιττὴ αὕτη οὔτε διὰ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, δὲν εἶναι καθόλου λογικὸν ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι ν' ἀδιαφορῶμεν διὰ τὴν προσευχὴν καὶ νὰ μὴ ἀναγνωρίζωμεν τὴν ἀξίαν αὐτῆς· ἀντιθέτως πρέπει νὰ δεικνύωμεν ἔντονον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν συνεχῆ πρὸς τὸν Θεὸν προσευχήν.

---

[1] Βλ. Τωβὶτ 12, 9. [2] Βλ. Ματθ. 6, 9. [3] Βλ. Α΄ Βασ. 1, 9.
[4] Βλ. Δ΄ Βασ. 20, 1 [5] Βλ. Γ΄ Βασ. 17, 1.
[6] Migne P. G. 11, 453 ἑξ. πρβλ. Σάββα Ἀγουρίδου «Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος καὶ ἡ δύναμις τῆς προσευχῆς» Θεσ)νίκη 1957 σελ. 15 ἑξ.

Ἡ προσευχὴ πρέπει νὰ γίνεται πρὸς τὸν Πατέρα. Τὴν γνώμην του αὐτὴν στηρίζει ὁ Ὠριγένης εἰς τὴν προσευχὴν τοῦ ἰδίου τοῦ Ἰησοῦ, ὅταν, κατὰ τὸν Λουκᾶν, τοῦ ἐζήτησαν οἱ μαθηταὶ νὰ τοὺς διδάξῃ περὶ προσευχῆς.[7]

Βασιζόμενος ὁ Ὠριγένης εἰς τὴν πρὸς Τιμόθεον Α΄ ἐπιστολὴν τοῦ Παύλου,[8] διακρίνει τὰ εἴδη τῆς προσευχῆς εἰς τέσσαρα: δέησιν, προσευχήν, ἔντευξιν, εὐχαριστίαν. Εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν εἰδῶν τῆς προσευχῆς εἶναι σαφής, ἐνῶ εἰς τὰς Ἀποστολικὰς Διαταγάς,[9] καίτοι μεταγενεστέρας, ὑπάρχει βεβαίως τοιαύτη προσπάθεια, ἀλλ' ὁ καθορισμὸς τῶν εἰδῶν τῆς προσευχῆς δὲν εἶναι σαφής. 1) Δέησις· εἶναι ἡ προσευχὴ ἥτις ἔχει χαρακτῆρα παρακλήσεως καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ὁ προσευχόμενος ζητεῖ τι τοῦ ὁποίου στερεῖται· ὡς παραδείγματα δεήσεως ἀναφέρονται, ἡ τοῦ Ζαχαρίου, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς,[10] καὶ ἡ τοῦ Μωϋσέως ἐν Ἐξόδῳ.[11] 2) Προσευχή· ὑπὸ τὴν λέξιν τῆς προσευχῆς ὁ Ὠριγένης ἐννοεῖ τὴν δοξολογίαν· παράδειγμα δὲ προσευχῆς εἶναι ἡ τοῦ Ἀζαρίου ἐν μέσῳ τοῦ πυρός.[12] 3) Ἔντευξις· εἶναι ἡ προσευχὴ ἀνθρώπου, ὅστις ἔχει παρρησίαν πρὸς τὸν Θεόν. Παρρησίαν βεβαίως ἔχουν οἱ ἔχοντες ἀξίωμά τι ἱερατικόν. Ὡς ἐντεύξεις θεωροῦνται τὰ ἀναφερόμενα ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους 8, 26—27 καὶ τὸ γνωστὸν ἐν Ἰ. Ναυῆ 10, 12 «στήτω ὁ ἥλιος....» ὡς καὶ τὸ ἐν Κριτῶν 16, 30 «ἀποθανέτω ἡ ψυχή μου μετὰ τῶν ἀλλοφύλων» τοῦ Σαμψών. 4) Εὐχαριστία· εἶναι ἡ προσευχή, ἥτις γίνεται δι' εὐεργεσίας, τὰς ὁποίας ἀπήλαυσεν ὁ προσευχόμενος, ὡς ἡ τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ἐν Λουκᾷ 10, 11. Ἡ εὐχαριστία πρέπει νὰ γίνεται διὰ τὰς πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τὰς ἀναφερομένας εἰς τὸν ἴδιον τὸν προσευχόμενον.[13] Αὕτη δέον νὰ περιλαμβάνῃ αἶνον διὰ τὰ θαυμάσια τῆς δημιουργίας.[14] Τοῦτο δ' ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς κατὰ τὴν προσευχὴν συναισθήσεως τῆς μικρότητός μας ἔναντι τοῦ μεγαλείου τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐκ παραλλήλου τῆς σπουδαιότητός μας ὡς ὄντων, τὰ ὁποῖα ἔτυχον ἰδιαιτέρας τιμῆς καὶ μερίμνης

---

[7] Migne P. G. 11, 465 πρβλ. Λουκ. 11, 1.

[8] 2, 1 «Παρακαλῶ οὖν πρῶτον πάντων ποιεῖσθαι δεήσεις, προσευχάς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας, ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων».

[9] Migne P. G. 1, 1056. [10] 1, 13. [11] 32, 11 πρβλ. Δανιὴλ 9, 18.

[12] Βλ. Δανιὴλ 3. 25. Πρβλ. Τωβὶτ 3, 1. Ἀββακοὺμ 3. 1.

[13] Migne P. G. 11, 460 ἑξ.

[14] Βλ. Ψαλμ 103, 1 ἑξ. [15] Βλ. Ψαλμ. 8, 1 ἑξ.

παρὰ τοῦ Θεοῦ.[15] Ἐνταῦθα θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὸ εἶδος τῆς ἐντεύξεως εἶναι δυνατὸν ν' ἀποτελῇ ἰδιάζον στοιχεῖον ἑνὸς τῶν τριῶν ἄλλων εἰδῶν προσευχῆς, εἰς τὰς περιπτώσεις καθ' ἃς βεβαίως ἡ δέησις, ἡ δοξολογία καὶ ἡ εὐχαριστία, γίνεται ὑπὸ ἀνθρώπου παρρησίαν πρὸς τὸν Θεὸν ἔχοντος.

Δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ προσεύχεταί τις μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ προσεύχεται κατὰ τὸν ἁρμόζοντα τρόπον καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς προσευχῆς νὰ εἶναι τὸ προσῆκον. Σημασίαν δηλ. δὲν ἔχει μόνη ἡ ἐκτέλεσις τῆς πράξεως τῆς προσευχῆς ὡς καθήκοντος πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν γίνεται αὕτη καὶ τὸ ποιὸν τοῦ περιεχομένου αὐτῆς. Δὲν εἶναι δὲ δυνατὸν νὰ μάθῃ τις ποία πρέπει νὰ εἶναι ἡ ποιότης καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς προσευχῆς, ἐὰν δὲν λάβῃ ὑπ' ὄψιν του καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν δέον νὰ γίνεται αὕτη. Καμμίαν ὠφέλειαν δὲν ἀποκομίζει τις ἐξ αὐτῆς ἐὰν γνωρίζῃ τὸν τρόπον, οὐχὶ ὅμως καὶ ποῖον πρέπει νὰ εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς προσευχῆς. Καὶ ὁ μὲν τρόπος ἀναφέρεται εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ προσευχομένου, τὸ δὲ περιεχόμενον εἰς τοὺς λόγους τῆς προσευχῆς.[16]

Εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς προσευχῆς ἀνήκει τὸ νὰ προσευχώμεθα ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ἡμᾶς, ὡς καὶ ὑπὲρ ἀπομακρύνσεως τοῦ προσβάλλοντος ἡμᾶς πειρασμοῦ.[17] Χαρακτηριστικὸν τῆς προσευχῆς ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον πρέπει νὰ εἶναι τὸ συγκεκριμένον αἴτημα, ἡ ἀποφυγὴ τῆς φλυαρίας, δι' ὃ ἡ φλυαρία, ἡ βαττολογία, ἀποτελεῖ ἁμαρτίαν. «Προσευχόμενοι μὴ βαττολογήσωμεν, ἀλλὰ θεολογήσωμεν». Τοῦτο ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὴν προτροπὴν τοῦ Ὠριγένους πρὸς ἀποφυγὴν τῆς φλυαρίας. Ὁ βαττολογῶν κατὰ τὴν προσευχὴν εἶναι χειρότερος τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὰς συναγωγὰς καὶ τοῦ προσευχομένου εἰς τὰς γωνίας τῶν πλατειῶν.[18] Διότι τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁμιλοῦμεν πρὸς τὸν Θεὸν ἐνώπιον τοῦ ὁποίου μία εἶναι ἡ ἀλήθεια, πολλὰ δὲ τὰ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων λεγόμενα ψεύδη, μία ἡ ἀληθὴς δικαιοσύνη, πολλαὶ δὲ αἱ πράξειες τῶν ἀνθρώπων, αἱ ὁποῖαι τὴν δικαιοσύνην ὑποκρίνονται, ἀκόμη «εἷς ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, πολλοὶ δὲ οἱ ἀλλότριοι τοῦ Θεοῦ»· διὰ τοῦτο οὐδεὶς πολυλογῶν ἀπαλλάσσεται τῆς ἁμαρτίας τῆς πολυλογίας καὶ οὐδεὶς φλύαρος εἰσακούεται ἀπὸ τὸν Θεόν. Ὅλα ὅσα ἔχουν ἀξίαν διὰ τὸ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους πατρικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ Θεοῦ, ὁ Θεὸς

---

16 Migne P. G 11, 417. 17 Migne P. G. 11, 537.
18 Migne P. G. 11, 480 πρβλ. Ματθ. 6, 7. Παροιμ 10, 19. Ματθ. 6, 5.

τὰ γνωρίζει. Ἐνταῦθα θίγει τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῆς προγνώσεως τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου ὡς πρὸς τὴν κατὰ τὴν προσευχὴν ἐκπλήρωσιν τῶν αἰτουμένων. Παρατηρεῖ δὲ ὅτι ἐν τῇ κατὰ τὴν προσευχὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐπικοινωνίᾳ ἐπιτυγχάνει τις τὴν κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ διαβίωσίν του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἔχει ἄμεσον ἐπίδρασιν εἰς τὴν ἐλευθέραν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία δυνατὸν νὰ μεταβληθῇ ἀφ' ἑαυτῆς, οὕτως ὥστε καὶ ἡ περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἑκάστου ἀπόφασις τοῦ Θεοῦ νὰ μεταβληθῇ ἐπίσης. Διότι ὑπάρχει ἄμεσος ρυθμιστικὴ σχέσις τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προδιατάξεως πάντων καὶ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἑκάστου. Οὕτω ἡ προσευχὴ παραμένει καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἀπαραίτητος καὶ μάλιστα ἀκόμη διὰ τὸν λόγον ὅτι εἰς τὸ ὅλον γενικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν κόσμον λαμβάνουν καὶ τὰ ὑπὸ τῶν προσευχομένων αἰτούμενα τὴν σειρὰν τῆς ἐκπληρώσεώς των.[19] Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ δικαιολογεῖ βεβαίως ὁ Ὠριγένης ἐπιτυχῶς τὴν ἀνάγκην τῆς προσευχῆς ἐν σχέσει πρὸς τὰ κατ' αὐτὴν αἰτήματα καὶ γενικῶς τὸ περιεχόμενον, ἀλλὰ παρατηρεῖ κανεὶς ὅτι ἡ σκέψις του αὐτὴ περὶ σειρᾶς ἐκπληρώσεως τῶν αἰτημάτων δὲν χάνει τὸ χρῶμα τῶν ἀνθρωποπαθῶν ἐξηγήσεων τῶν Θείων πραγμάτων. Πάντως ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος δὲν θέλει νὰ λάβῃ διὰ τῆς προσευχῆς μέρος εἰς τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς παραμένει ἀγνοῶν τὸν Θεὸν καὶ συγχρόνως ἀγνοεῖ καὶ ποίων πραγμάτων ἔχει ἀνάγκην. Ὁ βαττολογῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ζητῇ τὰ πνευματικά, τὰ μεγάλα, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· νομίζει ὅτι πρέπει νὰ πείσῃ τὸν Θεὸν καὶ προσθέτει συνεχῶς λόγια ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ οὕτω δεικνύεται ἄμοιρος τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Ὁ αὐτῶν δὲ ἐπίγεια καὶ οὐχὶ οὐράνια, παραβαίνει ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν γνωρίζει νὰ χαρίζῃ μικρόν τι καὶ ἐπίγειον.[20] Πολλοὶ δέ, ἀναφέρει, μετέβαινον εἰς τὴν πρὸς προσευχὴν σύναξιν, οὐχὶ διότι ἠγάπων τὸν Θεόν, ἀλλὰ ἐκ κοσμικῶν ἁμαρτωλῶν ἐλατηρίων, καὶ διὰ νὰ ἱκανοποιήσουν κακὰς συνηθείας. Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι καὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπῆρχον μεταξὺ τῶν χριστιανῶν μόνον ὀνόματι χριστιανοί, διαστρέ-

---

[19] Migne P. G. 11, 452. 457.

[20] Migne P. G. 11, 468 ἔνθα ὁ Ὠριγένης λέγει ὅτι τὰ ὑλικὰ καὶ ἐπίγεια δίδονται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ συνοδεύουν τὰ πνευματικά, χρησιμοποιῶν προσφυέστατα πρὸς παράστασιν τούτου τὴν εἰκόνα τῆς ἀκολουθούσης τὸ σῶμα σκιᾶς.

φοντες τὸ νόημα καὶ τὸν σκοπὸν τῆς προσευχῆς καὶ καθόλου τὰς πράξεις τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας καὶ βεβαίως ἀσεβοῦντες καὶ βλάπτοντες ἑαυτοὺς καὶ τὴν εἰς ἣν ἀνῆκον κοινωνίαν τῆς ἐκκλησίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον διαιωνίζεται μέχρι τῆς ἐποχῆς μας.

Γενικῶς δὲ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς προσευχῆς τὰ κατ' αὐτὴν λεγόμενα δὲν πρέπει ν' ἀναφέρωνται εἰς ἀπρεπῆ καὶ ἀνήθικα ἔργα ἢ λόγια, ἢ εἰς νοήματα ταπεινὰ καὶ ἐπιλήψιμα, ἀφοῦ ἄλλωστε καὶ κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου, κύριον αἴτημα τοῦ προσευχομένου Χριστιανοῦ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἔλευσις καὶ ἡ ἐπικράτησις «τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ».

Ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς προσευχῆς ὁ Ὠριγένης διακρίνει μεταξὺ τῆς τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν. Ἡ διακριτικὴ διττὴ αὐτὴ ἄποψις, δὲν ἔχει βεβαίως καὶ μεγάλην σημασίαν οὔτε ἀναφέρεται εἰς οὐσίαν τινά, διότι ὅσα ἰσχύουν καὶ ἐπιβάλλονται ὡς πρὸς τὸν τρόπον προσευχῆς τῶν ἀνδρῶν, εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχουν ἐφαρμογὴν καὶ ὡς πρὸς τὸν τῶν γυναικῶν, ἐκτὸς ὡρισμένων λεπτομερειῶν ἢ εἰδικῶν ζητημάτων. Στηριζόμενος δὲ ὁ Ὠριγένης εἰς τὴν Α΄ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολὴν τοῦ ἀποστ. Παύλου,[21] λέγει, ὅτι οἱ ἄνδρες δύνανται νὰ προσεύχωνται παντοῦ, μὲ ἐπηρμένας τὰς χεῖρας, ἄνευ βεβαίως ὀργῆς ἢ οἱουδήποτε ἄλλου συναισθήματος καὶ σκέψεων διαφόρων. Αἱ γυναῖκες πρέπει νὰ προσέρχωνται εἰς τὴν προσευχήν, - καὶ ἐννοεῖ ἀσφαλῶς τὴν κοινήν, - μὲ αἰδῶ καὶ σωφροσύνην, νὰ ἔχουν κεκαλλυμμένην τὴν κεφαλήν, ἄνευ πολυτελείας καὶ στολισμῶν, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ἁπλοῦν, ἁρμόζοντα εἰς γυναῖκας, αἱ ὁποῖαι θέλουν νὰ παρουσιάζωνται καὶ νὰ εἶναι θεοσεβεῖς.[22]

(Συνεχίζεται)

---

[21] 11, 8 καὶ 9,10. [22] Migne P. G. 11, 443 ἑξ.

Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ *

Ὑπὸ Ἀρχιμ. Κ)ΝΟΥ ΒΑΜΒΙΝΗ Ἱεροκήρυκος

Τὴν ἄπωσιν καὶ τὴν ἕλξιν δοκιμάζομεν στὸ ἀντίκρυσμα τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ τοῦ Κυρίου. Τρομερὸς σὰν θύελλα, ὅταν φωνάζῃ στὴν ἔρημο, συγκλονίζει τὸν κόσμο, γκρεμίζει βουνά, γεμίζει φαράγγια καὶ ἰσιώνει δρόμους ἀνωμάλους, ἐκπληρώνοντας ἀπόλυτα τὴν ἀποστολὴ τοῦ Προπομποῦ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως καὶ Σωτῆρος Χριστοῦ. Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ σαρωτικὸ πέρασμά του εἶναι ποὺ προκαλεῖ τὴν ἄπωσιν. Εἶναι τὸ πέρασμα τῆς Ἀληθείας, ποὺ δὲν γνωρίζει συμβιβασμούς, ποὺ γκρεμίζει τὰ βουνὰ τῆς ὑπερηφανείας, γεμίζει τὰ φαράγγια τῆς ψευτιᾶς, τοῦ συμφέροντος, τῆς ἀνηθικότητος καὶ ποὺ κόβει σκληρὰ κάθε σάπιο καὶ ἄχρηστο, γιὰ νὰ κάνῃ τὰ πάντα «λεῖα». Ἔτσι εἶναι πάντα πικρὴ στὴν πρώτη γεῦσι της ἡ ἀλήθεια. Εἶναι ὅμως ἀνάγκη νὰ ὑπομείνουμε τὴν πρώτη πικράδα γιὰ νὰ δοκιμάσουμε ἔπειτα τὴν ἀνείπωτη γλυκύτητα ποὺ ἔχει, αὐτή, ποὺ στὴν ἀρχὴ μᾶς φάνηκε πικρή. Πρέπει νὰ συγκρατήσουμε τὴν πρώτη ἀντίδρασι τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τῶν ὑλικῶν συμφερόντων τὰ παραγγέλματα, γιὰ νὰ νοιώσουμε ὕστερα τὴν ἕλξιν ποὺ εἶναι ἀνίκητη κι᾽ ὁριστική.

Ἂς ἀντικρύσουμε, λοιπόν, κατάματα τὸν Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο, ἂς νικήσουμε τὴν ἄπωσιν γιὰ νὰ θαυμάσουμε τὸ μεγαλεῖο ποὺ κρύβει τὸ μεγάλο αὐτὸ ἠθικὸ ἀνάστημα, «ὁ μείζων τῶν ἐν γεννητοῖς γυναικῶν», ὅπως τὸν χαρακτήρισε ὁ ἴδιος ὁ Κύριος. Πρέπει νὰ τὸν θαυμάσουμε γιὰ νὰ τὸν μιμηθοῦμε, γιατὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ἡ Ἐκκλησία μας τιμᾷ τέτοιες μορφὲς καὶ αὐτὸ φυσικὰ εἶναι καὶ τὸ δικό μας κέρδος.

Μόναζε κάπου στὴν ἔρημο καὶ ζοῦσε τὴν πιὸ αὐστηρὴ καὶ λιτὴ ζωή, ὅταν δέχθηκε τὸ μήνυμα νὰ γίνῃ ὁ Πρόδρομος τοῦ Μεγάλου Βασιλέως. Ὁ Θεὸς καλεῖ τὸν κατάλληλο ἀπὸ τὴν ἔρημο καὶ σ᾽ αὐτὸν δίνει τὴν ὑψίστη τιμή, νὰ γίνῃ ὁ Ἄγγελός του. Εἶναι κάτι ποὺ ἰδιτίτερα πρέπει νὰ προσέξουμε.

---

* Ὁμιλία ἐκφωνηθεῖσα ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, τὴν Κυριακὴν πρὸ τῶν Φώτων, χοραστατοῦντος τοῦ Π. Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης.

Αὐτὴ ἡ περίπτωσις, ποὺ δὲν εἶναι μᾶλλον καθόλου περίπτωσις, παρουσιάζει τελείως ἀδικαιολόγητη τὴν σπουδὴ πολλῶν ἀνθρώπων νὰ ἀναρριχῶνται σὲ θέσεις ὑψηλές, γιὰ τὶς ὁποῖες εἶναι οἱ πλέον ἀκατάλληλοι. Φαίνεται καθαρά, πώς, ἂν πραγματικὰ εἴμαστε ἄξιοι, ὁ Κύριος θὰ μᾶς 6ρῇ καὶ θὰ μᾶς ἀναθέσῃ μεγάλες ἀποστολές, ὅσο κι᾿ ἂν ζοῦμε στὴν ἀφάνεια. Εἶναι φρικτό, δυστυχῶς, τὸ θέαμα ποὺ παρουσιάζουν πολλοί, πού, χάνοντας καὶ τὸ τελευταῖο ἴχνος τῆς ἀξιοπρεπείας τους, μετέρχονται κάθε μέσο ἄδικο καὶ τὸ πιὸ ἀνήθικο ἀκόμη, προκειμένου νὰ καθήσουν πάνω σὲ τεραστίους θρόνους ποὖναι φτιαγμένοι μόνο γιὰ τοὺς γίγαντας. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι νὰ γελοιοποιοῦνται στὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ συντρίβωνται κυριολεκτικὰ κάτω ἀπὸ τὸ 6άρος τῆς εὐθύνης.

Δέχεται τὴν κλῆσι ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς μὲ μεγάλη ταπείνωσι. Ἡ ταπείνωσις τὸν συνοδεύει σ᾿ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς του. Ταπεινὸς στὴν ἐνδυμασία, ταπεινὸς στὴν τροφή, ταπεινὸς στὸ κήρυγμα, ταπεινὸς στὴ συμπεριφορὰ καὶ προπαντὸς ταπεινὸς στὶς ἐπιδιώξεις του, κάτι ποὺ εἶναι δυστυχῶς σπάνιο στὴν ἐποχή μας. Εἶναι ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὸ καὶ θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε μιὰ πολὺ ἔντονη παρουσία τῆς ταπεινώσεώς του, τὰ ὡραῖα ἐκεῖνα λόγια του: «,Εκεῖνο δεῖ αὐξάνειν ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι». Λόγια γεμάτα ἡρωϊσμό, γιατὶ δὲν εἶναι καθόλου εὔκολο, ὄχι ἁπλῶς νὰ λέγῃ κανεὶς τέτοια λόγια, ἀλλὰ νὰ τὰ πιστεύῃ. Δὲν εἶναι εὔκολο νὰ θεωρῇς τὸν ἑαυτό σου πάντα σὰν ἐργάτη τοῦ Κυρίου, χωρὶς κανένα δικαίωμα πάνω στὴν ἐργασία, ποὺ ἀποκλειστικὰ φυσικὰ εἶναι τοῦ Θεοῦ ὑπόθεσις. Ἡ πεῖρα, δυστυχῶς, μᾶς ἔδειξε, ὅτι σὲ τέτοιες ἀποστολὲς ποὺ ἀκριβῶς χρειαζόταν περισσότερα ἀπ᾿ ὅλα ταπείνωσις, ἔλλειπε αὐτὴ καὶ στὴ θέσι της ἦταν τὸ προσωπικὸ συμφέρον ἀτόμων ἢ ὁμάδων, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ αὐξάνῃ ἡ ἐπιρροὴ αὐτῶν στὶς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ μειώνεται εἰς τὸ ἐλάχιστον ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Κυρίου. Ὁ Ἰωάννης ἔχαιρε «διὰ τὴν φωνὴν τοῦ Νυμφίου» καὶ ἔστελνε πρόθυμα ὁ ἴδιος τοὺς μαθητάς του πίσω ἀπὸ τὸν «Νυμφίον», ἐνῷ σήμερα πολλοὶ λυποῦνται γιατὶ ἔχασαν ἔδαφος ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους καὶ γιατὶ ἀπέκτησαν καὶ πάλιν οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν ἐν Χριστῷ ἐλευθερίαν τους κατὰ κάποιον τρόπο.

Ἡ ταπείνωσις εἶναι πάλι ποὺ τὸν κάνει πολὺ αὐστηρὸ γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ λιγώτερο γιὰ τοὺς ἄλλους. Δὲν ζητεῖ ἀπὸ τὸν λαὸ νὰ κάνῃ τὶς ἴδιες θυσίες ποὺ κάνει αὐτός, μὰ τοὺς προτρέπει μόνο νὰ

μετανοήσουν καὶ ν' ἀλλάξουν τρόπο ζωῆς. Σκληρὰ φαίνονται τὰ λόγια ποὺ ἀπευθύνει στοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους μὲ τὸ νὰ τοὺς ἀποκαλεῖ «ὄφεις καὶ γεννήματα ἐχιδνῶν», ἔχει ὅμως ὅλο τὸ δικαίωμα νὰ τὰ λέγῃ, ἀφοῦ εἶναι ἀκόμη πιὸ αὐστηρὸς γιὰ τὸν ἑαυτό του. Δὲν τὰ λέγει ἀπὸ ἐμπάθεια ἄλλωστε, οὔτε γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ κάποιους σκοποὺς σκοτεινούς, οὔτε γιὰ νὰ προβάλῃ τὸν ἑαυτόν του, μὰ ἀπὸ ἄπειρο πόνο γιὰ τὸν λαὸν ποὺ «ζῇ ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου». Ἀλήθεια! Πόση ἀπόστασις χωρίζει τοὺς σημερινοὺς «ὑπερασπιστὰς τῆς ἀληθείας» ἀπὸ τὸν Ἄγγελο τοῦ Κυρίου, ποὺ προσέφερε τὸ κεφάλι του θυσία στὴν πάλη τῆς ἀληθείας ἐνάντια στὸ ψέμμα! Εἶναι φρικτὸ νὰ ὑπερασπίζεται ἡ ἀλήθεια ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ τὴν χρησιμοποιοῦν σὰν προπέτασμα καπνοῦ γιὰ νὰ καλύψουν πίσω ἀπ' αὐτὴν ὅλη τὴν ἀσκήμια τοῦ εὐτελοῦς προσωπικοῦ συμφέροντός των. Εὐτυχῶς ὅμως ποὺ αἱ περιστάσεις τῆς ζωῆς γρήγορα ἀνασύρουν τὴν λεοντὴ κι' ἀποκαλύπτεται τὸ πραγματικό τους σχῆμα.

Αὐτὴ ἡ συνέπεια στὴν ἀποστολή του, αὐτὴ ἡ μεγάλη ταπείνωσίς του, αὐτὴ ἡ θαρραλέα διακήρυξις τῆς ἀληθείας, ὁδηγοῦν τὰ βήματά του στὴν μεγάλη θυσία, τὴν ἀποτομὴ τῆς κεφαλῆς του. Αὐτὸς εἶναι ὁ δρόμος τῆς ἀληθείας. Αὐτὸς ποὺ θέλει νὰ τὸν βαδίσῃ, πρέπει νὰ γνωρίζῃ πιὸ μπροστά, πὼς μόνο ἡ θυσία θὰ εἶναι ὁ συνοδοιπόρος του στὸ δρόμο αὐτό. Φαίνεται πὼς δὲν ὑπάρχει ἄλλος δρόμος πιὸ εὔκολος καὶ ἄδικα προσπαθοῦν νὰ βροῦν μερικοὶ ἄλλα πιὸ εὔκολα μονοπάτια γιὰ νὰ φθάσουν στὴν κορυφή. Ἡ μακαριότητα καὶ ἡ εὐτυχία, ποὺ κέρδισε ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, ἀποκτῶνται μόνον «ὅταν ὀνειδίσωσιν ἡμᾶς οἱ ἄνθρωποι καὶ διώξωσι καὶ εἴπωσι πᾶν πονηρὸν ρῆμα καθ' ἡμῶν ψευδόμενοι ἕνεκεν Ἐκείνου», ποὺ τόσο πιστὰ καὶ μὲ τόση ἀνιδιοτέλεια προπαντὸς Τὸν ὑπηρέτησε ὁ Βαπτιστής Του.

Νὰ τὸ καθῆκον μας, ἀγαπητοί μου. Μορφὲς σὰν τὸν Ἰωάννη τὸν Πρόδρομον νἆναι τὰ ἰδανικὰ τῆς ζωῆς μας, ποὺ ὄχι μόνον νὰ εἶναι ἰδανικὰ ἄπιαστα, μὰ νὰ γίνωνται χειροπιαστὲς πραγματικότητες, γιατὶ ἡ κοινωνία μας ἀπὸ τέτοιους ἀνθρώπους ἔχει ἀνάγκην. Πρέπει συχνὰ νὰ ἀκούεται τὸ «οὐκ ἔξεστί σοι», ἄσχετα ἂν αὐτὸ θὰ σημαίνῃ θυσία, γιὰ νὰ γίνουν κάποτε τὰ πάντα «λεῖα».

Ο ΑΘΗΝΩΝ ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ †

Τὰς πρωϊνὰς ὥρας τῆς 8ης Ἰανουαρίου, ἐξεδήμησε πρὸς Κύριον, κατόπιν καρδιακῆς προσβολῆς, ὁ Μακαριώτατος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κυρὸς Θεόκλητος. Ὁ ἀείμνηστος διεκρίνετο διὰ τὸ πρᾶον καὶ ἀνεξίκακον τοῦ χαρακτῆρος καὶ διὰ τὴν καλωσύνην καὶ ἀγαθότητα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Ὡς πιστὸς στρατιώτης τοῦ Χριστοῦ ὑπηρέτησε τὴν στρατευομένην Ἐκκλησίαν ἐπὶ ἥμισυ καὶ πλέον αἰῶνος, καταδαπανήσας ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς τοῦ χριστεπωνύμου πληρώματος προαγωγῆς. Ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κατέβαλε πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν, εἰς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀναγκῶν τῆς Ἐκκλησίας, μεθ' ὑπομονῆς αἴρων τὸν βαρὺν σταυρὸν τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡγεσίας.

Ἦτο ἤρεμος καὶ νουνεχής, διέθετε σημαντικὴν πεῖραν διὰ τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας, εἶχε τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀγαθοῦ λευΐτου καὶ ἠγωνίσθη διὰ τὴν μορφωτικὴν καὶ ποιοτικὴν ἐξύψωσιν τοῦ ἐφημεριακοῦ κλήρου, ὡς καὶ διὰ τὴν βελτίωσιν τῶν ὅρων τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Μὲ αὐτὰς τὰς εὐγενεῖς ἐπιδιώξεις ἡγήθη ἐπὶ μίαν τετραετίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ θάνατος τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιεπισκόπου κυροῦ Θεοκλήτου, ἀδοκήτως ἐπισυμβάς, ἐνῷ ἐνομίζετο ὅτι εἶχεν εἰσέλθη εἰς τὸ στάδιον τῆς ἀναρρώσεως, ἐλύπησε βαθύτατα τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος.

Αἰωνία ἡ μνήμη αὐτοῦ.

Ο ΝΕΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Μετὰ τὴν ὑποβολὴν τῆς παραιτήσεως ἀπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ τέως Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου κ. Ἰακώβου, ἡ σεπτὴ Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, συνελθοῦσα ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Ναῷ Ἀθηνῶν τῇ 14ῃ Φεβρουαρίου, προέβη εἰς τὴν ἐκλογὴν νέου Ἀρχιεπισκόπου, ἀναδείξασα διὰ ψήφων 54 ἔναντι 57 ψηφισάντων, ὡς τοιοῦτον, τὸν Σεβ. Μητροπολίτην Φι-

λίππων, Νεαπόλεως καὶ Θάσου κ. Χρυσόστομον. Τὴν ἐκλογὴν ἐπηκολούθησε, κατὰ τὴν καθιερωμένην Ἐκκλησιαστικὴν τάξιν, τὸ Μέγα Μήνυμα, καὶ τὴν 17ην Φεβρουαρίου ἡ ἐνώπιον τῆς Α.Υ. τοῦ Διαδόχου Ἀντιβασιλέως Κωνσταντίνου Διαβεβαίωσις καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Ναῷ ἐπίσημος ἐνθρόνισις τοῦ Μακαρ. Ἀρχιεπισκόπου, παρουσίᾳ τῆς σεπτῆς Ἱεραρχίας, ἐκπροσώπου τοῦ Βασιλέως, μελῶν τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἄλλων ἐπισήμων.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς Ἀκολουθίας, ὁ Μακαριώτατος ἐξεφώνησε τὸν ἐνθρονιστήριον αὐτοῦ λόγον καὶ ἀκολούθως ἐδέχθη τὰ συγχαρητήρια τοῦ ἐκπροσώπου τοῦ Βασιλέως καὶ τῶν ἐπισήμων καὶ ἐν συνεχείᾳ συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν Σεβ. Ἀρχιερέων μετέβη εἰς τὸ Ἀρχιεπισκοπικὸν μέγαρον, ἔνθα ἐδέχθη τὰς συγχαρητηρίους εὐχὰς τῶν Ἱεραρχῶν, τοῦ Κλήρου, τῶν Κυβερνητικῶν ἐκπροσώπων καὶ τοῦ λαοῦ.

Τὸν νέον Ἀρχιεπίσκοπον διακρίνει ἀρτία θεολογικὴ μόρφωσις, πλουσία ἐθνικὴ καὶ κοινωνικὴ δρᾶσις, μακρὰ καὶ πλουσία περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πεῖρα, προσήλωσις εἰς τὰς θρησκευτικάς μας παραδόσεις, ἀδιάβλητον ἦθος καὶ εὐγένεια χαρακτῆρος.

Ἅμα τῇ διὰ τοῦ ραδιοφώνου ἀναγγελίᾳ τῆς ἐκλογῆς, ὁ ἀσθενῶν Π. Μητροπολίτης ἡμῶν, ἀπέστειλε τῷ Μακαριωτάτῳ τὸ κατωτέρω συγχαρητήριον τηλεγράφημα: Ἀγάπῃ ἀδελφικῇ ἐν Χριστῷ συγχαίρων, ἐγκαρδίως εὔχομαι Ὑμετέρᾳ φιλτάτῃ Μακαριότητι, πλουσίαν τὴν ἐξ ὕψους δύναμιν εἰς διακονίαν μακρὰν καὶ θεάρεστον.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ὁ Μ. Ἀρχιεπίσκοπος κ. Χρυσόστομος, ἐγεννήθη ἐν Ἀϊδινίῳ τῆς Μ. Ἀσίας τῷ 1880. Μετὰ τὰς ἐγκυκλίους αὐτοῦ σπουδάς, εἰσήχθη εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης, ἐξ ἧς ἀπεφοίτησε τῷ 1902. Ἀκολούθως ἐχειροτονήθη καὶ ὑπηρέτησεν ὡς ἀρχιδιάκονος τοῦ Μητροπολίτου Δράμας Χρυσοστόμου καὶ εἶτα τῷ 1910 προήχθη εἰς βοηθὸν Ἐπίσκοπον τοῦ ἀειμνήστου ἐθνομάρτυρος Σμύρνης Χρυσοστόμου. Τῷ 1913 ἐξελέγη ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Μητροπολίτης Φιλαδελφείας καὶ τῷ 1919 μετετέθη εἰς τὴν περίβλεπτον Μητρόπολιν τῆς Ἐφέσου, ἐξ ἧς ἀνεχώρησεν ὡς πρόσφυξ κατὰ τὴν Μικρασιατικὴν καταστροφὴν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα διωρίσθη ὡς ἀποκρισάριος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Τῷ 1924 ἐξελέγη Μητροπολίτης Βεροίας καὶ Ναούσης καὶ μετ' ὀλίγον μετετέθη εἰς τὴν νεοσύστατον Μητρόπολιν Φιλίππων καὶ Νεαπόλεως, τὴν ὁποίαν καὶ ἐποίμανε θεοφιλῶς μέχρι τῆς εἰς τὸν Ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον ἀναρρήσεως αὐτοῦ,

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, **Ἱστορία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ. Α΄. Ἀρχὲς καὶ διαμόρφωσή του.** Θεσσαλονίκη 1961. σελ. 395.

Μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, μὲ τὸ «πέρυσι» τοῦ Τερτσέτη, δὲν ἀσχολοῦνται ὀλίγοι εἰς τοὺς χρόνους μας· ὀλίγοι εἶναι ἴσως πλέον οἱ ἀσχολούμενοι μὲ προγενεστέρας περιόδους τῆς ἱστορίας μας. Παρὰ ταῦτα ὑπάρχει πληθώρα προβλημάτων, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν ἀκόμη διαλευκανθῆ καὶ ἐξ ἄλλου ἔλειπεν ἐντελῶς μία ἐκσυγχρονισμένη συνολικὴ θεώρησις τῶν προβλημάτων τούτων. Τὴν σύνταξιν πλήρους συστήματος τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας, ἔργον βαρύτατον, ἀνέλαβεν ὁ κ. Βακαλόπουλος. Τὰ ἱστοριογραφικὰ προσόντα τοῦ συγγραφέως ἀποτελοῦν κατ' ἀρχὴν ἐγγύησιν περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἐγχειρήματος, ἡ δὲ μελέτη τοῦ πρώτου τόμου, τὸν ὁποῖον ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν, δὲν διαψεύδει τὰς προσδοκίας.

Ἡ διαπραγμάτευσις ἐκδιπλώνεται εἰς ὀκτὼ κεφάλαια. Κατ' ἀρχὰς (σ. 19-95) ὁ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται διεισδυτικῶς μὲ τὰ ἀκανθώδη προβλήματα τῶν παλαιῶν καὶ νέων ἐγκαταστάσεων Σλάβων εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, τῆς καθόδου Ἀλβανῶν καὶ τῆς προελεύσεως τῶν Βλάχων. Εἶναι προβλήματα δυσχερῆ λόγῳ τῶν κενῶν, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζουν αἱ πηγαί, καὶ ὁ συγγραφεὺς δηλώνει ὅτι περιμένει νέας συγκριτικὰς μελέτας περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἐποίκων τούτων εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ. Προχωρεῖ ἔπειτα ὁ συγγραφεὺς εἰς τὰς ἐθνολογικὰς ἐπιδράσεις τῶν Φράγκων καὶ τῶν Τούρκων καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Φράγκων κατάλυσιν τῆς αὐτοκρατορίας (1204), τὴν ἵδρυσιν τῶν δύο νέων πολιτικῶν ἑστιῶν, τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου καὶ τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας, αἱ ὁποῖαι ἐχάλκευσαν τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, καὶ τέλος εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων. «Οἱ λανθάνουσες δυνάμεις τῆς κοινότητας, τῆς παρακαταθήκης αὐτῆς τῶν ζωντανῶν λαϊκῶν παραδόσεων, βρίσκουν τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκδηλωθοῦν καὶ ν' ἀναπτυχθοῦν μέσα στὸ πλαίσιο βέβαια τῶν νέων πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν» (σ. 80).

Τὸ κεφάλαιον τοῦτο εἶναι βασικὸν καὶ ἐπ' αὐτοῦ οἰκοδομεῖται τὸ ὑλικὸν τῶν ἑπομένων. Τὰ θέματα αὐτοῦ εἶναι ποικίλα καὶ ἑλκύουν εὐλόγως ἀφθονωτέρας τὰς παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀνατρέψουν τὰ πορίσματα τοῦ συγγραφέως, ἀλλ' ἴσως βοηθήσουν εἰς τὴν καλλιτέραν διατύπωσίν των. Εἰς τὸν τίτλον τοῦ ἔργου ἐξαγγέλλεται ἡ ἐξέτασις τῆς «διαμορφώσεως τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ», εἰς δὲ τὰς σελίδας αὐτοῦ γίνεται λόγος περὶ «ἀφυπνίσεως» «αὐγῆς» «μεταβάσεως» ἀπὸ τὸν μεσαιωνικὸν εἰς τὸν νέον ἑλληνισμὸν» (σ. 50, 51, 186) κλπ. Αἱ ἐκφράσεις αὐταὶ ἁρμόζουν πλήρως εἰς τὴν περιγρα-

φὴν τῆς μεταβατικῆς ἐκείνης περιόδου, νομίζω δὲ ὅτι δὲν εἶναι ἐπιτυχεῖς ὅλαι αἱ ἄλλαι ἐκφράσεις περὶ δημιουργίας «νεοελληνικοῦ ἔθνους» (σ. 19, 43 κ.ἀ.). Ὑπάρχει ἔθνος ἑλληνικόν, τοῦ ὁποίου αἱ φάσεις τῆς ἱστορίας ἐναλλάσσονται, ἀλλ' ἔθνος νεοελληνικὸν δὲν ὑπάρχει, ὅπως δὲν ὑπάρχει νεογερμανικὸν καὶ νεογαλλικόν. Μὲ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ σχετίζεται ἡ ἐπανεμφάνισις τοῦ ὀνόματος ἕλλην, τοῦ ὁποίου ἡ δυσφήμησις ἤρχισε πολὺ πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ὄχι κατ' αὐτήν. Ἡ κολόβωσις τῆς αὐτοκρατορίας ὑπεβοήθησε τὴν ἐπανεμφάνισιν τοῦ ὀνόματος καὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ νεοελληνικοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος. Προηγουμένως βεβαίως οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχον τὴν συνείδησιν ὅτι ἦσαν Ρωμαῖοι ἐθνολογικῶς, ἀλλ' ἐγνώριζον ὅτι ἦσαν μέλη μιᾶς αὐτοκρατορίας, τῆς ρωμαϊκῆς, μαζὶ μὲ πολλὰς ἄλλας ἐθνότητας, Λατίνους, Ἰλλυριούς, Θράκας, Βλάχους, Σύρους, Κόπτας, Ἀρμενίους, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἠμπόδιζε τὸν πλήρη διαχωρισμόν των. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν οἱ Ἕλληνες ὡς πολῖται μὲν τοῦ κράτους ὠνομάζοντο Ρωμαῖοι, ὡς ἔθνος δὲ ὠνομάζοντο Γραικοί. Ἡ ἐπανεμφάνισις τοῦ ὀνόματος κατὰ τὰ ἄλλα ἐξεικονίζεται καλῶς, μόνον ἡ ἄποψις ὅτι κατ' ἐξοχὴν οἱ φιλενωτικοὶ ἐχρησιμοποίουν τὸ ὄνομα 'ἕλλην' ἐνῷ οἱ ἀνθενωτικοὶ ἐχρησιμοποίουν τὸ ὄνομα 'ρωμαῖος', φαίνεται ὡς ἀντίθεσις ὅρων καὶ εἶναι ἀμφισβητήσιμος. Οἱ φιλενωτικοὶ ἐνδιεφέροντο καὶ εἶχον ἀνάγκην νὰ εὕρουν κοινὰ σημεῖα μεταξὺ Ἀνατολικῶν καὶ Δυτικῶν, τὸ δὲ ὄνομα 'ρωμαῖος', ἦτο τὸ σπουδαιότατον ἐκ τῶν σημείων αὐτῶν. Πράγματι δὲ ὁ Κυδώνης, ὁ Χρυσολωρᾶς καὶ ἄλλοι φιλενωτικοὶ ἔγραψαν εἰδικὰ συγγράμματα ἐπὶ τῆς γραμμῆς αὐτῆς, τονίζοντα τὴν ταύτισιν Ρωμαίων καὶ «Ρωμαίων». Ἀντιθέτως οἱ ἀνθενωτικοὶ ἐζήτουν σημεῖα διαφοροποιήσεως, διὸ καὶ προετίμων τὸ ὄνομα 'ἕλλην', ὡς ὁ Καβάσιλας. Ἐξαίρεσιν ἀπετέλουν οἱ φανατικοὶ μοναχοί. Βεβαίως δὲ πολὺ περισσότερον τὸ προετίμων οἱ ἀναγεννηταί, ὅσοι δὲν ἐνδιεφέροντο ἰδιαιτέρως διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀντίθεσιν. Πάντως πρὸς πλήρη ἐπιβεβαίωσιν τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἀπόψεως χρειάζεται εἰδικὴ ἐξέτασις τοῦ θέματος. Εἰς τὴν σ. 29 ὁ συγγραφεὺς λέγει ὅτι ἡ ἔναντι τῆς Κερκύρας περιοχὴ τῆς Βαγενετίας «ἔμεινε ἀνέπαφη καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ ρεῦμα ὄχι μόνον τῶν Σλάβων ἀλλὰ καὶ τῶν Ἀλβανῶν κατὰ τὴν κάθοδό τους πρὸς Ν.». Τότε πῶς συμβαίνει ὥστε αὐτὴ νὰ εἶναι ἡ μόνη περιοχὴ τῆς Ἠπείρου, εἰς τὴν ὁποίαν κατοικοῦν σήμερον ἀλβανόφωνοι; Μεταξὺ τῶν Βλάχων διατηρεῖται γενικὴ παράδοσις ὅτι κατάγονται ἀπὸ τὴν Κολωνίαν τῆς Β. Ἠπείρου καὶ καλὸν εἶναι νὰ γίνῃ ἔρευνα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην. Νὰ ἐξετασθῇ δηλαδὴ ἡ πιθανότης τῆς ἀπὸ τὴν κοιτίδα αὐτὴν προελεύσεως ὅλων τῶν Βλάχων, ἀκόμη καὶ τῶν τῆς Βορείου Βαλκανικῆς, διότι ἡ πλήμμυρα τῶν Σλάβων δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀφίσῃ λατινοφώνους εἰς τὴν Δακίαν μεταξὺ τοῦ Ε´ καὶ τοῦ ΙΑ´ αἰῶνος. Ὁ Κυδώνης λέγων «Μακεδόσι καὶ Βυλαντίοις ἀνδρὸς φιλοσοφοῦντος οὐδὲν ἀτιμότερον» (σ. 93) δὲν ἐκφράζει ἴσως τὴν πραγματικότητα, ἀλλ' ἔχει πιθανῶς κατὰ νοῦν τὴν δίωξιν τοῦ φίλου του Βαρλαὰμ τοῦ Καλαβροῦ. Ἐκφράζεται ἡ ἀπορία, πῶς ὁ Κυδώνης, ποὺ ἐνωρίτερον εἶχε ταχθῆ κατὰ τῶν Ζηλωτῶν, παρουσιάζεται τὸ 1371 ὡς ἀνθρωπιστὴς (σ. 86). Ἀλλ' οἱ Ζηλωταὶ ἦσαν κάθε ἄλλο παρὰ ἀνθρωπισταί. Ἀφ' ὅτου ἀπεδείχθη ὅτι τὸ ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν χρησιμοποιούμενον σύγγραμμα τοῦ Καβάσιλα ὁμιλεῖ ὄχι περὶ Θεσσαλονίκης ἀλλὰ περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, αἱ παλαιότεραι ἀπόψεις περὶ συστηματικῆς κοινωνικῆς κινήσεως τῶν Ζηλωτῶν

ἔμειναν ἀστήρικτοι. Ὅπως φανερώνει καὶ τὸ ὄνομά των, οἱ Ζηλωταὶ ἀπετελοῦντο ἀρχικῶς ἀπὸ φανατικοὺς μοναχούς, εἰς τοὺς ὁποίους βραδύτερον προσετέθησαν ζητιᾶνοι καὶ πρόσφυγες ἀπὸ τὴν ὕπαιθρον. Εἰς μίαν κρίσιν ὀχλοκρατίας ἐλεηλάτησαν οἰκίας καὶ καταστήματα, οἱ δὲ φίλοι τῶν Παλαιολόγων ἐξεμεταλλεύθησαν καταλλήλως τὴν δύναμίν των εἰς τὸν ἀγῶνά των κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ. Ἡ ἅλωσις τοῦ 1204 ἐξηγεῖται βάσει οἰκονομικῶν παραγόντων, τῆς ὑπερφορολογήσεως τῆς βουλιμίας τῶν μεγαλογαιοκτημόνων, κλπ. Αὐταὶ αἱ καταστάσεις ὅμως ἐπεκράτουν πολὺ περισσότερον εἰς τὰς νικητρίας δυτικὰς χώρας. Αἱ δυναστικαὶ ἔριδες καὶ αἱ ἀδιάλειπτοι βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ συνετέλεσαν βεβαίως καὶ αὐταὶ εἰς τὴν ἐξασθένησιν. Ἂν ἡ ἀποκέντρωσις καὶ ἡ ἐνίσχυσις τῆς ὀλιγαρχίας ἐπετάχυναν τὴν παρακμὴν (σ. 89), πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ, πῶς ἡ φεουδαρχικωτέρα Δύσις ὑπέταξε τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ πῶς ἤκμασεν ἐπὶ τόσους αἰῶνας τὸ ʼΘωμανικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἐθεμελιώθη ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἐπὶ φεουδαρχικῶν βάσεων.

Εἰς τὸ δεύτερον κεφάλαιον (σ. 96 - 129) ἐξετάζεται ἡ ἀραίωσις καὶ ἡ οἰκονομικὴ παρακμὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μ. Ἀσίας, ἡ ἐκεῖ πλήρης σχεδὸν ἐπικράτησις τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἡ διάβασίς των εἰς τὴν Εὐρώπην. «Ὁ Τουρκικὸς κίνδυνος εἶναι ὁ καθημερινὸς ἐφιάλτης τῶν Ἑλλήνων» (σ. 117). Ἡ ἀγωνία τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀπεκορυφώθη εἰς τὴν πρώτην κατάκτησιν τῶν βορείων ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ἄλλης χερσονήσου τοῦ Αἵμου κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΔ΄ αἰῶνος. Τ' ἀποτελέσματα τῆς κατακτήσεως ἀνετράπησαν μετὰ τὴν ἧτταν τῶν Τούρκων εἰς τὴν Ἄγκυραν ἀπὸ τὸν στρατὸν τοῦ Ταμερλάνου, ἡ ὁποία ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας τῶν ἀπειλουμένων Ἑλλήνων. «Εἶναι μιὰ ἀπροσδόκητη ἀνάπαυλα ποὺ φέρνει πρόσκαιρη γαλήνη καὶ οἰκονομικὴ ἀνακούφιση στὴν πρωτεύουσα καὶ ἀσφαλῶς καὶ στὶς ἄλλες ἐλεύθερες πόλεις» (σ. 129).

Ἐξετάζεται ἀκολούθως ἡ ἐν γένει ἐκκλησιαστικὴ κατάστασις μὲ πνεῦμα πλῆρες μὲν κατανοήσεως καὶ συμπαθείας, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἀντικειμενικότητος (σ. 130 - 153). Ἡ καταστρεφικὴ ἀπειλὴ προεκάλεσε τὴν διαμόρφωσιν θεοδικαϊκῶν ἀντιλήψεων περὶ παρακμῆς τοῦ γένους λόγῳ τῶν ἁμαρτιῶν του, ἀλλὰ συγχρόνως ἐνέτεινε τὸν ἀγῶνα πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ καταρρεύσαντος ἠθικοῦ τῶν Ἑλλήνων· ἡ ἐκ Δυσμῶν ἀφομοιωτικὴ ἀπειλὴ ἐγέννησε τὴν ἀντίστασιν τῶν ὑποδούλων. Καὶ εἰς τὰς δύο περιστάσεις ἐξαίρεται ἀναλόγως ἡ συμβολὴ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἐθνικῆς αὐτοτελείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἀκολουθεῖ κεφάλαιον περὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ 'νεοελληνικοῦ ἔθνους' (σ. 154 - 195). Ἡ βαθμιαία ἄνοδος τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὰς φραγκοκρατουμένας περιοχὰς δεικνύει ποία θὰ ἦτο ἡ πορεία ὁλοκλήρου τοῦ ἔθνους, ἂν δὲν ἐμεσολάβει ἡ τουρκικὴ ἀπειλή. Ἡ ἐπιδειχθεῖσα ζωτικότης εἰς τὴν Ἤπειρον, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ αἱ ριζοσπαστικαὶ ἰδέαι τοῦ Γεμιστοῦ περὶ ἀναδιοργανώσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ μὲ ἑστίαν τὴν Πελοπόννησον, αἱ ὁποῖαι φαίνεται ὅτι εὗρον εὐρεῖαν ἀπήχησιν, ἀπετέλεσαν τοὺς θετικοὺς παράγοντας διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἀντιστάσεως ἐνώπιον τῆς ἀπειλῆς. Ἀλλ' «ὁ ἑλληνισμὸς ἦλθε κοντὰ στὸ δρόμο τῆς σωτηρίας του, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀποσύνθεσις τῆς αὐτοκρατορίας εἶχε προχωρήσει τόσον βαθιά» καὶ οἱ ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι ἦσαν τόσον μεγάλοι ὥστε ἦταν ἀδύνατον πιὰ νὰ μεταβληθῇ γρήγορα ἡ κατάσταση» (σ. 187).

Τοῦτο εἶναι ὀρθόν, τὰ λεγόμενα ὅμως περὶ τοῦ ὅτι αἱ ἠθικαὶ δυνάμεις τῶν Τούρκων γενικῶς ἦσαν κατὰ πολὺ ὑπέρτεραι τῶν ἑλληνικῶν, διὸ καὶ ἡ ἀντίστασις δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀποβῇ ἀποτελεσματική, ἐπιδέχονται ἀντιρρήσεις. Ἀσφαλῶς ἡ ἠθικὴ στάθμη τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους δὲν ἦτο ἀξιοζήλευτος, ἀλλ' εἶναι ὑπερβολὴ νὰ τοὺς ἐξουθενώνωμεν πλήρως, ἐπειδὴ τοὺς ὑποτιμᾷ εἷς ἱεροκήρυξ καὶ εἷς εὐρωπαῖος περιηγητής. Ἐξ ἄλλου ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἦσαν φιλαλήθεις, εἰλικρινεῖς, ἔντιμοι, θαρραλέοι, εὐγενεῖς, εὔσπλαχνικοί, φιλάνθρωποι καὶ χαρούμενοι (σ. 196), ὅτι εἶχον δηλαδὴ τὸ σύνολον τῶν ἀρετῶν, γεννᾷ πολλὰς ἀμφιβολίας. Βασίζεται καὶ αὐτὸς εἰς εὐρωπαίους περιηγητάς, οἱ ὁποῖοι διεκρίνοντο διὰ τὸ θρησκευτικόν των μῖσος κατὰ τῶν «αἱρετικῶν» Ἑλλήνων καὶ ὑπερέβαλον τὰ πράγματα. Καὶ αὐτὸς ὁ ἀνθρωπιστὴς καὶ ἑλληνομαθὴς Πετράρχης ἔλεγεν· «οἱ Τοῦρκοι εἶναι ἐχθροί, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες εἶναι αἱρετικοὶ καὶ χειρότεροι ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς»· προτιμότερον λοιπὸν νὰ κατέχουν οἱ Τοῦρκοι τοὺς Ἁγίους τόπους. Διὰ τοῦτο αἱ μαρτυρίαι τῶν Εὐρωπαίων πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦνται πάντοτε μ' ἐπιφύλαξιν. Ἂν οἱ Τοῦρκοι εὑρίσκοντο τότε, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐθνικοῦ των βίου, εἰς τόσον ὑψηλὸν ἠθικὸν ἐπίπεδον, πῶς οἱ ἀπόγονοί των δὲν διετήρησαν, οὔτε ἴχνος ἀπὸ τὴν ἠθικὴν ἐκείνην συγκρότησιν; Ἄλλωστε, ὡς ὀρθῶς σημειώνει ὁ συγγραφεύς, κατὰ μέγα μέρος τὸ τουρκικὸν ἔθνος ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἐξισλαμισθέντας Ἕλληνας· πῶς λοιπὸν οἱ διεφθαρμένοι Ἕλληνες, ἀφοῦ ἐπρόδιδον τὴν παράδοσίν των, μετεβάλλοντο εἰς ἐναρέτους ἀνθρώπους; Τέλος· πῶς συμβιβάζεται μὲ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον ἡ πολλάκις ἐπαναλαμβανομένη διαπίστωσις τοῦ συγγραφέως περὶ βαρβαρότητος τῶν Τούρκων; Σελ. 117. «οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς πύργους τῶν τειχῶν βλέπουν τὰ ἐχθρικὰ στρατεύματα νὰ καταστρέφουν τὴ γῆ, νὰ σφάζουν, νὰ λεηλατοῦν καὶ νὰ καίουν τὰ σπίτια των, τὶς ἐκκλησίες, τὰ δημόσια κτίρια κλπ., νὰ βρίζουν τὴν πίστι, νὰ διακωμωδοῦν τὰ θεῖα καὶ νὰ τοὺς ἀπειλοῦν μὲ φρικτὲς φοβέρες». Σελ. 190 «οἱ Ἕλληνες σηκώνουν ὅλο τὸ βάρος τοῦ πολέμου καὶ οἱ Τοῦρκοι εἶναι ἄσπλαγχνοι καὶ τοὺς μεταχειρίζονται μὲ μεγάλη σκληρότητα» (λόγοι περιηγητοῦ). Πρβλ. καὶ σελ. 198. 240. Ἡγέται των, ὡς ὁ Μουρὰτ καὶ ὁ Μεχμέτ, ἦσαν οἰνοπόται, λάγνοι καὶ παιδερασταί. Εἰς τὴν σελ. 163 ὁ συγγραφεὺς λέγει ὅτι ὁ Ἐσαῦ στεφανώνεται «ἐμπρὸς στὸν πατριάρχη Ματθαῖο» τὸ 1385. Εἰς τοὺς ἰσχύοντας πίνακας ὁ Ματθαῖος φέρεται ἀνερχόμενος εἰς τὸν θρόνον τὸ 1398. Πρόκειται περὶ τοῦ μητροπολίτου Ἰωαννίνων Ματθαίου;

Περαιτέρω (σ. 198 - 225) περιγράφεται ἡ ταχεῖα ἀναδιοργάνωσις τοῦ τουρκικοῦ κράτους μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Μογγόλων διάλυσίν του. Ὁ Μουρὰτ κατέκτησεν ἐκ νέου τὰς ἑλληνικὰς χώρας καὶ ἐξησφάλισε τὴν πειθαρχίαν τῶν ὑποδούλων διὰ τῆς ἀποδόσεως εἰς αὐτοὺς προνομίων, διὰ τῶν ἀρματολικίων, τὰ ὁποῖα συνεστήθησαν ἤδη ἀπὸ ἐκείνην τὴν ἐποχήν, καὶ διὰ τοῦ ἐποικισμοῦ Τούρκων. Μὲ τὴν ταχύτητα, τὴν εὐστροφίαν καὶ τὴν διπλωματικότητά των, τὰς ὁποίας τόσον ἐναργῶς περιγράφει ὁ συγγραφεύς, οἱ Τοῦρκοι ἥρπαξαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας τὴν εὐκαιρίαν ἀνασυγκροτήσεως πολιτικῆς, κοινωνικῆς καὶ στρατιωτικῆς.

Ὅτε ὁ Κωνσταντῖνος ΙΒ' ἀνέλαβε τὸν θρόνον τῆς ἀποκλεισμένης πρωτευούσης, αἱ προοδευτικαὶ καὶ μεταρρυθμιστικαὶ ἰδέαι του ἐγέννησαν κάποιαν

ἐλπίδα (σ. 226 - 274). Ἀλλ' ἡ φθορὰ εἶχε τόσον προχωρήσει καὶ αἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ ἀνθενωτικῶν καὶ ἑνωτικῶν ἦσαν τόσον ὀξεῖαι, ὥστε ἦτο ἀδύνατος ἡ συγκράτησις τῆς καταρρεύσεως. Εἰς τὴν πολιορκημένην πρωτεύουσαν ἐξεδηλώθησαν συγκεντρωμένα ὅλα τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀλλὰ καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ ἔξοχα προτερήματά του. Ἐκ τῆς λαμπρᾶς ἐκθέσεως τῶν γεγονότων καὶ τῶν καταστάσεων ὁ ἀναγνώστης φθάνει ἐνίοτε εἰς σημεῖον νὰ πιστεύσῃ ὅτι θὰ ἦτο ἴσως χρησιμώτερον διὰ τὸ ἔθνος νὰ εἶχε μείνει εἰς τὴν Πελοπόννησον ὁ Κωνσταντῖνος. Μετὰ τὴν ἅλωσιν, οἱ πλεῖστοι τῶν ἡγετῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἠφανίσθησαν ἢ ἐξεπατρίσθησαν, οἱ δὲ ἀπομείναντες προσεπάθησαν νὰ συλλέξουν ἀπὸ τὰ συντρίμμια τὰς δυνάμεις διὰ τὴν ἀναδιοργάνωσίν του.

Ἄνετος ἦτο ἡ ὑποταγὴ τῶν λειψάνων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τῆς Πελοποννήσου, τῶν νήσων Β. Αἰγαίου, τῆς Τραπεζοῦντος, ἡ ὁποία περιγράφεται λεπτομερῶς (σ. 275 - 309). Ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ μόνον περὶ τῶν τελευταίων περιπετειῶν τοῦ κράτους τῆς Τραπεζοῦντος, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ Πόντος ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς ἑστίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἤξιζε ν' ἀφιερώσῃ μερικὰς σελίδας καὶ εἰς τὸν πρὸ τῆς ἁλώσεως ταύτης βίον τοῦ κράτους τούτου.
ἔχουσα 4.000 μόνον κατοίκους. Μήπως πρόκειται περὶ τυπογραφικοῦ λάθους;

Τὸ παράδειγμα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος Δαβὶδ θεωρεῖται θλιβερόν, ὡς θεωρεῖται καὶ πᾶσα χαλάρωσις τῆς ὑλικῆς ἀντιστάσεως ακτὰ τῶν Τούρκων. Τὸ ἐπιδειχθὲν πνεῦμα ἀντιστάσεως, ἐκτιμώμενον μεγάλως ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, μαρτυρεῖ τὴν ζωτικότητα τοῦ ἔθνους, τὸ ὑψηλὸν φρόνημα καὶ τὸ ὑψηλὸν ἦθος, ἀπορεῖ δὲ κανείς, ποῦ εὗρε τὴν δύναμιν αὐτὴν ἔπειτα ἀπὸ 250 ἐτῶν καταπόνησιν. Ἀλλὰ πάντως ὁ ἀναγνώστης διαπιστώνει ὅτι αὐταὶ αἱ μικροαντιστάσεις τῶν διεσκορπισμένων φρουρῶν καὶ τῶν ὀλιγαρίθμων στρατευμάτων τῶν ἑλληνικῶν κρατιδίων καὶ πόλεων ἔφθειρον ἀνεπανορθώτως τὸ γένος. Ἑκατοντάδες χιλιάδων νεκρῶν, δούλων καὶ γυναικῶν διὰ τὰ χαρέμια τῆς Ἀνατολῆς, πλὴν τῶν διαρπαγῶν, ἦσαν τὸ τίμημα αὐτῶν τῶν μικροσυμπλοκῶν. Ἂν δὲν εἶχον συνθηκολογήσει καὶ μερικαὶ πόλεις, δὲν θὰ εἶχε μείνει τίποτε ὄρθιον. Τὰ ἔθνη δίδουν μεγάλας μάχας καὶ ἢ νικοῦν ἢ ἡττῶνται. Πρέπει ν' ἀνθίστανται, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ νὰ πολιτεύωνται· χωρὶς τὸ δεύτερον δὲν ἐπιζοῦν. Θὰ προβάλουν τὴν ἀντίστασιν ποὺ ἀπαιτεῖται διὰ νὰ νικήσουν ἢ νὰ παραδειγματίσουν, ἀλλ' ἂν ἡ ἀντίστασίς των πρόκειται νὰ τοὺς ἀφανίσῃ ὁλοσχερῶς, τὸν λόγον ἔχει ἡ πολιτικὴ σύνεσις. Διατί τότε ἡ ὑλικὴ ἀντίστασις νὰ μὴ μεταμορφωθῇ εἰς ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἀντίστασιν, ἡ ὁποία ἠμπορεῖ νὰ εὕρῃ καιρὸν βραδύτερον νὰ ἐκδηλωθῇ καὶ ὑλικῶς;

Αἱ περιπέτειαι τῶν ἑλλήνων λογίων εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἡ συμβολή των εἰς τὴν ἀναγέννησιν περιγράφονται μὲ πλοῦτον πληροφοριῶν καὶ παρατηρήσεων εἰς τὸ τελευταῖον κεφάλαιον (σ. 310 - 348). Εἶναι εὔλογον ὅτι ἡ περιγραφὴ περιστρέφεται εἰς τὴν ἀπομακρυνθεῖσαν πνευματικὴν ἡγεσίαν, ἡ ὁποία μετεφύτευσεν εἰς τὴν ξένην τὴν ἀγάπην πρὸς τὰς κλασικὰς σπουδάς. Εἰς τὴν Δύσιν ὅμως πλὴν τῶν λογίων ὡς πρόσφυγες κατέφυγον καὶ ἄλλοι Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι περιέφερον τὴν δυστυχίαν των ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν καὶ τὴν ἀνεκούφιζον ὄχι πάντοτε μὲ ἔντιμα μέσα, ὅπως συμβαίνει συνήθως μὲ ὁποιουσδήποτε πρόφυγας.. Ὁ υἱὸς τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου ὀνομάζεται 'ἀγύρτης' ἀπὸ ἰδικούς μας λο-

γίους. Θὰ ἦτο πολὺ ἐνδιαφέρον νὰ ἀναζητηθοῦν μαρτυρίαι περὶ τῆς διαγωγῆς καὶ αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων καὶ περὶ τῆς στάσεως τῶν ξένων ἀπέναντί των. Οὕτω θὰ εὑρίσκετο καὶ κατὰ τί συνετέλεσεν ἡ διαγωγὴ αὕτη εἰς τὴν μεγαλυτέραν κατάπτωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος εἰς τὴν Δύσιν καὶ εἰς τὴν εἰς αὐτὸ ἀπόδοσιν τῆς ἐννοίας τοῦ ἀπατεῶνος, χαρτοκλέπτου κλπ., ποὺ συναντῶμεν εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ λεξικά. Οἱ δισταγμοὶ τῶν ξένων νὰ βοηθήσουν τὴν χαροπαλαίουσαν αὐτοκρατορίαν ὀφείλονται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀντίθεσιν, ὅπως διαφαίνεται ἀπὸ τὸ ἀνωτέρω χωρίον τοῦ Πετράρχου, μετὰ τὴν ἅλωσιν ὅμως οἱ δισταγμοὶ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ ηὐξήθησαν πιθανῶς ἀπὸ τὴν κακὴν ἐντύπωσιν ποὺ ἐσχημάτισαν οἱ Δυτικοὶ περὶ Ἑλλήνων διὰ τῆς συναναστροφῆς μὲ τοὺς πρόσφυγας αὐτούς. Τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ἀνήκει βεβαίως εἰς τὴν ὕλην τοῦ δευτέρου τόμου. Ὁ κ. Βακαλόπουλος θὰ γράψῃ βραδύτερον μερικὰ κεφάλαια περὶ φιλελληνισμοῦ· θὰ τὸν παρεκάλουν νὰ γράψῃ καὶ ἓν περὶ μισελληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ μονιμωτέραν πραγματικότητα ἀπὸ τὸν πρῶτον καὶ περὶ τοῦ ὁποίου δὲν ἔγραψεν ἴσως κανεὶς μέχρι σήμερον.

Τὸ σύγγραμμα τοῦ κ. Βακαλοπούλου, ἔργον ἐπίμοχθον, περικλείει τόσον πλούσιον ὑλικὸν καὶ ἐξετάζει τόσον πολλὰ προβλήματα, ὥστε αἱ γενόμεναι ἀνωτέρω παρατηρήσεις νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ θίξουν τὸν κύριον ὄγκον του. Ἄλλωστε αἱ παρατηρήσεις ἀναφέρονται εἰς θέματα γενικὰ καὶ ἀόριστα, ἐπιδεχόμενα ποικίλας ἑρμηνείας καὶ λύσεις, ἐνῷ εἰς τὰ συγκεκριμένα καὶ εἰδικὰ θέματα ἡ κατοχύρωσις εἶναι τόσον πλήρης, ὥστε δὲν ἐπιτρέπει ἔλεγχον. Εἴθε νὰ εἴχομεν περισσότερα τοιαῦτα ἔργα, καὶ ἂς προεκάλουν περισσοτέρας παρατηρήσεις. Τὰ πορίσματα εἶναι τεκμηριωμένα καὶ θεμελιωμένα ἐπὶ τῶν πηγῶν, ἡ δὲ βιβλιογραφία του εἶναι πλουσία. Δι᾽ ἐπιτυχοῦς ἀναλύσεως τῶν στοιχείων καὶ διεισδύσεως εἰς τὰ σκοτεινὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς κατώρθωσε νὰ δώσῃ ἀνάγλυφον παράστασιν τῶν ἀρχῶν τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ. Κατώρθωσε νὰ δείξῃ, πῶς ἀπὸ τὸ χάος τῶν ἐρειπίων μιᾶς αὐτοκρατορίας ἓν καταπονημένον ἔθνος προχωρεῖ ψηλαφητὰ εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσίν του. Εἶναι ἱστορία, τὴν ὁποίαν, ἂν καὶ ἰδιαιτέρως θλιβεράν, ἀναγιγνώσκομεν χωρὶς παῦσιν, διότι εἶναι γραμμένη ὄχι μόνον μὲ τεκμηρίωσιν ἀλλὰ καὶ μὲ ζωντάνιαν.

Ἡ ἐκτύπωσις τοῦ ἔργου εἶναι καλή, τὰ δὲ ἀβλεπτήματα καὶ τυπογραφικὰ λάθη ἐλάχιστα, πρᾶγμα ἀσύνηθες δι᾽ ἑλληνικὴν ἔκδοσιν.

Π. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ

Η ΝΕΑ ΠΑΠΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

Ἡ ἐσχάτως (11 Νοεμβρίου 1961) κυκλοφορήσασα νέα ἐγκύκλιος τοῦ Ρωμαίου Ποντίφηκος, ὑπὸ τὸν τίτλον «Aeterna Dei Sapientia» ἐπὶ τῇ συμπληρώσει χιλίων πεντακοσίων ἐτῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Λέοντος τοῦ Μεγάλου, ἀναφερομένη εἰς τὴν ὄντως μεγάλην προσωπικότητα τοῦ ἁγίου Λέοντος, προσπαθεῖ νὰ ἐξετάσῃ αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς συμβολῆς της εἰς τὴν ἑνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν. Καὶ εἰς ὅ,τι μὲν λέγει ἡ ἐγκύκλιος, διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Πέτρου διαδοχὴν τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, ἢ διὰ τὸ ὅτι εἶναι «Vicarius» τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, οὐδόλως ἐκπληττόμεθα, διότι ταῦτα εἶναι παλαιαὶ ἀπόψεις τῶν ἐπι-

σκόπων Ρώμης. Οὔτε καὶ θὰ προσπαθήσωμεν νὰ τὰς ἀνασκευάσωμεν. Εἰς τρία ὀρθόδοξα βιβλία προσφάτως κυκλοφορήσαντα («La primauté de Pierre dans l' Eglise Orthodoxe» «L' Orthodoxie» καὶ «Ἡ οὐσία τῆς Ὀρθοδοξίας») δίδονται αἱ ὀρθαὶ ἀπαντήσεις. Ἐνταῦθα θὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὴν ἀλγεινὴν ἐντύπωσιν τὴν ὁποίαν προεκάλεσεν. Ἐκεῖνο δηλαδὴ τὸ ὁποῖον προξενεῖ κατάπληξιν εἶναι τὸ πνεῦμα τῆς ἐγκυκλίου, τὸ ὁποῖον εἴς τινα σημεῖα (τὸ τμῆμα π.χ. τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸν 28ον κανόνα τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμ. Συνόδου, ὅστις ἀπένειμε ἴσα πρεσβεῖα τιμῆς πρὸς τὰ τοῦ Ρώμης, εἰς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως) εἶναι πολεμικὸν κατὰ τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Εἰς μίαν ἐποχὴν λοιπὸν Οἰκουμενικῆς κινήσεως, ἡ ἐγκύκλιος αὐτὴ ἀποτελεῖ κλασσικὸν κείμενον τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς ἀκινησίας. Διὰ τοῦτο ἐπροξένησε βαθυτάτην θλῖψιν εἰς τοὺς οἰκουμενικοὺς κύκλους. Αὐτὸς ὁ Πρόεδρος τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν Visser T' Hoft, εἰς ὁμιλίαν του ἐν Γενεύῃ διὰ τὴν ἕνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, μεταξὺ ἄλλων εἶπεν ὅτι «ἡ Παπικὴ ἐγκύκλιος ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ μονολόγου καὶ ὄχι τοῦ διαλόγου» λόγῳ τῆς πολεμικῆς της ἐναντίον τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας (S. OE.P.I., No 4, 2.2.1962).

Καὶ διερωτώμεθα λοιπόν, ποία εἶναι ἐν προκειμένῳ ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας ὡς δεικνύουν τὰ γεγονότα, ὁ ἀρχηγός, ὅστις ἐνομίσθη ὑφ' ὁλοκλήρου τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου ὡς «ὁ Ἰωάννης ὁ ἀπεσταλμένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ» διὰ νὰ φέρῃ τὴν ἕνωσιν, φαίνεται τοὐλάχιστον ἀντιφάσκων. Διότι ἢ πρέπει νὰ πιστεύσωμεν τὰ θρυλλούμενα, ὅτι δηλαδὴ συνετάγη ἡ ἐγκύκλιος διὰ νὰ ἀποτραπῇ εἰς τὴν νέαν σύνοδον τοῦ Βατικανοῦ νέον ἀποχωριστικὸν κίνημα, ἀνάλογον μὲ τὸ τῶν παλαιοκαθολικῶν κατὰ τὴν σύνοδον τοῦ 1870, ἢ νὰ πιστεύσωμεν ὅτι κυβερνᾷ καὶ μετὰ θάνατον ὁ Καρδινάλιος Ὀταβιάνι μετὰ τοῦ συναδέλφου του, προέδρου τῶν Ἐκκλησ. Ρωμ. Δικαστηρίων. Ἄλλως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἑρμηνευθῶσιν ἐνέργειαί τινες. Διότι, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ ἡγέτης τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὁμιλεῖ περὶ ἀντικαταστάσεως τῆς λέξεως «retour» μὲ τὴν «reconciliation», ἐκφράζει τὸν θαυμασμόν του διὰ τοὺς πατερικοὺς καὶ λειτουργικοὺς θησαυροὺς τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, προβαίνει εἰς διαφόρους ἄλλας ἐνεργείας, αἵτινες τιμῶσιν αὐτὸν ἰδιαιτέρως, ἀφ' ἑτέρου προβαίνει εἴς τινας ἢ ἀνέχεται ἄλλας ἐνεργείας (ὡς ἡ πρόσφατος προσηλυτιστικὴ ἐγκύκλιος περὶ τῆς Μεταλήψεως ὑπὸ καθολικῶν Ἱερέων τῶν τέκνων τῶν Ὀρθοδόξων τῶν ἐχόντων ἡλικίαν κάτω τῶν δέκα τεσσάρων ἐτῶν, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι αὐτὰ δὲν ἔχουσιν ἐπίγνωσιν τῆς πίστεώς των, ἡ ἀντιοικουμενικὴ πολιτεία τοῦ Νουντσίου τῆς Ἰσπανίας, ἡ προαγωγὴ εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν βαθμὸν καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ καρδιναλίου, ἀνθρώπων φανατικῶν καὶ ἀντιδραστικῶν εἰς τὰς Οἰκουμενικὰς σχέσεις) αἵτινες τὸν καθιστῶσιν ὄχι συνεπῆ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἁπανταχοῦ Χριστιανῶν. Βέβαια ὑπάρχουν καὶ αἱ προσωπικότητες εἰς τὸν Καθολικισμόν, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ κλίσιν καὶ κλῆσιν ἐργάζονται ἀόκνως διὰ τὴν ἑνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν, ὅπως ὁ Καρδινάλιος Bea, οἱ π. Conqar, Dimont, Liegé . . Οὗτοι ἐπετέλεσαν Ὁμηρικοὺς ἀγῶνας διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς τελευταίας ἐντολῆς τοῦ Κυρίου καὶ προσέφεραν πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑνότητος τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπιθυμεῖ καὶ προσεύχεται διὰ τὴν ἕνωσιν τῶν Ἐκ-

κλησιῶν. Τοῦτο διὰ πολλοστὴν φοράν, κατέστη φανερὸν εἰς τὴν Πανορθόδοξον Διάσκεψιν τῆς Ρόδου. Παρακάθηται εἰς τὴν τράπεζαν τῆς οἰκουμενικῆς ἑνότητος ὡς προκαθημένη τοῦ δόγματος καὶ προσφέρει τὸ δόγμα. Δὲν θὰ ἀρνηθῇ ὅμως νὰ δεχθῇ ἀπὸ τὴν «προκαθημένην τῆς ἀγάπης» τὴν πεῖραν της εἰς τὰ θέματα τοῦ πρακτικοῦ Χριστιανισμοῦ, τοῦ ἄλλως λεγομένου Χριαστιανικοῦ Κοινωνισμοῦ.

Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία θὰ συνεχίση τὴν πολύτιμον συμβολήν της εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν κίνησιν. Οὐδὲν ἔχει νὰ φοβηθῇ ἀπὸ τὸν Οἰκουμενικὸν διάλογον, διότι οὐδέποτε ᾐσθάνθη ἑαυτὴν ὡς «τὴν γραίαν πριγκίπισσαν, ἡ ὁποία διστάζει νὰ ἴδῃ τὸ πρόσωπόν της εἰς τὸ κάτοπτρον τῆς ἀληθείας.

Αὕτη ἐπιθυμεῖ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκουμενικῆς συνεργασίας μεταξὺ τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, ἡ ὁποία βαρέως τραυματίζεται ἀπὸ τοιαύτας ἐγκυκλίους. Διὰ τοῦτο θὰ σκεφθῇ μὲ πᾶσαν ἐπιβεβλημένην προσοχὴν τὴν ἀποστολὴν παρατηρητῶν εἰς τὴν Β΄ σύνοδον τοῦ Βατικανοῦ, λόγῳ κυρίως αὐτῆς τῆς παλινδρομικῆς καὶ ἀντιοικουμενικῆς πολιτικῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης.

Ἀρχιμ. Ν. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗΣ